

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Audronės Lendraitienės
Neakivaizdinio skyriaus V kurso
Baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo
sudėčių panašumai ir skirtumai**

**Corpora delicti of the extortion of property and arbitrary conduct:
similarities and differences**

Vadovas: prof. dr. Jonas Prapiestis

Recenzentas: asist. Gintaras Jasaitis

Vilnius 2011

TURINYS

Ižanga.....	3
1. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SAMPRATŲ IŠTAKOS, ISTORINĖ RAIDA LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE.....	7
2. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SUDEČIŲ PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI.....	17
2.1. Objektas, dalykas ir nukentėjusysis.....	18
2.2. Objektyvioji pusė.....	27
2.3. Subjektas.....	36
2.4. Subjektyvioji pusė.....	39
3. TURTO PRIEVARTAVIMĄ IR SAVAVALDŽIAVIMĄ KVALIFIKUOJANTYS POŽYMIAI, JŲ PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI.....	45
4. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SUDEČIŲ LYGINAMASIS TYRIMAS KITŲ VALSTYBIŲ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE.....	55
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	63
SANTRAUKA.....	67
SUMMARY.....	68
Panaudotų šaltinių sąrašas.....	69
Priedas.....	76

IŽANGA

Temos aktualumas. Turto prievartavimas ir savavaldžiavimas – pavojingos nusikalstamos veikos, kuriomis kėsiniama į valstybės saugomus teisinius gėrius. Valstybės baudžiamoji politika orientuota į svarbiausių visuomenės vertybių apsaugą, per baudžiamąją politiką įgyvendinamas požiūris į nusikalstamumo problemą, jos sprendimo būdus¹.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) Specialiosios dalies skirstymas į skyrius remiasi ir vertybiniu kriterijumi, atskleidžiančiu nusikalstamų veikų rūšinio objekto svarbą ir reikšmę visuomenėje. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėtys įtvirtintos skirtinguose BK Specialiosios dalies skyriuose, taigi ir jų rūšiniai objektai yra skirtingi. Turto prievartavimu kėsiniama į nuosavybės teisinius santykius, kuriuos gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, tarptautiniai teisės aktai, civilinė teisė, administracinė teisė. Taipogi kėsiniama į asmens turtines teises bei turtinius interesus. Savavaldžiavimu kėsiniama į valstybės nustatytą valdymo tvarką, t. y. įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką, kurią gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK), kiti įstatymai.

Turto prievartavimo konstrukcija nusikaltimų nuosavybei sistemoje viena sudėtingiausių, nusikaltimo dalykas apibrėžtas gana plačiai, veika pasireiškia prievartos ir atitinkamo reikalavimo vienove. Dėl to praktikoje dažnai kyla kvalifikavimo problemų, atirbojimo nuo kitų, išoriškai panašių nusikalstamų veikų, problemų. Svarbu rasti atirbojimo kriterijų nuo panašių nusikalstamų veikų, tame tarpe ir savavaldžiavimo, t. y., nustatyti, kokie požymiai skiria šias nusikalstamas veikas. Savavaldžiavimo sudėtis yra specifinė BK Specialiosios dalies sistemoje, ji kriminalizuoja teisės turėtojo, veikiančio teisinio ginčo sąlygomis, veiksmus. „Faktas, kad pavojinga veika padaryta įgyvendinant t. t. teisę, keičia veikos turinį, ir veika, kuri paprastai traktuojama kaip <...>, turto prievartavimas, <...>, įgauna kito nusikaltimo – savavaldžiavimo statusą“².

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumų bei skirtumų teorinių nuostatų ir jų praktinio aiškinimo aktualumą lemia teismų klaidos kvalifikuojant veikas, jas atirbojant vieną nuo kitos pagal t. t. kriterijus, perkvalifikavimo iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą ir atvirkščiai, iš savavaldžiavimo į turto prievartavimą, problematika. Nusikalstamumas – viena aktualiausių socialinių problemų. Kriminologiniai statistiniai

¹ PPIESLIAKAS V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Justitia. Vilnius: 2006, p. 37.

² ABRAMAVIČIUS, A.; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Specialioji dalis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, 294 str., p. 492.

duomenys apie turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikalstamumo dinamiką atskleidžia darbo temos socialinį-kriminologinį aktualumą. Oficiali kriminalinė statistika rodo, jog turto prievartavimo atvejų daugiausia užregistruota per 2003-2005 metus, vėliau fiksuojama mažėjimo tendencija. Savavaldžiavimo kriminalinė statistika atskleidžia priešingą situaciją – užregistruojamų nusikalstamų veikų masto didėjimo tendenciją³. Oficialioji statistika neatspindi realios socialinės-kriminologinės turto prievartavimo ir savavaldžiavimo dinamikos, kadangi, viena vertus, turto prievartavimas priskiriamas prie latentinių nusikaltimų, kita vertus, dalis turto prievartavimo atvejų užregistruojami kaip savavaldžiavimas. Teoriniu požiūriu tema aktuali dėl išsamesnių tyrimų, mokslinių darbų šia tema trūkumo. Taigi nagrinėjamos temos aktualumas labiau praktinis nei teorinis.

Darbo tikslas. Darbo tikslą nulėmė turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių atribojimo problematika. Pagrindinis tikslas – atskleisti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratų istorinę raidą; kompleksiškai išanalizuoti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo teisinės konstrukcijas ir atskirus elementus pagal galiojančius baudžiamuosius įstatymus; remiantis gausia teismų praktika atskleisti, kaip pasireiškia baudžiamojo įstatymo veiksmingumas praktikoje, identifikuoti dažniausiai pasitaikančias (tipiškiausias) praktines problemas; palyginti su lyginamajam tyrimui pasirinktų užsienio valstybių traktuotėmis analogiškų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Šiuo darbu taip pat siekiama parodyti autorės poziciją identifikuojant svarbiausius probleminius teorinius klausimus bei vertinant teismų darbą ir teisėjų argumentus, sprendžiant baudžiamąsias bylas, susijusias su turto prievartavimu ir savavaldžiavimu, taip pat pateikti teoriškai pagrįstų išvadų.

Uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti iškeliama šie uždaviniai:

- Atskleisti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratų vystymosi ypatumus, išskirti būdingus bruožus;
- Išanalizuoti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių požymius (t. p. ir kvalifikuojančius) ir išryškinti jų panašumus bei skirtumus;
- Išanalizuoti teismų praktiką aiškinant ir taikant baudžiamuosius įstatymus, identifikuoti kylančias problemas kvalifikuojant turto prievartavimą ir savavaldžiavimą bei atribojant šias nusikalstamas veikas vieną nuo kitos;
- Palyginti Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtintas turto prievartavimo ir savavaldžiavimo koncepcijas su pasirinktų lyginamajam tyrimui užsienio valstybių teisėje įtvirtintomis analogiškėmis normomis;
- Suformuluoti išvadas bei pateikti pasiūlymus.

³ Žr.: Priedas Nr. 1, p. 76.

Tyrimo objektas. Bendriausia prasme darbo tyrimo objektas – turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai bei skirtumai. Siekiant išsamaus objekto atskleidimo, jis išskaidytas į smulkesnius elementus: turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos; subjektyviųjų ir objektyviųjų požymių lyginimas teoriniu ir praktiniu aspektais; šias nusikalstamas veikas kvalifikuojantys požymiai; lyginamoji turto prievartavimo ir savavaldžiavimo analizė užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose.

Tyrimo šaltiniai. Darbe remiamasi nacionaliniais, užsienio ir tarptautiniais teisės aktais bei moksline doktrina, LR teismų praktika. Pagrindiniai šaltiniai – LR Konstitucija, LR baudžiamasis kodeksas, aukštesnių instancijų teismų nutarys ir nuosprendžiai, aktualūs darbo temai, oficialūs teismų išaiškinimai, LR BK komentarai, Dr. O. Fedosiuko moksliniai darbai. Mokslinių darbų ribotumas sąlygojo remtis daugiausia teismine medžiaga. Lyginamajam tyrimui naudotasi Vokietijos, Austrijos, Šveicarijos, Anglijos, Rusijos baudžiamaisiais įstatymais ir teisės doktrina.

Tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtų tikslų, bei kuo nuosekliau išnagrinėti darbo objektą, magistro darbe naudojami teisės teorijos moksle pripažinti metodai:

- *Teisės aiškinimo;*
- *Lingvistinis (gramatinis)* – taikytas ribotai, nes dažniausiai baudžiamosios teisės sąvokos pasižymi specifiniu teisiniu turiniu, kuris skiriasi nuo bendrinės kalbos vartojamų analogiškų sąvokų turinio;
- *Istorinis-loginis* – šių metodų vienovė taikoma atskleidžiant turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratą, jų istorinę raidą, analizuojant senesnius ir naujausius šaltinius;
- *Sisteminės analizės* – kompleksiškai analizuojant turto prievartavimo ir savavaldžiavimo vietą nusikalstamų veikų struktūroje, panašumus bei skirtumus atskleidžiami tam tikri procesai, jų priežastiniai ryšiai, esamos problemos;
- *Loginis-analitinis* – padeda atskleisti lyginamų nusikalstamų veikų atribojimo problematiką, teismų daromų klaidų padarinius veikų kvalifikavimui;
- *Lyginamasis analizės* – naudotas analizuojant Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktus, reglamentuojančius turto prievartavimą ir savavaldžiavimą, taip pat nagrinėjant doktrininis aiškinimus;
- *Dokumentų analizės* – taikytas siekiant atlikti kokybinį teismų praktikos tyrimą.
- *Statistinis* – naudotas parodyti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikalstamumo dinamiką per aštuonerių metų laikotarpį.

Mokslinis darbo naujumas. Nusikalstamų veikų – turto prievartavimo ir savavaldžiavimo – santykis Lietuvoje dar nebuvo giliai, išsamiai ir visapusiškai nagrinėjamas, išskyrus Dr. O. Fedosiuko monografijos „Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas“ 5 skyriaus 2 dalyje. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog minėta monografija parašyta dar neįsigaliojus naujam LR BK. Daugiausia mokslinių darbų parašyta atskirai apie turto prievartavimą, kaip nusikalstamą veiką, jos sudėtį, atskirus sudėties elementus, neanalizuojant santykio su išoriškai panašia nusikalstama veika – savavaldžiavimu. Turto prievartavimas, kaip nusikalstama veika nuosavybei, turinėms teisėms ir turtiniams interesams, analizuojamas įvairiuose Lietuvos autorių darbuose, pavyzdžiui, V. Stankevičiaus, A. Drakšienės, K. Jovaišos, O. Fedosiuko ir kt. Ypatingai išsamiai turto prievartavimą išnagrinėjo Dr. O. Fedosiukas. Tuo tarpu savavaldžiavimo normos konstrukcijos ir jos sudėties elementų bei panašumo su turto prievartavimo elementais išsamesnis tyrimas Lietuvoje nebuvo atliktas. Magistro darbų šia tema per paskutiniuosius dvejus metus nėra rašyta. Lyginant su ankstesniais metais rašytais magistro darbais, šis darbas išsiskiria tuo, kad jame pirmą kartą bandyta atskleisti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sąsajas lyginamosios analizės metodu. Taip pat kokybiniu dokumentų analizės metodu, orientuojantis į naujausią aukštesnių instancijų teismų praktiką, tam panaudota apie 40 teisminės praktikos baudžiamųjų bylų.

1. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SAMPRATŲ IŠTAKOS, ISTORINĖ RAIDA LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE

Tiek Lietuvos, tiek daugelio Europos šalių, Jungtinių Amerikos valstijų baudžiamieji įstatymai numato atsakomybę už turto prievartavimą ir savavaldžiavimą. Kiekvienoje valstybėje turto prievartavimo ir savavaldžiavimo, kaip priešingų teisei ir pavojingų visuomenei nusikalstamų veikų, kriminalizavimas turi skirtingas ištakas. Atitinkama visuomenė tam tikru istoriniu laikotarpiu, atsižvelgdama į įvairius socialinius, ekonominius, kultūrinius reiškinius, baudžiamųjų įstatymų tradicijas ir ypatumus, savaip teisiškai įvertina asmens nusikalstamą elgesį.

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos turi galias šaknis. Apie šių nusikaltimų sampratą reikėtų kalbėti dviem aspektais: 1) apie turto prievartavimą ir savavaldžiavimą kaip visuotinai plintantį ir pavojingą visuomenei kriminalinį reiškinį; 2) apie turto prievartavimo ir savavaldžiavimo teisinės sampratos ištakas ir istorinę raidą. Turto prievartavimas ir savavaldžiavimas įvairiose visuomenėse plinta kaip pavojingi kriminaliniai reiškiniai, kuriais griunama vertybių sistema valstybėje ir visuomenėje, kėsinamasi į fundamentalias žmogaus teises bei laisves, tokias, kaip nuosavybės teisė ir jos apsauga, asmens teisės ir teisėti interesai, jų įgyvendinimo tvarka, sveikata, laisvė ir panašiai. Kaip reiškinys turto prievartavimas vadinamas plačiai paplitusiu terminu „reketas“⁴. Šis terminas tarsi savotiškas organizuoto turto prievartavimo sinonimas. Reketas gali būti įvairių rūšių ir pasireikšti įvairiomis formomis. Savavaldžiavimas turi panašumų su viena iš reketo formų, būtent, su „skolų išlupimu“⁵. „Skolų išlupimas“, arba dar kitaip vadinamas „skolų išmušinėjimas“, dažnai teismų vertinamas kaip savavaldžiavimas, bet savo prigimtimi tai tikrų tikriausias reketas.

Turto prievartavimas, kaip teisinė kategorija, turi senesnes ištakas ir žinomas kaip platesnio masto ir visuotinai pavojingesnis reiškinys nei savavaldžiavimas. Jau Senovės Romos Lucijaus Kornelijaus Sulos diktatūros laikais (apie 80 m. iki m. e.) aptinkamos turto prievartavimo, kaip reiškinio, užuomazgos ir jo kriminalizavimas, tai yra pripažinimas nusikaltimu. Būtent Sulos valdymo laikotarpiu paplito turto prievartavimai,

⁴ Reketas – manoma, kad šis žodis kilęs iš gatvės žargono, ir pirmą kartą pavartotas Čikagoje (angl. - *racket*). 1933 m. JAV Senato atlikto tyrimo išvadose reketas apibrėžiamas kaip „organizuotas samokslas naudoti prievartą, turint tikslą užvaldyti svetimus pinigus ir turtą“. Žr.: *Investigation of So-called „Rackets“*. *Hearings before a subcommittee of the Committee on Commerce of the US Senate*. Vol.1, Part.1. Washington, D. C., 1933, p. 8.

⁵ „Skolų išlupimu“ vadinama nelegali veikla, prievarta užtikrinant civilinių prievolių įvykdymą. Žr., Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-26-98.

pasireiškiantys grasymu (lot. - *metus*). Kurį laiką už *metus*, kuriuo asmuo priverčiamas bet ką daryti, nebuvo baudžiama. Kiek vėliau pretorius Oktavijus *metus* pripažino nusikaltimu. Imta manyti, kad nusikalsta tas asmuo, kuris grasymu priverčia kitą asmenį daryti teisinį arba materialinį veiksmą; grasymas gali liesti gyvybę, kūno neliečiamybę, laisvę ne tik paties asmens, bet ir jo vaikų⁶. Taigi akivaizdu, kad jau Senovės Romoje įtvirtinti turto prievartavimo objektyvieji požymiai panašūs ir šiuolaikiniuose baudžiamuosiuose įstatymuose.

V. Stankevičius⁷ teigia, kad prievartavimo sąvokos šaknų reikia ieškoti romėnų teisinėje sąvokoje *concussio*, kuri naudojama dviem būdais: turto naudos gavimas tuo būdu, kad kaltininkas apsimeta esąs valdininkas (*concussio publica*), ir grasymu iškelti baudžiamąją bylą (*concussio privata*). Vėliau įvairiose šalyse mokslas apie turto prievartavimą rėmėsi romėnų teisės šaltiniais. Savavaldžiavimo sampratos šaknų taip pat galima rasti Romos imperijos laikotarpyje. „Seniausiais laikais normalus teisių įgyvendinimo būdas buvo savigny, kada asmuo, kurio teisė pažeista, pats arba savo gentainių pagalba priversdavo įpareigotą asmenį elgtis taip, kaip to reikalavo nusistovėję papročiai, jo interesai. Toks teisių įgyvendinimo būdas buvo pagrįstas savivale ir vadinosi barbariškuoju“⁸. Taigi akivaizdu, kad savavališkas subjektinių teisių įgyvendinimas seniausiais laikais buvo nusistovėjęs paprotys. Vėliau subjektinių teisių įgyvendinimą ėmėsi reguliuoti valstybė, nes barbariškas savo teisių įgyvendinimas dažniausiai pažeisdavo kitos šalies interesus, padarydavo žalos.

„Savavaldžiavimo normos istorinės ištakos sietinos su valstybės pastangomis pažaboti linčo teismą, įvairias feodales savivalės formas, paprotį kerštauti, savavališkai grobti žemes“⁹. Savavaldžiavimas, kaip kriminalinis reiškinys, sparčiau ėmė plisti viduramžiais. Lietuvoje ikistatutiniu laikotarpiu savavaldžiavimo teisinės kategorijos ištakos aptinkamos Kazimiero Teisyne (1468 m.). Dėl Kazimiero Teisyne galiojimo erdvės atžvilgiu vienareikšmio požiūrio nėra, visuotinai pripažįstama tik tai, kam jis skirtas, būtent žemvaldžiams, feodalams, įgijusiems imunitetą, ir galėjusiems teisti savo valdinius – bajorus ir valstiečius. Teisyne 20 straipsnyje sakoma, „jeigu kam atsitiks kokia byla su kuo, kai kils ginčas dėl žemės, tada pasikviesti tekūnus; o jeigu dėl kitų reikalų, pasikviesti teisėjus ir tiesos ieškoti teisme, o kirtimų (miško) ir užpuolimų daryti

⁶ GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Kaunas, 1932, T. 2., p.42.

⁷ STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė. Paskaitos*. Kaunas: Lietuvos universiteto teisių fakulteto leidinys, 1925, p. 180.

⁸ NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Kaunas, 1996.

⁹ ALIUKONIENĖ, R.; *at al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 260.

negalima“, o 21 straipsnis detalizuoja: „Jeigu kas pats imtų savavališkai kirsti (mišką) arba daryti užpuolimus, ir tuo būtų padaryta skriauda, tai tas turi mums skųstis, <...>“¹⁰. Taigi Kazimiero Teisyno 20 straipsnyje įtvirtinta teisinė ginčų sprendimo tvarka, o 21 straipsnyje nustatyta galimybė skųstis, jei kas savavališkai kerta mišką ar daro užpuolimus, o nesprendžia kilusio ginčo nustatyta tvarka. 21 straipsnyje numatytas ir žalos požymis. Iš to seka, kad teisinis ginčo sprendimo procesas galėjo būti pradedamas tik esant nukentėjusiojo skundai, ir esant akivaizdžiai žalai. Taigi būtinas priežastinio ryšio nustatymas tarp neteisėtų veiksmų ir akivaizdžios žalos.

Turto prievartavimas viduramžiais ėmė plisti tarp aristokratų ir bajorų. Jie kūrė kariuomenes ir gaujas, kurios kariavo tarpusavyje, puldinėjo ir plėšė kaimus, grobė žmones ir reikalavo išpirkos už juos. Reikalavimus sustiprindavo įvairiais grasinimais, pvz., grasinant padegti, nužudyti ir panašiai. Panaudodami grasinimus, kaip įbauginimo priemonę, vertė mokėti ne tik duokles asmenims, bet apmokestindavo ištisus kaimus. Aristokratų organizuojamus prievartinio pobūdžio nusikaltimus imta vadinti „kailių apykailių nusikalstamumu“¹¹. Pavienių asmenų ar kaimų „apmokestinimas“, paremtas įvairiausiais grasinimais, tiek fiziniais, tiek psichiniais, viduramžiais išplito įvairiuose kraštuose. Laikui einant, turto prievartavimo veiksmai tapo vis labiau organizuoti, kitaip tariant, labiau pavojingi. Taip turto prievartavimas imtas sieti su organizuotu nusikalstamumu. Šis reiškinys - turto prievartavimo siejimas su organizuotu nusikalstamumu - anksčiausiai ir plačiausiai išplito Italijoje ir JAV. Šiose valstybėse reketas įgavo visuotinio pobūdį.

Viduramžių Lietuvoje tarp rašytinių teisės šaltinių be minėto 1468 metų Kazimiero teisyno, visoje jos teritorijoje veikė Lietuvos Statutai (1529 m., 1566 m., 1588 m.). Tai trys teisinių dokumentų rinkiniai, teisinai, sukurti XVI a. ir apibrėžę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės sistemos pagrindą iki pat 1840 metų. Pirmajame Statute aptinkama užuominų apie savavaldžiavimo draudimą. Statuto 9 straipsnyje sakoma, „jog miestiečiai ir mūsų valdiniai už kokias nors savo skolas neturi mūsų nei taip pat kieno kito, <...> apgrobti, miestuose turguose sulaikyti, nei taip iš jų sau teisėtumo reikalauti, bet dėl tų skolų su tais kaltininkais privalės ieškoti teisėtumo iš jų ponų <...>“¹². Čia įtvirtintas aiškus draudimas savo turimą teisėtą reikalavimą įgyvendinti neteisėtomis priemonėmis, taip pat šias priemones nukreipti į kitus asmenis, ne tik į skolininkus. Carinei Rusijai panaikinus Statutų galiojimą, Lietuvos valstybėje pradėti taikyti Rusijos

¹⁰ JANULAITIS, A.; JURGINIS, J. *Kazimiero teisynas (1468 m.)*. Vilnius: Mintis, 1967, p. 18.

¹¹ ŠNAIDER, G. I. *Kriminologija*. Maskva, 1994, p. 157.

¹² VALIKONYTĖ, I., LAZUTKA, S., GUDAVIČIUS, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529m.)*. Vaga, 2001, p. 246.

Imperijos baudžiamieji įstatymai. Rusijos Imperijos 1845 m. ir 1866 m. baudžiamieji statutai turto prievartavimą išskyrė į dvi atskiras konstrukcijas, kurios skiriasi nusikaltimo objektu (vienoje – turtas, kitoje – turtinės teisės), ir objektyviuoju požymiu – veiksmas (vienoje – „grasinimai prievartaujant turtą“, kitoje – „vertimas prisiimti prievolę“). Matyti, kad įstatymų leidėjas turto prievartavimą išskyrė į dvi atskiras nusikalstamas veikas, remdamasis pavojingumo visuomenei laipsniu, tačiau iš esmės abi šios konstrukcijos atitinka turto prievartavimo esmę.

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo šiuolaikinių teisinių sampratų pirminiu šaltiniu, kai kurių autorių manymu, pavyzdžiui, O. Fedosiuko¹³, reikėtų laikyti 1903 m. Rusijos baudžiamąjį statutą, kuris Lietuvoje pradėjo galioti nuo 1919 m. sausio 16 d.¹⁴. Turto prievartavimo sudėtis numatyta Baudžiamojo statuto 590 straipsnyje, o statuto 615 straipsnyje numatyta šantažo sudėtis. Tikėtina, kad tokią įstatymų leidėjo poziciją nulėmė grasinimo specifiškumas šantažo atveju, kuris pasireiškė grasinimu paskelbti tam tikras žinias (tiek pramanytas, tiek tikras). Statuto 590 str. 1 d. nustatyta baudžiamoji atsakomybė už vertimą padaryti turto naudos sau ar kitam asmeniui, užleisti turto teisę arba padaryti nenaudingą turto sutartį, panaudojant fizinį smurtą ar baustinai grasinant. To paties straipsnio 2 d. nustatyti veiką kvalifikuojantys požymiai: 1) sunkus ar labai sunkus kūno sužalojimas; 2) kelių asmenų įsibrovimas į gyvenamąjį namą ar būstą; 3) ginklo ar kito įrankio turėjimas, ketinant jais pasinaudoti puolimui ar gynybai; 4) gauja; 5) turto prievartavimą padarė asmuo, ne mažiau kaip tris kartus atlikęs bausmę už panašius nusikaltimus (vagystę, plėšikavimą, sukčiavimą, prievartavimą). To paties straipsnio 3 d. numatė atsakomybę už pasikėsinimą. Šantažo sudėtis įtvirtinta Baudžiamojo statuto 615 str., 1 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už raginimą perduoti turtą, užleisti turto teisę arba sudaryti kitokią nenaudingą turto sutartį, siekiant turtinės naudos sau ar kitam asmeniui, grasinant pagarsinti pramanytas ar tikras žinias. Įstatymų leidėjas pakankamai aiškiai apibrėžė tokių žinių turinį, nepalikdamas vietos galimoms interpretacijoms dėl to, koks žinių turinys galėtų būti laikomas šantažu. Kvalifikuojantys požymiai numatyti 2 dalyje: 1) gauja, susikūrusi šantažo darbams; 2) asmuo, ne mažiau kaip du kartus atlikęs bausmę už panašius nusikaltimus; 3) laikraščio redaktorius, leidėjas arba bendradarbis, grasinantis paskelbsias tokias žinias spaudoje. To paties straipsnio 3 dalyje nustatyta baudžiamoji atsakomybė ir už pasikėsinimą¹⁵.

¹³ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 61.

¹⁴ Lietuvos valstybės žinios, 1919, Nr. 2-3.

¹⁵ KAVOLIS, M.; BIELIACKIS, S. *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas, 1934, p. 60.

Apibendrinant turto prievartavimo sudėtį, galima teigti, jog tai nusikaltimas nuosavybei. Nusikaltimo dalyku laikytina turtinė nauda plačiąja prasme. Kai kurie baudžiamosios teisės specialistai analizuodami šią normą nusikaltimo dalyką apibrėžia kaip bet kokią turtinę naudą, išskyrus kilnojamąjį daiktą. Kiti autoriai tai vertina kritiškai. Kritiškai tokį dalyko interpretavimą vertina ir šio darbo autorė, nes iš straipsnio konstrukcijos tokia išlyga neišplaukia. Turtinė nauda, kaip turto prievartavimo dalykas, turėtų būti suprantamas plačiai, tai išplaukia iš ekonominės turto sampratos, kitaip tariant, tai gali būti bet koks turtas, turintis ekonominę (piniginę) vertę, tiek kilnojamasis, tiek nekilnojamasis. Turto prievartavimo objektyvioji pusė pasireiškia grasinant tiek fiziniu, tiek psichiniu smurtu. Šantažo normą, kaip jau buvo darbe minėta, iš turto prievartavimo išskiria būtent grasinimo požymio specifiškumas. Tikslinga būtų trumpai aptarti šantažo, kaip teisinės kategorijos, prigimtį ir sąsajas su turto prievartavimu. Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka *šantažas* apibūdinama kaip grasinimas paskelbti kompromituojančias žinias (tikras ar melagingas), siekiant savanaudiškų tikslų¹⁶. Pirmą kartą šis nusikalstamas reiškinys buvo kriminalizuotas Prancūzijoje 1863 m., papildant 1810 m. Prancūzijos baudžiamojo kodekso 400 straipsnį nauja dalimi. Taigi į turto prievartavimo sudėtį šantažas neįėjo. Šantažo pagrindinis požymis – specifiška prievartos priemonė, kuria kaltininkas siekia turtinės naudos, t. y. grasindamas garbę žeminančiais demaskavimais ar pasisakymais¹⁷. Dėl 1810 m. Prancūzijos baudžiamojo kodekso įtakos visos Europos baudžiamųjų įstatymų raidai, būtent prancūzų šantažo koncepcija tapo pavyzdine kitoms valstybėms formuojant atitinkamas baudžiamųjų normų konstrukcijas.

Grįžtant prie 1903 m. Rusijos baudžiamojo statuto, 507 straipsnyje nustatyta savavaldžiavimo sudėtis. Minėtame straipsnyje sakoma: „Kas nusikalto privertęs asmens smurtu, baustinu grasymu arba naudodamas piktam tėvų, globėjų arba kurią kitą valdžią, padaryti arba leisti ką, kuo peržengiama verčiamojo žmogaus teisė ar pareiga, arba atsisakyti nuo teisės vykdymo arba nuo pareigos atlikimo <...>, jei privertęs žmogus turėjo pakankamo pagrindo manyti, kad versdamas jis vykdas savo teisę, tai jis yra baudžiamas“¹⁸. Šios nusikaltimo sudėties alternatyvūs požymiai fizinis ar psichologinis smurtas, pasireiškiantis grasymu, siekiant įgyvendinti savo teisę. Nusikaltimo subjektyvioji pusė pasireiškia tiesiogine tyčia. Numatytas specialus nusikaltimo subjektas – tėvai, globėjai ar kiti asmenys, turintys teisėtą valdžią nukentėjusiojo atžvilgiu.

¹⁶ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985, p. 474.

¹⁷ Французский уголовный кодекс 1818 г. с изменениями и дополнениями по 1 июня 1940 г. Москва, 1947, с. 222.

¹⁸ Kavolis, M.; Bieliackis, S. *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas, 1934, p. 64.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, jog tarpukario Lietuvoje, tai yra nuo 1919 m. iki 1940 m., tiek turto prievartavimas, tiek savavaldžiavimas buvo laikomi nusikaltimais, ir, kaip jau buvo minėta aukščiau, būtent šios teisinės definicijos, suformuluotos 1903 m. baudžiamajame statute, ir yra laikomos pirminiais šaltiniais dabartinių turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratų.

Nuo 1940 m. lapkričio 6 d. Lietuvoje pradėjo galioti 1926 m. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. Kodekso 174 straipsnyje¹⁹ turto prievartavimo konstrukcija suformuluota taip, kad apima ir šantažo požymį, jis neišskirtas į atskirą nusikaltimo sudėtį, kaip buvo anksčiau. Turto prievartavimas pasireiškė reikalavimu suteikti turtinę naudą ar perduoti teisę į turtą, arba atlikti kitus turbinio pobūdžio veiksmus, ir toks reikalavimas turi sukelti nukentėjusiajam baimę, kad prieš jį bus panaudotas smurtas, ar paskelbtos jį žeminančios žinios, ar sunaikintas turtas. Pabrėžtina tai, jog įstatymų leidėjas šioje normoje nustatė baimės požymį, kaip psichinės prievartos požymį. 1961 m. Lietuvoje pradėjo veikti LTSR baudžiamasis kodeksas²⁰, kuris nuolat reformuojamas, dėl besikeičiančių politinių, socialinių bei ekonominių reiškinių, veikė Lietuvos Respublikoje iki pat 2003 m. gegužės 1 d. naujojo LR baudžiamojo kodekso įsigaliojimo. 1961 m. LTSR BK buvo numatytos dvi turto prievartavimo rūšys, kurios apėmė ir šantažo veiksmus. Turto prievartavimo rūšys: 1) valstybinio (visuomeninio) turto prievartavimas (96 str.); 2) asmeninio piliečių turto prievartavimas (150 str.). Pagal šį įstatymą turto prievartavimą sudarė reikalavimas perduoti turtą ar teisę į turtą, kuris paremtas fiziniu ar psichiniu grasinimu, taip pat grasinimu paskelbti žinias, kurios žemina nukentėjusįjį ar jo artimuosius (šantažo požymis). Pažymėtina, jog abiejuose turto prievartavimo normose įtvirtintas grasinimo ateities momentas, tai yra, kaltininkas grasina nukentėjusįjį nužudyti, sužaloti ar pavartoti kitokį smurtą ne tuoj pat, o po tam tikro laiko²¹. 1961 m. LTSR BK įtvirtinta ir savavaldžiavimo norma (214 str.). Pagal šios normos dispoziciją savavaldžiavimu kėsiniama į tarybiniais įstatymais nustatytą tvarką, taip pat į piliečių, valstybinių ar visuomeninių įmonių, įstaigų ar organizacijų teisėtus interesus ir teises. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą nustatyta tuo atveju, jei kaltininkas vykdydamas savo tikras ar tariamas teises, ginčijamas kito asmens, nesilaiko įstatymais nustatytos tvarkos, ir tuo padaro esminės žalos nukentėjusiajam²².

Kaip buvo minėta darbe aukščiau, 1961 m. LTSR baudžiamasis kodeksas galiojo iki pat naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1

¹⁹ Уголовный кодекс РСФСР. Москва 1943, 174 str.

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Žinios, 1961, Nr. 18-147.

²¹ LTSR BK komentaras. Vilnius: Mintis, 1989, p. 182, 245.

²² *Ibid.*, p. 354.

d. Tačiau dėl sparčiai besikeičiančių politinių, ekonominių bei socialinių aplinkybių Lietuvoje prasidėjo masinis įstatymų reformavimas, tame tarpe ir LTSR baudžiamojo kodekso. Michailo Gorbačiovo „perestroikos“ laikotarpiu prasidėjo tiek politinio, tiek ekonominio gyvenimo liberalizavimo procesas, kuris vyko labai stichiškai. Šį procesą neišvengiamai lydėjo tokie veiksniai kaip infliacija, staigus gyventojų pajamų sumažėjimas, nedarbas, o tai labai neigiamai veikė kriminogeninę padėtį²³. Ypatingai šiame laikotarpyje atsiskleidė nusikalstamo pasaulio atstovai, formuodami nusikalstamas grupuotes, kurios ėmė verstis „reketu“, įvairiomis jo formomis. Turto prievartavimo norma tapo labai aktuali praktikoje. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe *de facto* ir perėjus prie laisvosios rinkos ekonomikos, daugelis žmonių pradėjo užsiimti verslu, prasidėjo pinigų skolinimosi ir investavimo procesai, įvairių civilinių sandorių sudarymai, kurie sukūrė atitinkamus santykius tarp subjektų. Daugybės stichiškai sudarytų sandorių pasekoje, žmonės pradėjo sieti įvairūs skoliniai išsipareigojimai, kurie ne visada buvo vykdomi. Taip prasidėjo vadinamasis skolų „išlupinėjimas“, arba, kitaip tariant, nelegali veikla, prievarta užtikrinant civilinių prievolių įvykdymą. Taigi savavaldžiavimo norma praktikoje taip pat tapo labai aktuali, nes asmenys savo turimą tikrą ar tariamą teisę ėmėsi įgyvendinti neteisėtomis priemonėmis. Nusikalstamos grupuotės net pradėjo teikti „skolų grąžinimo paslaugas“. Tačiau dažniausiai tokie savavaldžiavimo veiksmai buvo tipiškas turto prievartavimas, tik „įvilktas į teisėtumo rūbą“.

Taigi aptariamuoju laikotarpiu kriminogeninė situacija Lietuvoje buvo labai grėsminga, turto prievartavimas ir savavaldžiavimas tapo aktualūs praktikoje nusikaltimai, todėl labai svarbu tapo teisiškai suregulamentuoti šias nusikalstamas veikas, kad atitiktų to laikmečio realią situaciją. 1989 m. balandžio 21 d. įsaku²⁴ buvo sugriežtinta atsakomybė už turto prievartavimą, papildyta šio nusikaltimo sudėtis. Buvo išplėstas turto prievartavimo dalykas – juo galėjo būti ne tik „turtas“, „teisė į turtą“, bet ir „kokie nors turtinio pobūdžio veiksmai“. Atsisakyta požymio, pagal kurį kaltininkas reikalaudavo perduoti turtą ir grasindavo panaudoti fizinį smurtą *ateityje*. Nustatyta turto prievartavimą kvalifikuojančių požymių: 1) pakartotinumai; 2) grupė iš anksto susitarusių asmenų; 3) fizinio smurto (pavojingo ir nepavojingo) panaudojimas; 4) turto sunaikinimas ar sužalojimas; 5) organizuota grupė; 6) pavojingas recidyvistas; 7) žymios žalos ar kitų sunkių pasekmių sukėlimas. 1994 m. liepos 19 d. įstatymu²⁵ padaryti labai svarbūs

²³ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas: Vilnius, 2002, p. 23.

²⁴ LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. balandžio 21 d. įsakas. Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 13.

²⁵ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 60-1182.

pakeitimai turto prievartavimo normoje. Buvo atsisakyta turtinių nusikaltimų dalijimo pagal nuosavybės rūšis, baudžiamajame kodekse suformuluotas atskiras skirsnis „Nusikaltimai nuosavybei“, kuriame ir įtvirtinta turto prievartavimo sudėtis. Turto prievartavimo norma buvo dar patobulinta, išplėstas nusikaltimo dalykas – iš nukentėjusiojo galėjo būti reikalaujama ne tik „turto“, „teisės į turtą“, „atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus“, bet ir „susilaikyti nuo tokių veiksmų“. Patikslintas psichinės prievartos požymis – vietoj grasinimo paskelbti garbę žeminančias žinias atsirado nauja formuluotė „kitaip šantažuojant“. Dispozicijoje detalizuoti *reikalavimo* ir *grasinimo* požymiai: 1) reikalavimas gali būti „atviras, užmaskuotas paslaugų siūlymu ar kitaip pridengtas“; 2) grasinimas gali pasireikšti „atvirai arba užuominomis“. Turto prievartavimo sudėtyje atsirado dar daugiau veikų kvalifikuojančių požymių – „kitokios prievartos panaudojimas“, „stambus mastas“, „panaudojant šaunamąjį ginklą ar sprogmenis“, požymį „žymi žala“ pakeitė nauja formuluotė „didelė materialinė žala“. Taip pat atsisakyta fizinio smurto skirstymo į pavojingą ir nepavojingą. Atitinkami pakeitimai buvo daromi ir plečiant savavaldžiavimo sudėtį. Šio nusikaltimo požymiu pradėtas laikyti ne tik *savo* tikros ar tariamos teisės vykdymas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, bet ir *kito asmens* tikros ar tariamos teisės vykdymas. Nustatyti nauji objektyvieji požymiai – vykdymas „teisės, kuri yra pripažįstama, bet nerealizuojama“, ir „grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą“. Įvesti kvalifikuojantys veikų požymiai: 1) grupė iš anksto susitarusių asmenų; 2) veika, padaryta asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą. Svarbu pažymėti, kad baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą atsirasti būtinas žalos požymis. Nepadarius esminės žalos piliečių teisėms ir teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms, už savavaldžiavimą nustatyta administracinė atsakomybė pagal Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau ATPK) 188 straipsnį²⁶.

Nors rinkos ekonomikos sąlygomis savavaldžiavimo sudėtis tapo labai aktuali teisinėje praktikoje, tačiau iš esmės tokį aktualumą įtakojo savavaldžiavimo panašumas su turto prievartavimu. Kadangi turto prievartavimas daug pavojingesnė nusikalstama veika nei savavaldžiavimas, o tai reiškia ir baudžiamosios atsakomybės skirtumą tarp šių nusikalstamų veikų, tai masiniu reiškiniu teisėsaugos praktikoje tapo tokių veikų perkvalifikavimas iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą. Lietuvos mokslininkai, teisininkai nuolat ieškojo tobulesnių šių nusikalstamų veikų teisinių konstrukcijų, vyko nuolatinis įstatymų reformavimo procesas, kovojant su plintančiu reketu, ypač kai kuriomis jo formomis – „apsaugos“ reketu, skolų „išmušinėjimu“. Taigi turto

²⁶ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1.

prievartavimo reglamentavimas ne kartą keitėsi, šio nusikaltimo sudėtis viena sudėtingiausių teisinių konstrukcijų dabartiniame Baudžiamajame kodekse. O tai lemia šio nusikaltimo problematiką, ypač atibojant nuo kitų panašių nusikalstamų veikų, tame tarpe ir savavaldžiavimo. Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas²⁷, kuris įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d., buvo ilgai tobulintas. Turto prievartavimo sudėtis įtvirtinta įstatymo 181 str. ir sukonstruota taip:

- 1) Tas, kas neturėdamas teisėto pagrindo atvirai ar užmaskuotai savo ar kitų asmenų naudai vertė kitą asmenį perduoti turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba nuo jų susilaikyti grasindamas prieš nukentėjusįjį ar kitą asmenį panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti jo turtą, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas, arba panaudodamas kitokią psichinę prievartą, baudžiamas <...>.
- 2) Tas, kas prievartaudamas turtą panaudojo fizinį smurtą, atėmė asmeniui laisvę, sunaikino ar sugadino jo turtą arba kitokiu būdu padarė jam didelės turtinės žalos, baudžiamas <...>.
- 3) Tas, kas prievartavo didelės vertės turtą, baudžiamas <...>.

Atkreiptinas dėmesys, kad iš veikų kvalifikuojančių požymių pašalintas grupiškumo požymis. Organizuotos grupės požymis kvalifikuojant turto prievartavimą, pagal naują LR BK inkriminuojamas kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė. 2007 m. birželio 28 d. įstatymu turto prievartavimo sudėtis buvo vėl papildyta kvalifikuojančiais požymiais: 1) „didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes“; 2) „dalyvaudamas organizuotoje grupėje“.

Naujajame LR BK 294 str. nustatyta tokia savavaldžiavimo konstrukcija:

- 1) Tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamas <...>.
- 2) Tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, baudžiamas <...>.
- 3) Už šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas.

²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968). Vilnius, 2001, 181 str.

Iš ankstesnės normos pagrindinės nusikaltimo sudėties buvo pašalintas grasinimo požymis. Tokia naujajame baudžiamajame kodekse įtvirtinta savavaldžiavimo sudėtis nepakitusi iki šiol.

Nuosekliai išanalizavus turto prievartavimo ir savavaldžiavimo, kaip teisinių kategorijų ištakas romėnų teisėje, viduramžių Lietuvos teisėje, tolesnę šių definicijų istorinę raidą ir reglamentaciją Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose, galima pereiti prie pagrindinės šio darbo dalies – turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių požymių lyginamosios analizės.

2. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SUDĖČIŲ PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI

Pradedant analizuoti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių požymius, jų panašumus bei skirtumus, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į skirtingus šių nusikalstamų veikų rūšinius objektus, arba teisinius gėrius, į kuriuos kėsinausi nusikaltėliai. Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) Specialiosios dalies struktūra ir klasifikacija remiasi rūšiniais objektais ir jų pagrindu išskirtomis nusikalstamų veikų grupėmis. Lyginant su senuoju BK, naujovė ta, jog išsprendė lig tol buvusi turtinių nusikaltimų objekto problema, naujojo BK XXVIII skyrius saugo visą teisėtų turtinių santykių sritį, ne tik nuosavybės santykių. Taigi turto prievartavimo rūšinis objektas išplėstas, XXVIII skyrius pavadintas „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams“. Anksčiau turtiniai nusikaltimai buvo siejami tik su svetimos nuosavybės pažeidimu, tačiau šios teisinės kategorijos nepakankamumas kalbant apie turtinius santykius, į kuriuos kėsinausi prievartaujant turtą, išryškėjo pasikeitus politinei, ekonominei situacijai Lietuvoje. Pažymėtina, kad turto prievartavimas – vienas pavojingiausių turtinių nusikaltimų, todėl teisingas kvalifikavimas šios normos lemia ir teisingą įstatymo sankcijoje numatytos bausmės paskyrimą.

Savavaldžiavimo norma įtvirtinta BK XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“. „Mūsų šalyje valstybės valdymo pagrindus lemia pamatinė Konstitucijos nuostata, kad Lietuva yra nepriklausoma demokratinė valstybė“²⁸. Pagrindiniai valstybės valdymo tvarkos principai kyla iš Konstitucijos²⁹, kuri yra vientisas aktas, pagrindinis valstybės įstatymas. Konstitucija nustato valstybės valdžios institucijas, jų kompetencijas, valstybės piliečių teises ir pareigas, ir įpareigoja valstybę ginti šią tvarką, piliečių teises ir teisėtus interesus (Konstitucijos 18 str., 30 str.).

Taigi baudžiamajame kodekse savavaldžiavimas priskiriamas prie nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų valdymo tvarkai, o turto prievartavimas yra nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas nuosavybei, turtinėms teisėms bei turtiniams interesams. Pažymėtina, kad teisminėje praktikoje savavaldžiavimas kartais nepagrįstai traktuojamas kaip turto prievartavimas, ir atvirkščiai, turto prievartavimas traktuojamas kaip savavaldžiavimas. Šios kartais išoriškai viena į kitą labai panašios nusikalstamos veikos

²⁸ ABRAMAVIČIUS, A.; *at al. Baudžiamoji teisė*. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 9.

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

atribuojamos pagal esminius jų objektyviusius ir subjektyviusius požymius, kurie ir bus analizuojami toliau šiame skyriuje.

2.1. Objektas, dalykas ir nukentėjusysis

Remiantis BK komentaro autorių nuomone, pagrindiniu turto prievartavimo objektu laikomi *nuosavybės ir kitos daiktinės, prievolinės ar kitos kilmės turtinės teisės*, taip pat *turtiniai interesai*, kurie pažeidžiami verčiant nukentėjusįjį atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti kaltininko ar kito asmens naudai. Papildomi objektai – *asmens sveikata bei laisvė*. Teisinėje literatūroje dažnai prie turto prievartavimo papildomų objektų priskiriamos ir tokios vertybės, kaip orumas, visuomenės saugumas, žmogaus gyvybė. Turto prievartavimo sudėtis yra formali, dispozicijoje padariniai neaprašomi, todėl teisminis įstatymų aiškinimas labai svarbus. Turto prievartavimo normos papildomų objektų išskyrimo pagrindas yra psichinis ir fizinis smurtas, o Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turto prievartavime fizinio smurto panaudojimą apibūdino kaip „<...> smūgių sudavimą, kitokius veiksmus, dėl kurių asmuo kenčia fizinės kančias ar apribojama jo laisvė, taip pat lengvo ar apysunkio kūno sužalojimo padarymą“³⁰. Taigi sunkesnių padarinių, tokių kaip žmogaus gyvybė, turto prievartavimas neapima, o sveikatos sutrikdymą apima tik dalinai – sunkaus neapima. Nuosavybė yra labai reikšmingas teisinis gėris, nuosavybės teisė viena iš pagrindinių žmogaus teisių, kuri ginama ne tik nacionaliniais, bet ir tarptautiniais teisės aktais³¹. LR Konstitucija įtvirtina bendrą nuosavybės neliečiamumo principą, o teisinę jos apsaugą Lietuvoje reglamentuoja civilinė teisė, administracinė teisė. Baudžiamoji teisė yra paskutinė priemonė (lot. - *ultima ratio*) šiam teisiniui gėriui apginti. Nuosavybės teisė yra svarbiausia daiktinė teisė, tačiau turto prievartavimu gali būti kėsiamasi ir į kitas daiktines, prievolinių ar kitos kilmės turtines teises bei turtinius interesus, ginamus įstatymų. O. Fedosiukas³² atkreipia dėmesį, kad teisinėje literatūroje baudžiamosios teisės klausimais žodis „turtinis“ dažnai vartojamas neteisingai, kaip žodžio „materialus“ sinonimas. Vis dėlto, daiktai civilinėje teisėje skirstomi į materialius (lot. - *res corporales*) ir nematerialius (lot. - *res incorporales*), priklausomai nuo to, koku pavidalu šie daiktai egzistuoja, ar jie

³⁰ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimo Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“ 7 punktą. Teismų praktika, Vilnius, Nr. 3-4, 1996.

³¹ Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17str. 2 p. skelbia, jog „kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę tiek vienas, tiek kartu su kitais, ir iš nieko negali būti ji savavališkai atimta“. Žr.: 1948 m. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*. Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991, p. 5.

³² FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*, 2004, t. 60 (52); p. 84.

apčiuopiami. Turtinių vertybių esminė savybė ne materialumas, bet ekonominis jų turinys, tai yra, galimybė paversti pinigais. Šią savybę turi kiekviena vertybė, kurią galima vadinti turtu. Taigi turtinės teisės, kaip turto prievartavimo objektas, priskiriamos prie nematerialių daiktų. Turtiniai interesai, kaip turto prievartavimo objektas, turėtų būti suvokiami labai plačiai, tai bet kokie turtiniai interesai, kurie pažeidžiami verčiant nukentėjusįjį atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti kaltininko ar kito asmens naudai.

Savavaldžiavimo pagrindiniu objektu laikytina *įstatymais ar kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka*. Teisių ir pareigų atsiradimo ir jų įgyvendinimo pagrindus Lietuvos Respublikoje reglamentuoja Konstitucija, Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai. Remiantis Konstitucijos 28 straipsniu, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis asmuo privalo laikytis LR Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. LR Konstitucinis Teismas nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos³³ kontekste pažymėjo, jog konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas savaime nereiškia, kad negalima riboti jų įgyvendinimo. Pagal Konstituciją riboti konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimą galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau - CK) 1.136 straipsnio nuostatas teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu gali būti sutartys ir kiti sandoriai (tiek numatyti įstatymų, tiek ir nenumatyti, bet jiems neprieštaraujantys), teismų sprendimai, administraciniai aktai, turintys civilinių teisinių padarinių, intelektinės veiklos rezultatai, žalos padarymas, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, įvykiai ir veiksmai (veikimas ar neveikimas), su kuriais įstatymas sieja civilinius teisinius padarinius. LR CK 1.137 straipsnyje nurodyta, kad įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir sąžiningumo principų. Įtvirtintas draudimas piktnaudžiauti savo teisėmis ir tuo padaryti žalos kitiems asmenims. Išplėtus neturtinės žalos atlyginimo institutą (CK 6.250 str. 2 d.) teisminėje praktikoje padaugėjo motyvų kaltininko prievartinio pobūdžio turtines pretenzijas vertinti kaip teisės įgyvendinimą, t. y., nusikalstamą veiką kvalifikuoti kaip savavaldžiavimą, o ne kaip turto prievartavimą. Be abejo, atsirado daugiau galimybių turto prievartautojams išsisukti nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 181 straipsnį, todėl teismams būtina principingiau nustatinėti teisės į neturtinės žalos atlyginimą

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas. Valstybės žinios, 2005-01-04, Nr. 1-7.

pagrindą. Kita vertus, realiame gyvenime tokia teisė iš tiesų dažnai egzistuoja, probleminis aspektas tas, kad įstatymas nenumato neturtinės žalos atlygintino dydžio ribų, tai paliekama teismų diskrecijai. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal nuteistųjų R. K. ir V. B. kasacinius skundus dėl pirmos instancijos nuosprendžių, bei nuteistųjų R. K., V. B., V. A. I. ir E. J. (buvusios K.) kasacinius skundus dėl apeliacinės instancijos nuosprendžių. I instancijos teismas kvalifikavo nuteistųjų R. K. ir V. B. veikas pagal BK 294 str. 2 d. (savavaldžiavimas) už tai, kad nuteistieji reikalavo iš nukentėjusiojo A. B. atsiskaityti už išžaginimą E. J. (buvusios K.), reikalavimas, sustiprintas įvairaus pobūdžio grasinimais, pareikštas su jos žinia. Nuteistieji siekė gauti E. J. (tariamai) patirtos neturtinės žalos atlyginimą. Tai vienas iš teisių ir pareigų atsiradimo pagrindų pagal LR CK, taip pat neturtinės žalos, padarytos nusikaltimu. Pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad nuteistieji reikalavo perduoti turtą ne išgalvotais motyvais, o turėdami pagrindą. Apeliacinės instancijos teismas veiką perkvalifikavo į BK 181 str. 1 d. (turto prievartavimas), ir nurodė, kad turtas buvo reikalaujamas neturint teisėto pagrindo, esant tariamam išžaginimui ir kiekvienam nuteistajam siekiant turtinės naudos sau. Taip pat šiuo nuosprendžiu nuteisti ir E. J. (buvusi K.) bei D. A. I. Teisėjų kolegija pagrįstai paliko galioti I instancijos teismo nuosprendį, konstatuodama, kad apeliacinės instancijos teismas klaidingai atribojo BK 181 str. 1 d. nuo BK 294 str. 2 d. Taipogi kolegija pažymėjo, kad nuteistieji R. K., V. B. ir V. A. I. nežinojo, kad nukentėjusysis A. B. nežagino A. J. (buvusios K.), dėl nukentėjusiojo neteisėtų veiksmų buvo įsitikinusi ir pati E. J., taigi jie visi sąžiningai klydo dėl nuteistosios teisės į žalos atlyginimo tikrumą. Pagal BK 294 straipsnio dispoziciją, savavališkai subjektinę teisę gali vykdyti ne tik teisės turėtojas, bet ir kitas asmuo, aptariamose bylose kontekste nuteistieji R. K. ir V. B. galėjo tiesiogiai reikalauti atlyginti padarytą neturtinę žalą iš A. B.³⁴.*

Papildomais savavaldžiavimo objektais laikytini įvairūs teisiniai gėriai – žmogaus sveikata, laisvė, nuosavybė bei kitos turtinės teisės ir interesai, kt. Apibendrinant aptariamų nusikalstamų veikų objektus, konstatuotina, kad turto prievartavimo pagrindiniai, o savavaldžiavimo papildomi objektai sutampa. Šiame kontekste abu nusikaltimai panašūs. Tiek BK 181 str. (turto prievartavimas), tiek BK 294 str. (savavaldžiavimas) teisinėn apsaugon ima kelias vertybes, todėl šių nusikalstamų veikų kvalifikavimas pakankamai sudėtingas. „Nepavykus įrodyti bent vienos papildomos

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio mėn. 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009.

vertybės, atkris kvalifikacijos pagal pasirinktą BK straipsnį būtinybė, nes nebus nusikalstamos veikos sudėties“³⁵.

Nusikaltimo objekto apimtis susijusi su nusikaltimo dalyko apibrėžimu įstatyme. Turto prievartavimo dalykas yra *turtinė nauda*, kurios siekiama gauti pažeidžiant nukentėjusiojo turtines teises ir interesus straipsnio dispozicijoje nurodytais būdais. Turtinių teisių, interesų ir naudos sąvokos turi būti siejamos su ekonominiu jų turiniu, tai yra, su objektyvia galimybe įvertinti juos pinigais. Savavaldžiavimo dalykas – *konkrečios teisės*. Prievartaujant turtą nukentėjusysis verčiamas suteikti turtinę naudą kaltininkui ar kitam asmeniui neturint tam jokio teisinio pagrindo, t. y., verčiant suteikti *neteisėtą turtinę naudą*. Tuo tarpu savavaldžiaujant – savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdoma ginčijama ar pripažįstama, bet nerealizuota savo ar kito asmens tikra ar tariama *teisė*. Teisminė praktika pažymi, kad būtent juridinio pagrindo buvimas ar nebuvimas yra lemiamas objektyvusis požymis sprendžiant klausimą, kokią normą – turto prievartavimo (BK 181 straipsnis) ar savavaldžiavimo (BK 294 straipsnis) – taikyti. Vertimas suteikti neteisėtą turtinę naudą reiškia kaltininko keliamų turtinių pretenzijų teisinį nepagrįstumą, o kuomet kaltininkas prievarta įgyvendina jam ar kitam asmeniui priklausančią turtinę teisę (tikrą ar tariamą), veika gali sudaryti savavaldžiavimo požymius. Praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kai prievarta pareikšta turima turtinė pretenzija aiškiai peržengia turimos teisės ribas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 1996 m. birželio 21 d. nutarime³⁶ išaiškino, kad esant reikalavimui, kuris yra nelygiavertis prievolei, sprendžiant, ar veikoje nėra turto prievartavimo nusikaltimo sudėties. Tokiu atveju turto prievartavimo dalykas ta reikalaujamo perduoti turto dalis, kuri aiškiai viršija prievolės apimtį, apibrėžtą įstatymų ar susitarimų.

Turtinė nauda, kaip turto prievartavimo dalykas, turėtų būti suprantamas labai plačiai, tai išplaukia iš ekonominės turto sampratos³⁷. Kaip jau buvo minėta darbe aukščiau, turtinė nauda gali būti materialinė ir nematerialinė, tai pakankamai abstrakti teisinė kategorija. Baudžiamosios teisės kontekste turtinė nauda gali pasireikšti ir tam tikros būklės įgavimu, įgyvendinus tam tikrą turtinį interesą, kuris visada sietinas su valia daryti poveikį asmens turtinei sferai, arba valia išsaugoti ją nepakitusia³⁸. Turtinės naudos samprata neatsiejama nuo turto sampratos, tačiau teisės doktrinoje ir teisminėje mintyje

³⁵ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Justitia. Vilnius: 2006, p. 229.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. Teismų praktika, 1996, Nr. 3-4, p. 91.

³⁷ SINKEVIČIUS, E., FEDOSIUKAS, O. *Turto problema baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Justitia, 1999, Nr. 5-6.

³⁸ FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudensija*, 2004, t. 60 (52); p. 84.

turtas suprantamas kaip siauresnė teisinė kategorija. Turtą visada įmanoma paversti pinigine išraiška, jis gali dalyvauti civilinėje apyvartoje, jį galima turėti ar jo turėjimą vienaip ar kitaip formalizuoti, pvz., įgyjant nuosavybės teisę, įforminant autorystės teises ir panašiai. Autorės manymu, galima pritarti tokiai Lietuvoje plėtojamai teisinei doktrinai (Pakalniškis V., Sinkevičius E., Fedosiukas O. ir kt.), kad objektai (tiek materialūs, tiek nematerialūs), galintys dalyvauti apyvartoje, vadintini turtu, o turtinė nauda labiau priskirtina prie baudžiamosios teisės sąvokos. Turto prievartavimo norma kriminalizuoja turtinės naudos siekimą straipsnio dispozicijoje nurodytais alternatyviais būdais: verčiant perduoti turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos, arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti. Manytina, jog būtent tokia įstatymo leidėjo suformuluota turto prievartavimo normos konstrukcija leidžia teigti, kad šios nusikalstamos veikos dalyku gali būti bet kokio turinio turtinė nauda. *Vertimas perduoti turtą* pasireiškia kaip informacijos perdavimas nukentėjusiajam apie būtinumą atlikti tam tikrą veiksmą, dėl kurio nukentėjusysis neatlygintinai neteks savo materialaus kilnojamojo turto, o kaltininkas, ar asmuo, kurio interesais jis veikia, įgaus faktinį perduoto turto valdymą. Iš teisminės medžiagos analizės matyti, kad dažniausiai turtinės naudos siekiama verčiant perduoti turtą – pinigus. *Vienoje baudžiamojoje byloje apygardos teismas nagrinėdamas bylą pirmąją instanciją pagrįstai nuteistojo N. J. veiką kvalifikavo pagal BK 181 str. 2 d. už tai kad N. J. reikalavo 700 eurų iš nukentėjusiosios E. R. - J., neturėdamas tam teisėto pagrindo, grasindamas panaudoti fizinį smurtą – „uždaužyti vietoje“, panaudodamas psichinį smurtą. Nuteistasis savo reikalavimą grindė tuo, kad jis ir kiti asmenys patyrė nuostolių dėl nesėkmingo jos ir J. G. pardavimo prostitucijai Ispanijoje. Apeliacinės instancijos teismas paliko galioti nuosprendį ir konstatavo, kad nuostoliai, atsiradę dėl nesėkmingo mėginimo nusikalstamu būdu įtraukti nukentėjusiąsias į prostituciją, negali būti laikomi teisėto reikalavimo perduoti turtą pagrindu, negali atsirasti nei tikra, nei tariama teisė reikalauti atlyginti dėl nusikalstamos veikos atsiradusius nuostolius³⁹.* Minėtoje byloje teismai teisingai kvalifikavo turto prievartavimą verčiant neteisėtai perduoti turtą (pinigus) ir tuo siekiant turtinės naudos sau. Teisminėje praktikoje pasitaiko atvejų, kai nukentėjusysis verčiamas perduoti turtą atlygintinai, tuomet turėtų būti taikomas kitas požymis – vertimas atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus.

Vertimas suteikti turtinę teisę gali pasireikšti kaip vertimas atlygintinai ar neatlygintinai patvirtinti dokumente tam tikrą juridinį faktą. *Vertimas atleisti nuo turtinės*

³⁹ Lietuvos Apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. spalio mėn. 23 d. nutartis Nr. 1A-358/2008.

pareigos pasireiškia vertimu patvirtinti juridinį faktą, panaikinantį ar sumažinantį kaltininko ar kito asmens turtinę pareigą nukentėjusiojo ar kito asmens naudai, pavyzdžiui, verčiant patvirtinti skolos grąžinimo faktą, nors skola nebuvo grąžinta nukentėjusiajam. *Vertimas atlikti kitokius turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti* apima visus kitus įmanomus turtinės naudos suteikimo būdus. Dažniausiai minėti reikalavimai siekiant turtinės naudos būna alternatyvūs, t. y.: 1) nukentėjusysis verčiamas suteikti turtinę teisę; 2) arba atleisti nuo turtinės pareigos; 3) arba perduoti turtą; 4) arba atlikti kitokius turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti.

Kas laikytina savavaldžiavimo dalyku teisinėje literatūroje tiksliai apibrėžta nėra. Iš savavaldžiavimo normos dispozicijos seka, kad veika pasireiškia kaip savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens neįgyvendintos (tiek ginčijamos, tiek pripažįstamos) teisės (tikros ar tariamos) vykdymas. Autorė pritaria nuomonei, kad savavaldžiavimo dalyku turėtų būti laikytina *teisė*, kuri gali būti: 1) priklausanti kaltininkui, ar kitam asmeniui; 2) nukentėjusiojo ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuojama; 3) tikra arba tariama. Veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas tik nustačius, jog kaltininkas ar asmuo, kurio interesais jis veikia, yra tikro ar tariamo teisinio santykio subjektas. Prievartaudamas turtą kaltininkas visais atvejais siekia neteisėtos turtinės naudos, o savavaldžiaudamas – vykdo savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, nesiekdamas naudos sau. Jei savavaldžiaudamas aiškiai peržengia turimos teisės ribas, šioje dalyje kaltininko veika gali būti pripažinta turto prievartavimu. Kai asmuo savavališkai įgyvendindamas savo turtinę teisę sąmoningai akivaizdžiai viršija turimos teisės apimtį, pavyzdžiui, reikalauja daugiau pinigų, nei nukentėjusysis jam buvo skolingas, veika gali būti kvalifikuojama tik kaip turto prievartavimas.

Tikra teisė – tai realiai egzistuojanti teisė, pagrįsta atitinkamu juridiniu faktu. Tikros teisės neneigia tai, jog teisės turėtojas negali jos pagrįsti įrodymais. Tokiais atvejais teismai tikros teisės buvimą nustato remdamiesi bylos aplinkybėmis, liudininkų parodymais ir panašiai. *Tariama teisė* – asmens sąmonėje egzistuojanti teisė, neturinti jokio objektyvaus pagrindo. Tiek teisės doktrinoje, tiek teisminėje praktikoje tariama teisė siejama tik su pateisinama (sąžininga) asmens klaida, tai yra, kai asmuo klysdamas laiko teisę priklausančią jam ar kitam asmeniui, kurio interesams jis atstovauja. Pavyzdžiui, kaltininkas apskaičiuodamas jam padarytos neturtinės žalos dydį, gali sąžiningai klysti, tokiu atveju veika gali būti pripažinta savavaldžiavimu įgyvendinant tariamą teisę. Esant nepateisinamai klaidai, veika turi būti kvalifikuojama kaip turto prievartavimas. Štai pavyzdys, kaip praktikoje klystama nustatinėjant kaltininko klaidą (pateisinama ar

nepateisinama) dėl tariamos teisės turėjimo, ir kokią reikšmę tai turi nusikalstamos veikos kvalifikavimui. *S. B. pirmosios instancijos teismo pagal BK 242 str. 2 d. nuteistas už tai, kad, veikdamas bendrininkų grupę, panaudodamas prieš nukentėjusiuosius Z. A. ir D. A. psichinę prievartą, grasindamas nužudyti ar kitaip fiziškai susidoroti, savavališkai vykdė ginčijamą savo tikrą teisę ir padarė didelės žalos, t. y. reikalavo perrašyti ir privertė perrašyti nukentėjusiajam priklausančių 100 procentų 10 000 Lt UAB (duomenys neskelbtini) akcijų jo vardu. Apeliacinės instancijos teismas pakeitė veikos kvalifikavimą, konstatuodamas, kad S. B. galėjo turėti turtinių pretenzijų nukentėjusiajam tik dėl 10 000 Lt, o tų akcijų rinkos vertė išreikalavimo metu buvo 40 000 Lt., ir nuteistojo S. B. veiką dėl reikalavimo perduoti 100 procentų UAB (duomenys neskelbtini) akcijų kvalifikavo kaip turto prievartavimo ir savavaldžiavimo idealiąją sutaptį. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad kaltininkas reikalaujamų perduoti akcijų rinkos vertės nežinojo ir negalėjo žinoti veikos darymo metu, nes tam reikia specialių žinių. Todėl kaltininko klaida dėl ginčijamos tariamos teisės laikytina pateisinama, ir veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas⁴⁰. Kitas pavyzdys, kaip vien tik subjektyvus kaltininko įsitikinimas dėl teisės buvimo gali būti pripažįstamas pakankamu, kad būtų pripažintinas tariamos teisės vykdymas ir veika perkvalifikuota iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą. Pirmos instancijos teismas nuteistųjų N. S. ir P. U. veikas perkvalifikavo iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą konstatuodamas, jog nuteistieji vykdė – N. S. savo, o P. U. kito asmens – nerealizuotą (tariamą) teisę. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo priešingai, t. y., kad nėra byloje jokių patikimų įrodymų, patvirtinančių nuteistųjų tikrą arariamą teisę reikalauti pinigų iš nukentėjusiojo, todėl veika neatitinka savavaldžiavimo požymių ir kvalifikuotina kaip turto prievartavimas. Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nurodė, kad pirmos instancijos teismas net nenustatė, kokių pagrindų atsirado skoliniai santykiai tarp nukentėjusiojo ir nuteistųjų bei koks jų dydis. Taip pat nenustatė, kokią nuteistieji turėjo teisę – tikrą arariamą – reikšti turtines pretenzijas, nenustatė, nei kam priklausė tos teisės – nuteistiesiems ar kitiems asmenims. Veiką kvalifikavo kaip savavaldžiavimą remdamasis tik abstrakčiais nuteistojo N. S. teiginiais dėl tariamos teisės buvimo⁴¹. Šiuo atveju pirmos instancijos teismas perkvalifikuodamas veiką iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą, turėjo nustatyti, kokių pagrindų atsirado turtiniai – finansiniai santykiai tarp nukentėjusiojo ir nuteistųjų ir koks jų dydis, ir tik tuomet, jei pateiktas reikalavimas būtų lygiavertis nukentėjusiojo prievolei, nuteistųjų veiksmus būtų*

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo mėn. 21 d. nutartis Nr. 2K-392/2010.

⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nuosprendis Nr. 1A-111/2008.

galima kvalifikuoti kaip savavaldžiavimą. Iš darbo autorės analizuotų baudžiamųjų bylų medžiagos galima teigti, jog didžiausios problemos praktikoje kyla nustatinėjant tariamos teisės buvimo ar nebuvimo faktą, ir jos siejimą su sąžininga (pateisinama) asmens klaida. Kartais tariamos teisės vykdymu pripažįstamas kaltininko subjektyvus įsitikinimas dėl teisės buvimo, ir remdamiesi tuo pagrindu, teismai nepagrįstai kvalifikuoja nusikalstamą veiką kaip savavaldžiavimą, o ne kaip turto prievartavimą.

Ginčijamos teisės vykdymas būna tuomet, kai, kaltininko nuomone, adekvačią jo teisei prievolę turintis asmuo šios prievolės nepripažįsta ar pripažįsta tik iš dalies. *Pripažįstamos, bet neįgyvendintos teisės vykdymas* būna tada, kai kaltininko teisei adekvačią prievolę turintis asmuo neneigia prievolės egzistavimo fakto, bet atsisako ar delsia ją vykdyti. Tais atvejais, kai vykdoma kitam asmeniui priklausanti teisė, spręstina, atsižvelgiant į susitarimo su vykdytoju turinį, ar teisės turėtojo veikoje nėra savavaldžiavimo organizavimo ar kurstymo.

Savavaldžiavimo normos dispozicijoje nurodytas būdas teisės (tikros ar tariamos) vykdymo, t. y., savavališkai. Teisės vykdymo savavališkumas reiškia tai, kad kaltininkas piktnaudžiauja savo teise arba pasirenka tokį teisės įgyvendinimo būdą, kuris neatitinka geros moralės, bendro gyvenimo taisyklių gerbimo, sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų. Kitaip tariant, asmuo pats ima vykdyti teisingumą. Reikia pažymėti, kad savavaldžiavimu gali būti pažeidžiami ir neturtiniai asmens interesai, kuriuos taip pat gina civilinė teisė (CK 1 str. 1 d.). Pavyzdžiui, kaltininkas nesutaręs su buvusiu sutuoktiniu, slapta paima vaiką savo žinion⁴².

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo dalyku nelaikytini civilinėje apyvartoje uždrausti daiktai, arba, kaip teigia O. Fedosiukas, daiktas turi turėti vertę legalioje apyvartoje, nebūti uždraustas ir turėti piniginę vertę tik juodojoje rinkoje (pvz., narkotikai, ginklai ir pan.). Taipogi aptariamų nusikalstamų veikų dalyku nelaikytini nuo gamtos neatskirti daiktai, tokie kaip žvėrys, žemės gelmės, ir kiti daiktai, kurių sukūrimui nebuvo panaudotas žmogaus darbas. Yra ir kitokia pozicija – K. Jovaišas neigia žmogaus įdėto darbo reikšmę, pripažįstant daiktą turtinio nusikaltimo dalyku. Pakanka to, kad tam tikras objektas priklauso kitam nuosavybės teise, ir dėl to kaltininkui jis yra svetimas⁴³. Vis dėlto reikėtų remtis civiliniame kodekse pateikta daikto sąvoka – daiktais yra laikomi

⁴² Visuomenės informavimo priemonėse plačiai diskutuojama apie garsiausią Rinau bylą Lietuvos privatinės ir civilinio proceso teisės istorijoje, įgavusią viršnacionalinį pobūdį. Šiuo atveju ši byla paminėtina baudžiamosios teisės kontekste. 2008 m. Klaipėdos apylinkės prokuratūroje Vokietijos piliečiui M. Rinau buvo pareikšti įtarimai dėl savavaldžiavimo vaiko perdavimo procedūroje. Vėliau baudžiamoji byla dėl savavaldžiavimo buvo nutraukta, nes nenustatytas būtinas požymis – didelė žala. Šiuo atveju negalėjo būti padaryta didelė žala, nes nukentėjusioji I. Rinau pati nesiekė geranoriškai susitarti su buvusiu vyru. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-26], prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/10237333>>.

⁴³ JOVAIŠAS, Karolis. Nusikaltimai nuosavybei. *Teisės problemos*, 1995, Nr. 3, p. 24.

gamybės procese sukurti ar iš gamtos pasisavinti materialaus pasaulio daiktai. Iš to seka, kad daikto atskirtumas nuo gamtos visada susijęs su žmogaus darbu.

Apibendrinant analizuojamų normų objektą ir dalyką teisinės doktrinos ir teismo aiškinimo kontekste pažymėtina tai, jog atskiriant turto prievartavimą nuo savavaldžiavimo lemiamas objektyvusis požymis yra juridinio pagrindo buvimas ar nebuvimas reikšti atitinkamą pretenziją. Turto prievartavimo atveju pretenzija turtinė, o savavaldžiavimo atveju gali būti tiek turtinė, tiek ir neturtinė. Savavaldžiavimo atveju yra savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdoma ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuota savo ar kito asmens tikra ar tariama *teisė*, turto prievartavimo atveju – nukentėjusysis verčiamas suteikti *neteisetą turtinę naudą* kaltininkui, kurio reikalavimas perduoti turtą neturi jokio pagrindo.

Nukentėjusysis nuo turto prievartavimo ir savavaldžiavimo gali būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo. Tarptautiniai dokumentai⁴⁴ žmogaus teisių subjektu taip pat laiko ir juridinį asmenį. Kaip rodo analizuota teisminė medžiaga, nuo turto prievartautojų neretai nukenčia nepilnamečiai. Savavaldžiaujant tai retas atvejis, nes jauni žmonės paprastai nėra susiję turtiniais – finansiniais santykiais su kitais asmenimis. Teoriškai tokia teisinė situacija galima. Turto prievartavimo bylose, kur nukentėjusysis nepilnametis, dažnai nepavyksta nustatyti visų nusikaltimo sudėties požymių, nes nepilnamečiai nenoriai duoda parodymus. Turto prievartavimo normos dispozicijoje nurodyta, kad nukentėjusysis gali būti ir „kitas asmuo“, o savavaldžiavimo normoje minimas „artimas“ asmuo. Kai kurie teisės teoretikai (A. Drakšienė, E. Stauskienė, K. Jovaišas) teigia, kad „artimųjų“ sąvoka yra daug platesnė nei artimų giminaičių ir šeimos narių sąvokos, ir tai visiškai pagrįsta nuomonė. Autorės manymu, šių teisinių kategorijų – „kitas asmuo“ ir „artimas“ - esmė ta pati, tai gali būti bet koks žmogus, kurio likimas rūpi nukentėjusiajam, kitaip tariant, nukentėjusiųjų asmenų ratas pakankamai platus. Apeliacinis teismas vienoje byloje pažymėjo, kad nuteistieji turtą prievartavo iš M. V., laikydami jį automobilio savininku, nors M. V. pagal automobilio registravimo duomenis nėra šio automobilio savininkas. Realiai teisę disponuoti automobiliu kaltininkams perleido A. K. V., tačiau tai nepaneigia fakto, kad turtas buvo prievartaujamas iš M. V., ir nukentėjusiuoju šioje byloje pripažintas M. V.⁴⁵.

⁴⁴ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolais. Žinios, 1996, Nr. 15-386.

⁴⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nuosprendis Nr. 1A-89/2008.

2.2. Objektyvioji pusė

„Nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas visų pirma yra žmogaus veika, be to, veika, kuri visuotinai įvardijama kaip pavojinga. Baudžiamasis įstatymas įvairias vertybes saugo ne nuo kažkokių mistinių dalykų, o nuo pavojingų veikų. Pavojinga veika yra nusikalstamos veikos ir jos sudėties šerdis“⁴⁶.

Turto prievartavimą objektyviai sudaro neteisėtas vertimas suteikti turtinę naudą kaltininkui ar kitam asmeniui panaudojant psichinę prievartą. Remiantis loginiu įstatymo aiškinimu akivaizdu, kad ši nusikalstama veika padaroma tik aktyviais veiksmais, BK 181 straipsnio dispozicijoje pavojinga veika įvardyta žodžiais „vertė“, „grasindamas“. Taigi turto prievartavimo aktyvūs veiksmai pasireiškia neteisėtu vertimu atlikti tam tikrus veiksmus ar susilaikyti nuo jų atlikimo, ir alternatyviais grasinimais. Kaltininko vertimo neteisėtumas reiškia jo keliamų turtinių pretenzijų teisinį nepagrįstumą. Jei kaltininko reiškiamos turtinės pretenzijos pagrįstos, arba, kitaip tariant, kaltininkas prievarta įgyvendina jam ar kitam asmeniui priklausančią turtinę teisę (tikrą ar tariamą), tokia veika gali sudaryti savavaldžiavimo sudėtį (BK 294 str.). Kaip jau buvo minėta darbe aukščiau, tais atvejais, kai prievarta pareikšta turtinė pretenzija aiškiai peržengia turimos (tikros ar tariamos) teisės ribas, šioje dalyje veika gali būti pripažinta turto prievartavimu, tai yra, toje dalyje pasireiškia vertimo neteisėtumas. Pagal teismų praktiką (*kasacinės bylos Nr. 2K-271/2007, Nr. 2K-23/2008, Nr. 2K-346/2008*) BK 181 straipsnyje numatytas turto prievartavimas yra formalios sudėties nusikaltimas, todėl pakanka nukentėjusįjį supažindinti su neteisėtos turtinės pretenzijos ir grasinimo turiniu. Nusikaltimas laikomas baigtu nuo to momento, kai panaudojant psichinę prievartą, pateikiamas reikalavimas perduoti turtą, teisę į turtą ar atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti. *Vienoje baudžiamojoje byloje*⁴⁷ *Vilniaus miesto I-ojo apylinkės teismo 2007 m. gruodžio 4 d. nuosprendžiu M. A. nuteistas pagal BK 181 str. 1 d. Kasaciniame skunde nuteistasis M. A. nurodo, kad turto prievartavimo jo veiksmuose nebuvo, nes jis savanoriškai atsisakė pabaigti nusikaltimą, t. y., nutraukė nusikalstamą veiką pasikėsinimo stadijoje, jokių veiksmų, kuriais būtų siekiama išreikalauti pinigus, nesiėmė. Tačiau iš bylos duomenų matyti, kad nuteistasis M. A. kalbėjosi su nukentėjusiuoju, dalyvaujant liudytojui A. K., kada šis atsiskaitys su juo, buvo kalbama apie grąžintiną konkrečią 8000 Lt sumą. Teisėjų kolegija konstatavo, kad veika teisingai kvalifikuota pagal BK 181 str. 1 d., kadangi turto prievartavimas yra baigtas nusikaltimas nuo reikalavimo pareiškimo*

⁴⁶ PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Justitia. Vilnius: 2006, p. 229.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio mėn. 4 d. nutartis Nr. 2K-346/2008.

momento, o realus turto užvaldymas nusikaltimo baigtumui reikšmės neturi. Pateiktoje byloje visų instancijų teismai teisingai nustatė turto prievartavimo formalios sudėties požymį, nenukrypdami nuo teisminės praktikos. Iš bylų analizės matyti, kad šis klausimas nėra probleminis praktikoje, teismai laikosi formuojamos vienodos praktikos šiuo aspektu. Tačiau esant didelės žalos ar didelės vertės kvalifikuojantiems požymiams faktinis turtinės pretenzijos įgyvendinimas įgauna juridinę reikšmę.

Priešingai savavaldžiavimo normos paprastojoje sudėtyje (BK 294 str. 1 d.) – būtini objektyvieji požymiai yra ne tik kaltininko veika, bet ir jos padariniai bei veikos ir padarinių priežastinis ryšys. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad priežastinis ryšys tarp veikos ir nusikalstamų padarinių yra toks santykis, kuriam esant veika sukelia ir nulemia nusikalstamus padarinius. Taigi savavaldžiavimo sudėtis materiali, normos dispozicijoje nurodytas būtinas veikos požymis – didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Savavaldžiaujant veika pasireiškia kaip savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens neįgyvendintos (ginčijamos ar pripažįstamos) teisės (tikros ar tariamos) vykdymas. Teisinė konstrukcija „savavališkas vykdymas“ suponuoja kaltininko veiksmuose aktyvų elgesį, todėl iš BK 294 straipsnio dispozicijos matyti, kad veika gali būti padaroma tik aktyviais veiksmais, kaip ir turto prievartavimo veikoje. Kvalifikuojant kaltininko veiksmus pagal BK 294 straipsnio 1 dalį, būtina nustatyti, kad būtent kaltininkas savavališkai įgyvendindamas savo teisę (tikrą ar tariamą) sukėlė didelę žalą. Kitaip tariant, privalu nustatyti priežastinį ryšį tarp konkrečių kaltininko veiksmų ir atsiradusios didelės žalos. Nenustačius didelės žalos požymio arba padaryta nežymi žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams, savavaldžiavimas gali būti kvalifikuojamas kaip administracinis teisės pažeidimas (ATPK 188 straipsnis). Žalos turinį sudaro tiek turtinė, tiek neturtinė žala kitam asmeniui. Buvo minėta, kad neturtinės žalos, kaip ji suprantama dabar, institutas atsirado tik naujajame Civiliniame kodekse. Naujojo LR CK 6.250 str. ir 6.251 str. numato, kokiais atvejais asmuo, patyręs moralinę žalą dėl padarytų nusikalstamų veikų, turi teisę ir gali gauti neturtinės žalos atlyginimą. Apskritai didelės žalos požymis yra vertinamojo pobūdžio, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant bylą, turėtų būti atsižvelgiama į visas aplinkybes, pavyzdžiui, į turtinę nukentėjusiojo padėtį ir jam padarytos žalos piniginę išraišką, pažeistų interesų svarbą, fizinės žalos padarymo buvimą ar nebuvimą, moralinį veikos aspektą ir panašiai. Šiuo klausimu paminėtina *byla, kurioje pirmos instancijos teismas motyvuotai pasisakė dėl didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams, antros instancijos teismas dėl šio veikos požymio detalesnių argumentų nepateikė, o kasacinės instancijos teismas pasisakė dėl šio požymio, iš esmės pritardamas pirmos instancijos*

teismo išvados dėl didelės žalos padarymo šioje baudžiamojoje byloje. Teisėjų kolegijos vertinimu, tokie nuteistųjų veiksmai, kaip „... grasinimai kalėjimu, ilgalaike laisvės atėmimo bausmė, fiziniu smurtu, intensyviai, tris vakarus iš eilės vykimas į nukentėjusiojo namus, reikalaujant didelės piniginės kompensacijos už tariamos žalos atlyginimą, prisistatymas pareigūnu, sukurta bauginanti situacija, kai nukentėjusysis A. B. bijojo būti namuose vienas, ir tenkindamas nuteistųjų pretenzijas, pardavė dalį savo nedidelio turto – mašiną...“, be jokios abejonės, padarė didelės žalos nukentėjusiojo teisėms bei teisėtiems interesams⁴⁸. Tai puikus teisminės praktikos pavyzdys, kaip teismai nuosekliai atsižvelgė į visą aplinkybių spektrą vertindami žalos mastą. Įstatymas nepateikia kriterijų didelės žalos mastui nustatyti. Neabejotinai neturtinę žalą yra sunkiau nustatyti ir įvertinti jos dydį, nes ji turi ne konkrečią materialią, o abstrakčią nematerialią formą.

Taigi turto prievartavimo normoje (paprastojoje sudėtyje) būtinas vienas objektyviosios pusės požymis – veika, kuri, kaip jau minėta, pasireiškia tik aktyviais veiksmais: *neteisėtu vertimu ir psichinės prievartos panaudojimu*. Kaltininkas, siekdamas turtinės naudos sau ar kitiems asmenims neteisėtai verčia nukentėjusįjį:

- 1) perduoti turtą; arba
- 2) suteikti turtinę teisę; arba
- 3) atleisti nuo turtinės pareigos; arba
- 4) atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti.

Prievartaujant turtą neteisėtas vertimas pasireiškia per šias išvardytas alternatyvas, kurios plačiau buvo aptartos darbo 2.1. dalyje (prie nusikaltimo dalyko). Vertimas atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti gali būti *atviras* (išreikštas žodžiu, raštu, konkliudentiniais veiksmais ir pan.), arba *užmaskuotas* (išreikštas netiesiogiai). Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas turto prievartavimo bylų apžvalgoje⁴⁹ pabrėžė, kad iš esmės turtinei pretenzijai išreikšti tinka bet kokia forma. Taip pat atkreipia dėmesį, kad praktikoje dažniausiai pasireiškia atviros turto prievartavimo formos, kai tiesmukiškai pasakoma, ko norima iš nukentėjusiojo ir kas jo laukia, jei nepaklus. Peržvelgus naujausią teismų praktiką turto prievartavimo bylose, galima teigti, jog tendencija išlieka ta pati – turtas prievartaujamas dažniausiai atvira forma. Kvalifikavimo prasme svarbu, kad prievartaujant turtą „vertimas“ yra neteisėtas, kaltininko ir nukentėjusiojo nesieja ankstesni turtiniai santykiai, kurių pagrindu kaltininko pretenzija galėtų būti pagrįsta.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio mėn. 15 d. nutartis Nr. 2K-432/2009.

⁴⁹ Įstatymų dėl baudžiamosios atsakomybės už turto prievartavimą taikymo teismų praktikos apibendrinimas. Teismų praktika, 1996, Nr. 3-4, p. 95-102.

Kitas būtinas veikos požymis – psichinės prievartos panaudojimas, galintis pasireikšti įvairiais grasinimais prieš nukentėjusįjį ar kitą asmenį:

- 1) grasinimu panaudoti fizinį smurtą;
- 2) grasinimu sunaikinti ar sugadinti turtą;
- 3) grasinimu paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas;
- 4) kitokios psichinės prievartos panaudojimu.

Pažymėtina, kad tiek BK 181 straipsnio 1 dalyje, tiek BK 294 straipsnio 2 dalyje numatytų nusikalstamų veikų padarymo būdas – panaudojant psichinę prievartą – sutampa, tik savavaldžiavimo veikoje tai kvalifikuojamasis požymis. Pagal BK 181 straipsnio dispoziciją psichinė prievarta pasireiškia per keturias alternatyvias grasinimo rūšis. Grasinimai turi būti realūs (tikri), kai iš įvykio konteksto galima padaryti išvadą, jog kaltininkas iš tikrųjų siekė įbauginti nukentėjusįjį ir palaužti jo valią, kad šis įvykdytų jam pareikštas turtines pretenzijas. Taipogi jie gali būti apibrėžti ir neapibrėžti, pareikšti bet kokia forma – raštu, žodžiu ar kokiais nors veiksmais (gestais, rėkimu, baime keliančios aplinkos sukūrimu ir pan.)⁵⁰. Grasinimo realumo samprata teisinėje teorijoje kelia daug diskusijų, teismai susiduria su grasinimo realumo nustatymo problematika kvalifikuodami turto prievartavimą. Visas koncepcijas, požiūrius į grasinimo realumą išsamiai aptarė O. Fedosiukas savo monografijoje⁵¹. Remiantis minėto autoriaus aptartomis koncepcijomis galima išskirti grasinimų realumą pagal subjektyvius ir objektyvius kriterijus. Viena koncepcija remiasi vien nukentėjusiojo subjektyviu suvokimu apie grasinimo realumą, kita koncepcija teigia, kad grasinimo realumą reikėtų sieti su kaltininko pasiryžimu įvykdyti grasinimą, jei nebus patenkinti jo reikalavimai. Autorės manymu, tai vienpusiškos, kraštutinio požiūrio teorijos, todėl jos nepriimtinos. Kur kas visapusiškiau atrodo Rusijos mokslininkų (L. Gauchmanas, V. Vladimirovas) pasiūlyta teorija – realumas vadintinas tikrumu, o tikras grasinimas toks, kuris, viena vertus, nukentėjusiajam atrodo kaip realiai įgyvendinamas, kita vertus, kaltininkas tai suvokia. Ši teorija tarsi apjungia prieš tai paminėtas teorijas. Dar viena paminėtina koncepcija – objektyvus grasinimo gebėjimas paveikti nukentėjusiojo psichiką, t. y., sukelti grasinimų realizavimo baimę. Anglijos baudžiamojoje teisėje kaip grasinimo vertinimo kriterijus apibrėžtas adekvataus žmogaus kriterijus, o tai reiškia, kad grasinimas turi būti tokio pobūdžio ir intensyvumo, kad normalaus stabilumo ir drąsos žmogus galėtų

⁵⁰ ABRAMAVIČIUS, A.; et. al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Specialioji dalis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, 181 str., p. 323.

⁵¹ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 112-121.

būti jo paveiktas. Visos šios koncepcijos daugiau ar mažiau kritikuotinos dėl iki galo visapusiškai neatskleistos grasinimo realumo sampratos. Reikėtų atkreipti dėmesį, jog lietuvių kalbos žodyne⁵² žodis „realus“ turi dvi prasmes: atitinkantis tikrovę, t. y, tikras, o ne įsivaizduojamas, ir įvykdomas, įgyvendinamas. Apibendrinant labai svarbų turto prievartavimo objektyviosios pusės požymį – grasinimą, galima teigti, jog grasinimas yra procesas, kurio metu grasinantysis turi tyčią įbauginti, ir to pasekoje nukentėjusysis ketina įvykdyti ar pilnai įvykdo grasinančiojo nepagrįstus turtinius reikalavimus, nukentėjusysis grasinimą objektyviai ir subjektyviai suvokia kaip tikrą (realų). Apskritai *psichinės prievartos* samprata atskleidžiama per grasinimo išorinį ir vidinį aspektus. Psichinės prievartos esmę neblogai atskleidė Rusijos teisės teoretikai (G. Kostrovas, G. Hadisovas⁵³), teigdami, kad grasinimai – tai šiurkštus psichinis poveikis kitam žmogui, verčiant bijoti tolesnių grasinančiojo veiksmų. Tokiai psichinės prievartos esmei pritaria ir dauguma Lietuvos teisės teoretikų, šiek tiek patikslindami ar praplėsdami psichinės prievartos sampratą. Kalbant apie psichinę prievartą aptariamų nusikalstamų veikų atžvilgiu, reikia pasakyti, kad jos formos bei turinys gali būti labai įvairūs, tačiau visi jie veikia nukentėjusiojo psichiką. Autorės manymu, labai išsamiai psichinę prievartą apibrėžė R. Marcinauskaitė⁵⁴, teigdama, jog pirmiausia yra kėsiamasi į asmens psichinį neliečiamumą, tai yra tyčinis pavojingas bei priešingas teisei poveikis kito asmens psichikai, kuris vykdomas prieš nukentėjusiojo valią informaciniu būdu ir kuriuo siekiama apriboti valios susiformavimo ar valios įgyvendinimo laisvę. Psichinė prievarta visada sukelia neigiamus nukentėjusiojo psichinės būsenos pokyčius.

Pavojingiausia psichinės prievartos rūšis, ir dažniausiai nusikaltėlių naudojama - *grasinimas fiziniu smurtu*. Tai reiškia grasinimą tokiais veiksmais, kuriuos realizavus nukentėjusiajam ar kitam asmeniui gali būti atimta gyvybė, sužalota sveikata, sukeltas fizinis skausmas ar kitokios fizinės kančios, apribota laisvė. Tai intensyviausia psichinė prievarta, nurodyta BK 181 straipsnio dispozicijoje. Autorės analizuotos bylos rodo, kad nusikaltėliai dažniausiai grasina nužudyti, smarkiai sužaloti, atimti laisvę, t. y., grasina sunkiu fiziniu smurtu, kad stipriau įbaugintų. *Grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą* reiškia bauginimą tokiais veiksmais, kurie juos realizavus visiškai sunaikintų arba sumažintų nukentėjusiojo ar kito asmens turto (kilnojamojo ar nekilnojamojo) ekonominę-ūkinę vertę. Kvalifikuojant šį požymį grasinimas turėtų būti pakankamai apibrėžtas, nes neapibrėžtas grasinimas sunaikinti arba sugadinti turtą suponuoja

⁵² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-17], prieiga per internetą: <www.lki.lt/dlkz/>.

⁵³ КОСТРОВ, Г.; ХАДИСОВ, Г. *Спорные вопросы квалификации вменяемости*. Махачкала, 1983.

⁵⁴ MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, 11 (113); 42-49.

grasinimo turinio abstraktumą, teismams paliekama daug laisvės interpretavimui, nustatinėjant grasinimo realumą (tikrumą). *Grasinimas paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas (šantažas)*, reiškia, kad kaltininkas siekia sukelti nukentėjusiajam tam tikros informacijos paskelbimo baimę. Gali būti grasinama paskelbti tiek tikras, tiek išgalvotas žinias, svarbu, kad nukentėjusiajam tokios informacijos paskelbimas yra nepageidautinas. Apie šantažo, kaip teisinės kategorijos prasmę, plačiau buvo kalbėta darbo 1 dalyje (istorinėje dalyje). Akcentuotina tai, jog dabartinėje turto prievartavimo konstrukcijoje grasinimas paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas, visiškai atitinka klasikinę šantažo sampratos esmę. Teisinėje literatūroje galima aptikti samprotavimų apskritai dėl šantažo kriminalizavimo pagrįstumo. Šios pozicijos atstovai šantažo kriminalizavimui priešpastato teisės į žodžio laisvę suvaržymui. Tačiau dauguma teisininkų visgi pripažįsta šantažo pavojingumą visuomenei. Kaip jau buvo minėta, naujajam CK išplėtus neturtinės (moralinės) žalos institutą, turto prievartavimo kvalifikavimą pagal šį požymį žymiai sumažėjo, nes nukentėjęs dėl nusikaltimo asmuo turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Pavyzdžiui, kol naujuoju CK nebuvo išplėstas neturtinės žalos atlyginimo institutas, asmuo, nukentėjęs dėl nusikaltimo, norėdamas dėl to kokios nors piniginės kompensacijos šantažuodavo kaltininką, jog paviešins apie padarytą nusikalstamą veiką, jei nesumokės reikalaujamos pinigų sumos. Tokiu atveju šantažuotojo veiksmai buvo vertintini kaip turto prievartavimas, nes jis neturėjo teisėto pagrindo reikalauti moralinės žalos atlyginimo, o įsigaliojus naujam CK, toks reikalavimas turi teisėtą pagrindą, todėl savavališkai įgyvendinant tokį reikalavimą veika turėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas. Tik tokiu atveju, jei nukentėjęs dėl nusikaltimo asmuo pareikš tokio dydžio turtinį reikalavimą, kuris akivaizdžiai prieštarauja teisingumo, sąžiningumo ir proporcingumo principams, būtų galima kvalifikuoti veiką kaip turto prievartavimą, o ne savavaldžiavimą. *Paminėtina byla, kurioje Klaipėdos apylinkės teismas G. A. nuteisė už turto prievartavimą pagal šį alternatyvųjį grasinimo požymį. Byloje nustatyta, kad nuteistasis G. A. su bendrininkų grupe viename bute (duomenys neskelbtini) nufotografavo S. M. ir V. S. lytinius santykius, reikalavo už V. S. kompromituojančias nuotraukas perduoti turtą (sumokėti pinigus), nupirkti naują fotoaparatus, priešingu atveju grasino paviešinti V. S. kompromituojančias nuotraukas pastarojo šeimos nariams ir verslo partneriams. Apskųsdamas nuosprendį apeliacine tvarka nuteistasis teigė, kad nuotraukos darytos su nukentėjusiojo žinia, V. S. savo iniciatyva siūlė pinigų už nuotraukas, abejojo dėl nukentėjusiojo moralės. Tačiau apeliacinės instancijos teismas padarė išvadą, kad šioje byloje įrodyti objektyvieji ir*

subjektyvieji turto prievartavimo požymiai, ir pabrėžė, kad nuteistasis G. A. veikdamas bendrininkų grupe, psichinę prievartą prieš nukentėjusįjį pavartojo atvirai, psichologiškai ir įžūliai, nukentėjusysis V. S. suvokė, kad neatlikus tų veiksmų, kurių reikalauja nuteistieji, jo šeimos nariams ir verslo partneriams bus paviešintos jį kompromituojančios nuotraukos. Šiuo atveju I instancijos teismas teisingai pritaikė vieną iš alternatyviųjų turto prievartavimo grasinimo požymių.

Be darbe jau aptartų alternatyvių psichinės prievartos rūšių, yra dar viena, pakankamai plati ir universali psichinės prievartos rūšis – *kitokios psichinės prievartos panaudojimas*. Ji apima įvairius kitokio turinio grasinimus, kurie pasireiškia kaip tyčinis pavojingas poveikis kito asmens psichikai, bauginant, kad realizavus grasinimus atsirastų tikros neigiamos pasekmės. Štai pavyzdys, kaip I ir II instancijų teismai bei prokuroras apeliaciniame skunde skirtingai interpretuoja psichinės prievartos požymius. *Plungės rajono apylinkės teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį V. R., nesant jo veikoje nusikaltimo sudėties pagal BK 181 str. 1 d. Teismas motyvavo tuo, jog V. R. nors atvirai ir savo naudai reikalavo perduoti apibrėžtą turtą (konkrečią pinigų sumą) už pagrobtą turtą, tačiau negrasino pavartoti fizinį smurtą, nenaudojo kitokios psichinės prievartos, negrasino paskelbti kompromituojančios medžiagos ar kitokios informacijos, kurios atskleidimas nepageidautinas. Prokuroras apeliaciniame skunde atkreipia dėmesį į tai, jog I instancijos teismas, priimdamas išteisinamąjį nuosprendį, visiškai neatsižvelgė į kaltinamojo netiesioginį arba užmaskuotą grasinimą sugadinti ar sunaikinti R. V. turtą reikalaujant išpirkos už pagrobtą automobilį, jei reikalavimas nebus įvykdytas. Nukentėjusysis tai suprato kaip realią (tikrą) grėsmę prarasti turtą. Apeliacinis teismas nustatė, kad V.R. neturėdamas teisėto pagrindo, panaudodamas kitokią psichinę prievartą, t.y., sudarydamas situaciją, kuri vertė nukentėjusįjį R. V. bijoti, jog neįvykdžius reikalavimo atsirastų žalingos pasekmės jo turtui, iš nukentėjusiojo R. V. reikalavo 600 eurų išpirką už pagrobtą automobilį. Apeliacinės instancijos teismas V. R. veiką kvalifikavo pagal BK 181 str. 1 d., ir pritaikė kitokios psichinės prievartos panaudojimo požymį⁵⁵.*

Šios bylos kontekste reikia paminėti, jog Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius⁵⁶ nedviprasmiškai yra pasisakęs, kad reikalavimas išpirkos už pagrobtą automobilį grasinant, kad nesumokėjus reikalaujamos pinigų sumos automobilis nebus gražintas savininkui, turėtų būti laikytinas kitokios psichinės prievartos panaudojimu turto prievartavimo atveju. Iliustruotoje byloje įdomu tai, kad I instancijos teismas kaltinamojo

⁵⁵ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 31 d. nuosprendis Nr. 1A-3-382/2008.

⁵⁶ Teismų praktika. 1997, Nr. 8, p. 207-208.

veiksmuose išvis neįžvelgė grasinimo požymių, o išteisinamajame nuosprendyje išvardydamas alternatyvius psichinės prievartos požymius kaip neįrodytus, apskritai nepaminėjo grasinimo sugadinti ar sunaikinti turtą (iš bylos duomenų matyti, kad būtent toks grasinimas buvo išreikštas). Prokuroras šioje byloje siūlė pritaikyti neapibrėžtą grasinimo sunaikinti ar sugadinti turtą rūši. Taigi akivaizdu, kad teismai ir prokurorai ne visada laikosi oficialių Aukščiausiojo Teismo išaiškinimų bei formuojamos teisminės praktikos. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuoti vienodai (nuosekliai, neprieštaringai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai <...>, tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y, jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedencijas, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų“⁵⁷. Taigi kaip kitokia psichinė prievarta vertintini išpirkos reikalavimai, leidžiant nukentėjusiajam suprasti, kad neįvykdžius reikalavimų, nebus grąžintas pagrobtas turtas; grasinimai neįvykdyti turtinės prievolės, jei nebus sumažinta jos apimtis; grasinimai atsakyti liudyti teisme, ir kitokie įvairaus pobūdžio grasinimai, kurių neįvykdžius, gresia įvairios neigiamos pasekmės.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai prievartaujant turtą pareiškiamas grasinimas su apgaulės elementais. Apgaulė paprastai pasitelkiama siekiant sustiprinti pareikštą grasinimą, kad nukentėjusysis greičiau įvykdytų neteisėtą turtinį reikalavimą. *Byloje, kuri buvo patikrinta visų instancijų teismų, nuteistasis R. K. prievartaudamas turtą pareiškė grasinimus su apgaulės elementais, kurie sustiprino nukentėjusiojo baimę, jog grasinimas bus įvykdytas, jei nepadarys tai, ko reikalauja kaltininkas. R. K. įgyvendindamas kito asmens tariamą teisę prisistatė kriminalistui, pasakė, jog žino, kaip elgtis su tokiais, kurie „prisidirba“, išsitraukė popieriaus lapą ir tvirtino, kad tai nukentėjusiosios „apdukcija“, perskaitė tariamai nurodytus straipsnius ir bausmes, paragino sumokėti pinigų, kad nereikėtų sėstis į kalėjimą, grasino panaudoti fizinį smurtą – „perlaužti per pusę“⁵⁸. Šios bylos kontekste atkreiptinas dėmesys, jog grasinimas su apgaulės elementais gali būti pareikštas tiek prievartaujant turtą, tiek savavaldžiaujant (BK 294 str. 2 d.). Paminėtoje byloje Aukščiausiasis Teismas kaltinamojo R. K. veiksmus kvalifikavo pagal BK 294 str. 2 d., konstatuodamas, jog R. K. sąžiningai klydo, manydamas, kad įgyvendina kito asmens teisę pareikšdamas grasinimus su apgaulės elementais (*kasacinės bylos Nr. 2K-432/2009*). Štai kitas pavyzdys, kur atsiskleidžia psichinės prievartos požymio problematika, kai pareiškiamas grasinimas su apgaulės elementais siekiant turtinės*

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. Valstybės žinios, 2006-03-31, Nr. 36-1292.

⁵⁸ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės mėn. 27 d. nuosprendis Nr. 1A-129-332/2009.

naudos. *Klaipėdos miesto apylinkės teismo nuosprendžiu kaltinamasis O. B., veikdamas bendrininkų grupe, nuteistas pagal BK 181 str. 1 d. (turto prievartavimas) už tai, kad paskambinęs nukentėjusiajai M. M. ir prisistatęs Klaipėdos miesto 3-iojo PK kriminalinės policijos pareigūnu pranešė, kad jos žentas sumušė žmogų ir pagrasino, jog už tai jam gresia 5 m. laisvės atėmimo bausmė. Pasakė nukentėjusiajai M. M., jei ji to nenorinti, reikia sumokėti 1000 Lt. Apeliaciniame skunde nuteistasis O. B. nurodė, kad nukentėjusioji M. M. tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisme aiškino, kad jai negrasino, eidama perduoti pinigus ji nejautė nei fizinės, nei psichologinės baimės, ji taip elgėsi (perdavė pinigus) paveikta apgaulės, o ne baimės. Apeliacinės instancijos teismas padarė išvadą, kad nuteistojo O. B. reikalavimas nukentėjusiajai M. M. perduoti pinigus už tai, kad jos žentui nebūtų pradėtas ikiteisminis tyrimas, buvo paremtas ne grasinimu ar psichine prievarta, o apgaulės būdu. Kolegija taip pat konstatavo, jog nukentėjusioji M. M. nesuvokė reikalavimo neteisėtumo, pinigus mokėjo suklaidinta dėl reikalavimo teisėtumo. Apeliacinis teismas padarė išvadą, kad kaltinamojo veiksmai nepagrįstai įvertinti kaip psichinė prievarta su apgaulės elementais ir perkvalifikavo kaltinamojo nusikalstamą veiką pagal BK 182 str. 1 d. (sukčiavimas)⁵⁹. Pateiktas pavyzdys iliustruoja turto prievartavimo panašumą su sukčiavimu. Teismai, atibodami šias nusikalstamas veikas pagal objektyviuosius požymius – grasinimą su apgaulės elementais, kai apgaulė tik sustiprina pareikštą grasinimą (BK 181 str.), ir suklaidinimą, kai nukentėjusiojo disponavimo turtu aktą lemia klaida (BK 182 str.) – kartais aplaidžiai tiria bylos aplinkybes.*

Turto prievartavimu gali būti pripažinta veika, kai kaltininkas atlieka tarpininko vaidmenį tarp nukentėjusiojo, kuris nori susigražinti pagrobtą turtą, ir asmenų, reikalaujančių išpirkos už pagrobto turto sugražinimą. Tarpininko veiksmai kvalifikuotini kaip turto prievartavimas tais atvejais, kai konstatuojama, jog jis veikė kartu su pagrobtu turtu disponuojančiais ir reikalaujančiais išpirkos asmenimis, kitaip tariant, „kai vertinama tarpininko veika, kaltinimas turto prievartavimu turi remtis išvada apie bendrininkavimą su turtu disponuojančiais asmenimis“⁶⁰. Išanalizavus teisinę teorinę bei praktinę medžiagą šiuo klausimu, galima konstatuoti, kad šis turto prievartavimo būdas buvo populiarus 20 amžiaus paskutiniame dešimtmetyje, kuomet reikalavimas išpirkos už pagrobtą turtą (dažniausiai automobilį) buvo labai populiarus, pasireiškę labiau užmaskuota forma, pavyzdžiui, sudarant situaciją, kad nukentėjusysis pats susirastų

⁵⁹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio mėn. 27 d. nuosprendis Nr. 1A-266-462/2008.

⁶⁰ FEDUSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 101.

tarpininką, kuris neva „geranoriškai“ ieško pagrobto turto, o iš tiesų veikia išvien su pagrobėjais. Naujausia teisminė praktika rodo, kad vertimas turto prievartavimo atveju dažniausiai būna atviras, tarpininkas veikia kaip bendrininkas prievartaujant turtą.

Turto prievartavimas apima bet kokias psichinės prievartos apraiškas, pavyzdžiui, grasinimo nužudyti, ar grasinimo sunkiai sutrikdyti sveikatą, arba žmogaus terorizavimo atskirai kvalifikuoti nereikia.

Taigi savavaldžiavimo (BK 294 str. 1 d.) ir turto prievartavimo (BK 181 str. 1 d.) objektyvioji pusė pasireiškia aktyviais veiksmais. Savavaldžiavimo atveju aktyvūs veiksmai pasireiškia reikalaujant patenkinti ar kitaip vykdant savo ar kito asmens turtines pretenzijas, turint tam tikrą ar tariamą teisę, ir padarant didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ar teisėtiems interesams. Turto prievartavimo atveju priešingai – reikalavimas visada yra neteisėtas, todėl aktyvūs veiksmai pasireiškia neteisėtu vertimu atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti, sustiprinant reikalavimus straipsnio dispozicijoje nurodytomis alternatyviomis grasinimo rūšimis. Aptariamų nusikalstamų veikų baigtumo momentas skiriasi – turto prievartavimas baigtas nusikaltimas nuo reikalavimo, sustiprinto grasinimais, pareiškimo momento, savavaldžiavimo baigtinumas sietinas su didelės žalos atsiradimu nukentėjusiajam (nesant didelės žalos požymio gali būti kvalifikuojama pagal ATPK 188 str.). Atribojant šias veikas per objektyviąją pusę svarbiausia nustatyti reikalavimo pagrįstumą. Psichinės prievartos panaudojimas šiuos nusikaltimus daro panašius, tik savavaldžiavimo atveju tai bus veiką kvalifikuojantis požymis (BK 294 str. 2 d.).

2.3. Subjektas

Bendriausia prasme nusikaltimo subjektas yra fizinis asmuo, sulaukęs baudžiamojo įstatymo nustatyto amžiaus ir pakaltinamas. Įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme nustatė dvi amžiaus ribas, nuo kurių taikoma baudžiamoji atsakomybė – šešiolika ir keturiolika metų (BK 13 str.). Bendroji amžiaus riba pagal Lietuvos Respublikos įstatymus yra šešiolika metų, o keturiolikos metų sulaukęs asmuo ir padaręs nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, nurodytus BK 13 straipsnio 2 dalyje, taip pat atsako pagal baudžiamąjį įstatymą. Darbe analizuojamų *turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų subjektai skiriasi pagal amžių* – savavaldžiavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 16 metų fizinis asmuo, o turto prievartavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 14 metų amžiaus fizinis asmuo. Prievartaujant turtą kėsিনamasi į didžiausią socialinę reikšmę turinčius teisinius gėrius, t. y. nuosavybę,

turtines teises ir turtinius interesus, sveikatą, laisvę, orumą ir pan., pagal BK 11 str. 4 dalį paprastas turto prievartavimas priskiriamas prie apysunkių, o kvalifikuotas turto prievartavimas (BK 181 str. 2 ir 3 d.) pagal BK 11 str. 5 d. – prie sunkių nusikaltimų. Tai vienas iš kriterijų, nulėmusių baudžiamosios atsakomybės už turto prievartavimą 14 metų amžiaus ribos nustatymą. Kitas kriterijus – 14 metų sulaukęs asmuo gali suvokti turto prievartavimo veikos pavojingumą bei galimą baudžiamojo pobūdžio suvaržymo reikšmę⁶¹. Apskritai nepilnamečių, kaip nusikaltimų subjekto problematika yra viena svarbiausių valstybės socialinių-teisinių problemų. Nusikaltimų struktūroje vyrauja turtiniai nepilnamečių nusikaltimai⁶². Turto prievartavimas yra turtinis nusikaltimas, kuris yra dažnas tarp nepilnamečių (po vagystės ir plėšimų). Kaltinamų ar nuteistų pagal BK 294 straipsnį (savavaldžiavimas) nepilnamečių analizuojamų bylų kontekste nepasitaikė. Darytina išvada, kad nepilnamečiai retai būna savavaldžiavimo subjektais. Labai tikėtina, jog tai sąlygoja turtinių teisinių santykių nebuvimas tarp nepilnamečių. Pažymėtina, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus reglamentuoja BK XI skyrius. Baudžiamasis įstatymas nenustato nusikaltimo subjekto amžiaus maksimalios ribos.

Vienas iš būtinų nusikaltimo subjekto požymių, be kurio neįmanoma baudžiamoji atsakomybė – *pakaltinamumas*. Pakaltinamumas yra kaltės ir atsakomybės prielaida⁶³. Lietuvos baudžiamojoje teisėje galioja pakaltinamumo prezumpcija, kitaip tariant, įrodinėtinas asmens, įtariamo padarius įstatyme numatytą pavojingą veiką, nepakaltinamumas. Pagal BK 17 straipsnį asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas įstatymo uždraustą veiką dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Norint asmenį pripažinti nepakaltinamu dėl turto prievartavimo ar savavaldžiavimo, būtini abu nepakaltinamumo kriterijai – medicininis ir juridinis. Apskritai baudžiamosios teisės subjektais gali būti tik sąmoningi, normalios, stabilios psichikos asmenys.

Reikia pažymėti, kad Baudžiamajame kodekse įtvirtinta bendra nuostata, kad asmuo, kuris nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų yra pakaltinamas (BK 19 str.). Baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta juridinio asmens atsakomybė už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės įteisinimas siejamas su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais bei eurointegracija. Turto prievartavimo ir

⁶¹ ABRAMAVIČIUS, A.; *at al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2004, p. 101.

⁶² DRAKŠIENĖ, A.; DRAKŠAS, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007, p. 84-85.

⁶³ ABRAMAVIČIUS, A.; *at al. Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 189.

savavaldžiavimo normose nėra nurodyta, kad už šių veikų padarymą gali atsakyti ir juridinis asmuo, tačiau praktiškai galima įsivaizduoti tokią situaciją, kai savavaldžiaujant, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos įgyvendinama kito asmens, t. y., juridinio asmens teisė (tikra ar tariama). Dar labiau galima situacija, kai neturint teisėto pagrindo juridinio asmens naudai verčiama perduoti turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, vertimą sustiprinant įvairaus pobūdžio grasinimais. Pavyzdžiui, viešųjų pirkimų konkurse dalyvauja du juridiniai asmenys. Juridinio asmens A atstovas užuominomis duoda suprasti, jog įmonei B reikėtų nedalyvauti šiame konkurse, kitaip įmonė A paskelbs įmonę B kompromituojančią medžiagą. Akivaizdu, kad įmonei B pasitraukus iš konkurso, įmonė A neteisėtai gaus turtinės naudos ir padarys žalos įmonės B turtinėms teisėms ir interesams. Kadangi turtinės naudos siekiama dėl juridinio asmens A interesų, tai juridinis asmuo galėtų būti šio nusikaltimo subjektu, ne tik įmonės atstovas, kaip fizinis asmuo, esant jo veikoje visiems būtiniams turto prievartavimo požymiams. Tačiau BK nustatytas išsamus nusikalstamų veikų sąrašas, kurių nusikaltimo subjektu gali būti juridinis asmuo, todėl juridinio asmens atsakomybės klausimas dėl turto prievartavimo ar savavaldžiavimo lieka teorinėje mintyje. Autorės manymu, šis klausimas turėtų sulaukti platesnių diskusijų baudžiamosios teisės specialistų tarpe.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai turto prievartavimo nusikaltimo subjektas turi specialų statusą – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens statusą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis Nr. 2K-601/2007*), jog atvejais, kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo prievartavo turtą piktnaudžiaudamas tarnybine padėtimi arba viršydamas įgaliojimus, veika kvalifikuotina kaip idealioji turto prievartavimo ir piktnaudžiavimo (BK 228 str.) sutaptis. Pasak O. Fedosiuko⁶⁴, teismų praktika byloje, kur susiduriama su specifine subjekto problema, nėra vienoda. Peržvelgus pastarųjų trijų metų teisminę praktiką šiuo klausimu, pastebėtina, kad teismai teisingai sprendžia minėtų nusikaltimų, kur nusikaltimo subjektas yra valstybės tarnautojas ar jam prilyginamas asmuo, santykio problemą (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis Nr. 2K-346/2008*).

Nusikaltimo subjekto, kaip būtino subjektyviosios pusės elemento, nustatymas nėra probleminis praktikoje. Apibendrinant turto prievartavimo (BK 181 str.) ir savavaldžiavimo (BK 294 str.) nusikaltimų subjektą, konstatuotina, jog skiriasi žemutinė

⁶⁴ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 142.

amžiaus riba, t. y., už turto prievartavimą asmuo atsako nuo 14 metų amžiaus, už savavaldžiavimą – nuo 16 metų amžiaus.

2.4. Subjektyvioji pusė

Objektyvieji nusikalstamų veikų požymiai glaudžiai susiję su subjektyviaisiais požymiais, tačiau subjektyviosios pusės nustatymas kur kas sudėtingesnis, nes susiduriama su psichiniais procesais, kurie vyksta žmogaus sąmonėje. Teisingas subjektyviosios nusikaltimo pusės požymių (kaltės, motyvo, tikslo) nustatymas turi didelę reikšmę kvalifikuojant nusikaltimus, atibojant objektyviają pusę panašius nusikaltimus. Kaip buvo minėta darbe, turto prievartavimas nuo savavaldžiavimo atibojamas per esminius objektyviusius ir subjektyviusius požymius. Atskiriant turto prievartavimą nuo savavaldžiavimo pagal subjektyviusius požymius, būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip kaltininkas suvokia savo veiksmus. Savavaldžiautojo psichiniam santykiui su daroma nusikalstama veika būdingas įsitikinimas, kad jis, nors ir neteisėtomis priemonėmis, tačiau įgyvendina jam ar kitam asmeniui priklausančią teisę. Tuo tarpu turto prievartautojas suvokia savo turinio reikalavimo neteisėtumą (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis Nr. 2K-432/2009*).

Pagrindinis subjektyviosios pusės požymis – kaltė, motyvas ir tikslas tik fakultatyviniai požymiai kvalifikuojant nusikalstamą veiką pagal BK 181 str. (turto prievartavimas) ar pagal BK 294 str. (savavaldžiavimas). Pagal baudžiamosios teisės teoriją „kaltė – tai asmens psichinis santykis su daroma pavojinga veika (veikimu ar neveikimu) ir pasekmėmis“⁶⁵. Kaltė yra vienas iš kertinių baudžiamosios teisės institutų, sudarančių baudžiamosios atsakomybės pagrindą, teisingumas baudžiamojoje byloje bus pasiektas tik tada, kai bus neginčijamai įrodyta objektyviai egzistuojanti asmens, padariusio pavojingą nusikalstamą veiką, kaltė. Baudžiamojoje teisėje vyrauja subjektyvios kaltės principas, kuomet kaltė apima asmens intelekto ir asmens valios procesus, tarp kurių yra glaudus ryšys, t. y., galimi skirtingi intelektinio ir valinio elementų deriniai. LR Baudžiamojo kodekso 14 straipsnyje įtvirtintos dvi kaltės formos – tyčia ir neatsargumas. Remiantis loginiu įstatymo aiškinimo metodu, akivaizdu, jog tyčinė kaltė objektyviai sunkesnė nei neatsargi kaltės forma. Baudžiamajame įstatyme įvardijamos dvi tyčinės kaltės rūšys: tiesioginė ir netiesioginė tyčia. Abi tyčios rūšis sieja intelektualusis tyčios aspektas, o skiria valinis aspektas.

⁶⁵ ABRAMAVIČIUS, A.; *at al. Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 201.

Turto prievartavimo subjektyvioji pusė pasireiškia tik tiesiogine tyčia, o savavaldžiavimo – tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Galima konstatuoti, kad pagal šį požymį abi nusikalstamos veikos atibojamos praktikoje. Turto prievartavimo atveju kaltininkas suvokia, kad verčia kitą asmenį įvykdyti pareikštą neteisėtą turtinę pretenziją panaudodamas psichinę prievartą ir nori taip veikti. Kaip buvo minėta, turto prievartavimo nusikaltimo sudėtis yra formali, todėl kaltininko tyčia nukreipta į realų reikalavimo įvykdymą, padariniai nėra svarbūs (esant veiką kvalifikuojantiems požymiams turi reikšmę). Intelektualusis turto prievartavimo kaltės aspektas reiškia, jog kaltininkas suvokė savo elgesio pavojingumą, priešingumą teisei, t. y., suvokė: 1) pareikšto reikalavimo neteisėtumą; 2) turtinį pobūdį; 3) prievartinį pobūdį. Jeigu kaltininkas sąžiningai klysta, manydamas, kad įgyvendina savo ar kito asmens turtinę teisę, jo veikoje tyčinės kaltės prievartauti turtą nebus, veiką galėtų būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas (BK 294 str.). Taigi pagal šį intelektualųjį kaltės aspektą – kaltininkas suvokia ar nesuvokia, kad jo reikalavimas neteisėtas - atibojamas turto prievartavimas nuo savavaldžiavimo. Pateisinama klaida dėl reikalavimo nepagrįstumo reiškia tyčinės kaltės nebuvimą kaltininko veiksmuose. Inkriminuojant tyčinę kaltę svarbu, kad kaltininkas suvoktų reikalavimo faktinį turinį, o reikalavimo turtinis pobūdis gali būti jam aiškus pačiais bendriausiais bruožais⁶⁶. Bendriausia prasme kaltininkas turi suvokti savo elgesio bauginantį pobūdį. Nustatant, ar kaltininkas suvokė prievartinį veikos pobūdį, ypatingai tada, kada pareikšti neapibrėžti grasinimai, svarbu, kaip nukentėjusysis suvokė situaciją, grasinimų realumą, tai padeda nustatyti tikrąjį kaltininko sumanymą ir nustatyti jo tyčią. Valinis turto prievartavimo kaltės aspektas reiškia, kad kaltininkas norėjo taip veikti (siektė veikos, ne padarinių). Teismų praktikoje dažnai susiduriama su turto prievartavimu, padarytu bendrininkų grupėje. Tokiu atveju kiekvieno bendrininko veiksmai turi atitikti turto prievartavimo sudėtį, turi būti nustatyta, kad kiekvienas bendrininkas veikė tiesiogine tyčia. Šiuo klausimu paminėtina *Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla*⁶⁷, kurioje kaltinamasis A. B. buvo nuteistas pagal BK 181 str. 2 d. kaip bendravykdytojas. Teismas konstatavo, jog nustatyti nusikalstamos veikos objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visumą, kaltinant bendrininkavimu, yra kur kas sudėtingiau, nei nustatyti veikos požymius, kai nusikalstamą veiką padaro vienas asmuo. Bendravykdytojui pakanka tik iš dalies realizuoti nusikalstamos veikos požymius, kad atsirastų baudžiamoji atsakomybė už vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas,

⁶⁶ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 150.

⁶⁷ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 13 d. nuosprendis Nr. 1-40-238/2009.

kurias apėmė jo tyčia. Analizuojamoje byloje kaltinamasis A. B. nuteistas už tai, kad atliko pagalbines technines funkcijas, sudarė palankesnes sąlygas nusikaltimui padaryti, buvo šalia vykdytojo L. A., kai šis grasino, naudojo fizinį smurtą ir reikalavo perduoti turtą. Taip pat atliko veiksmus, kurie sukūrė situaciją, verčiančią nukentėjusiuosius bijoti. Taip teismas nustatė būtiną intelektualinį tyčinės kaltės momentą, t. y., kaltinamojo suvokimą, kad jis dalyvauja nusikalstamoje veikoje. Tokie kaltinamojo veiksmai iš esmės reiškė susitarimą bendrai prievartauti turtą, t. y., savo veiksmais kaltinamasis A. B. parodė vykdytojui L. A., kad pritaria jo neteisėtiems veiksams, ir taip išreikšdamas savo tikrąją valią – prievartauti turtą (valinis momentas). Taigi apygardos teismas konstatavo, kad kaltinamasis A. B. suprato bendrininko veiksmus, jiems pritarė, suvokė daromų veiksmų pavojingumą visuomenei ir norėjo taip veikti. Abu bendrininkai pripažinti bendravykdytojais, nes kiekvienas atliko dalį nusikalstamos veikos objektyviųjų požymių ir veikė tiesiogine tyčia. Pirmos instancijos teismas šioje byloje padarė visiškai pagrįstą išvadą dėl kaltinamojo A. B., kaip bendravykdytojo, nusikalstamos veikos. Nuosekliai ir išsamiai atskleidė kaltinamojo psichinį santykį su daroma nusikalstama veika, tinkamai atskleidė intelektualinį ir valinį momentus jo tiesioginėje tyčioje prievartauti turtą bendravykdytojo vaidmenyje.

Dažniausiai prievartaujant turtą kaltininkas veikia konkretizuota tyčia⁶⁸. Konkretizuota tyčia teisinėje literatūroje dar vadinama apibrėžta tyčia, ir turto prievartavime ji pasireiškia tuo, kad asmuo, darydamas pavojingą veiką (prievartaudamas turtą), suvokia pavojingą veikos pobūdį, numato, kokios rūšies padarinių jo veika gali sukelti (pvz., pakenkti nukentėjusiojo turtiniams interesams, sutrikdyti sveikatą, sužaloti ir pan.), ir nori griežtai kiekybiškai apibrėžtų padarinių (pvz., įgyti turtinę teisę į nekilnojamąjį turtą, užvaldyti svetimą turtą, dažniausiai konkrečią sumą pinigų, ir pan.).

Savavaldžiavimo sudėtis yra materialinė, todėl šiek tiek kitaip apibrėžta tiesioginė tyčia (BK 15 str. 2 d. 2 p.). Veikdamas tiesiogine tyčia, kaltininkas suvokia, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymo nustatytos tvarkos vykdo savo ar kito asmens teisę, ir numato, jog dėl to bus padaryta didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams, ir tokių padarinių nori. Taigi kaltininkas suvokia pavojingą ir priešingą teisei daromos nusikalstamos veikos pobūdį, suvokia, kad dėl to gali atsirasti didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams (intelektualinis aspektas), ir to nori (valinis aspektas). Esant netiesioginei tyčiai kaltininkas, numatydamas didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams atsiradimo galimybę, to nenori, bet

⁶⁸ ABRAMAVIČIUS, A.; et al. *Baudžiamoji teisė*. Specialioji dalis. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, 2001, p. 380.

sąmoningai leidžia padariniams atsirasti. Kaltės turinio nustatymo problematiką gerai iliustruoja šis pavyzdys iš kasacinės bylos⁶⁹. *Vilniaus apygardos teismo nuosprendžiu S. B. nuteistas pagal BK 294 str. 2 d. už tai, kad veikdamas bendrininkų grupę, panaudodamas psichinę prievartą, grasindamas nužudyti ar kitaip susidoroti su Z. A. ir jo šeimos nariais, savavaldžiavo, nesilaikydamas įstatymo nustatytos tvarkos vykdė ginčijamą tikrą teisę. Apeliacinės instancijos teismas pakeisdamas kvalifikavimą pagal BK 294 str. 2 d. ir BK 181 str. 3 d. (savavaldžiavimo ir turto prievartavimo) idealiąją sutaptį, motyvavo tuo, kad kaltinamąjį ir nukentėjusiuosius siejo ankstesni turtiniai santykiai, todėl S. B. turėjo teisę į reikalaujamą pinigų sumą. Tačiau S. B. galėjo turėti turtinių pretenzijų nukentėjusiesiems tik dėl 10 000 Lt (tiek buvo investavęs į įmonės akcijas), o tų akcijų rinkos vertė jų išreikalavimo metu viršijo investuotą sumą net 40 000 Lt. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad S. B. nusikalstamą veiką padarė veikdamas tiesiogine tyčia. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija nurodė, kad BK 181 straipsnyje numatytas nusikaltimas (turto prievartavimas) padaromas tik tiesiogine tyčia. Teisėjų kolegija konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismas savo išvadas dėl tiesioginės tyčios nepagrindė argumentais, o tik formaliai pacitavo BK 15 str. 2 d. 2 p. Dėl savavaldžiavimo apeliacinio teismo išvada teisinga, tačiau tam, kad būtų pagrindas kvalifikuoti nusikalstamą veiką kaip turto prievartavimo ir savavaldžiavimo idealiąją sutaptį, buvo būtina nustatyti, jog kaltininkas suvokė, kad reikalauja perduoti turtą (akcijas), kurių vertė aiškiai viršija jo investicijas į verslą. Nežinodamas reikalaujamų akcijų rinkos vertės, šios aplinkybės S. B. suvokti negalėjo, būtent tą kasatorius ir teigė, jog jis tos vertės nežinojo ir negalėjo žinoti, nes tam reikia specialių žinių. Nenustačius subjektyviosios pusės požymio – tiesioginės tyčios, S. B. veika negalėjo būti kvalifikuota pagal BK 181 str. 3 d., o tik pagal BK 294 str. 2 d. Teisėjų kolegija pakeitė nuosprendį – S. B. nusikalstamą veiką kvalifikavo tik pagal BK 294 str. 2 d. (savavaldžiavimą), kaip ir pirmos instancijos teismas. Šis pavyzdys rodo, kad praktikoje teismai kartais vengia nurodinėti argumentus, kurie nulėmė tiesioginės tyčios kvalifikaciją, o tiesiog pacituojama atitinkama nusikaltimo sudėties dalis, reglamentuojanti tiesioginę tyčią. Apeliacinės instancijos teismas neatsižvelgė į klaidos nustatymo aspektą, kas ir buvo esminga šioje baudžiamojoje byloje. S. B. sąžiningai klydo dėl akcijų rinkos vertės nusikalstamos veikos padarymo metu, o sąžininga (pateisinama) klaida eliminuoja tiesioginės tyčios buvimą kaltininko veiksmuose. Kaltininko tyčia buvo nukreipta į savo*

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo mėn. 21 d. nutartis Nr. 2K-392/2010.

tikros teisės įgyvendinimą, t. y., į 10 000 Lt sumą, kas yra savavaldžiavimo subjektyviosios pusės požymis.

Savavaldžiavimo subjektyviosios pusės probleminis aspektas susijęs su „tariamą“ teisės nustatymu teisminiame procese. Pasak O. Fedosiuko⁷⁰, pačioje tariamos teisės sampratoje preziumuojamas klaidingas, bet *pateisinamas* kaltininko įsitikinimas dėl teisės vykdymo. Taigi kaltininkas vykdo savo ar kito asmens tariamą teisę paveiktas klaidos, nors iš tikrųjų jokios teisės nevykdo. Tačiau jeigu jo klaida yra nepateisinama, nes jis turėjo ir galėjo suprasti, kad iš tikrųjų nevykdo jokios teisės, savavaldžiavimo požymių nėra, tokia nusikalstama veika galėtų būti kvalifikuojama kaip turto prievartavimas. Skirtingai nei turto prievartavimas, savavaldžiavimas galimas tiek apibrėžta (konkretizuota), tiek neapibrėžta (nekonkretizuota) tyčia, nes naujojo BK 294 straipsnis numato atsakomybę už kilusius padarinius, tai būtinas savavaldžiavimo objektyviosios pusės požymis (gali būti ir administracinė atsakomybė esant nežymiai žalai nukentėjusiojo teisėms bei interesams). Teismų praktikoje dažnai kyla sunkumų nustatinėjant tikrąją kaltininko tyčią. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas nutarime „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei baudžiamosiose bylose“ pabrėžė, kad „apie kaltininko tyčios turinį teismas sprendžia atsižvelgdamas į visas padaryto nusikaltimo aplinkybes: nusikaltimo padarymo įrankius, būdą, sužalojimų kiekį, jų pobūdį, vietą (pvz., kai sužaloti gyvybei svarbūs organai), nusikalstamų veiksmų intensyvumą ir jų nutraukimo priežastis, kaltininko ir nukentėjusiojo tarpusavio santykius, elgesį įvykio metu, taip pat prieš nusikaltimą ir po jo padarymo ir kt.“⁷¹. Remiantis sisteminiu teisės aiškinimo metodu, darytina išvada, kad panašiai turėtų būti aiškinamas tyčios turinys ir savavaldžiavimo bei turto prievartavimo baudžiamosiose bylose.

Fakultatyvūs subjektyviosios pusės požymiai motyvas ir tikslas turi reikšmę kvalifikuojant nusikalstamas veikas pagal BK 181 str. ir BK 294 str. Turto prievartavime reikalavimo motyvas svarbus atibojant nuo kitų panašių nusikalstamų veikų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 1996 m. birželio 21 d. nutarime⁷² išaiškino, kad atibojant turto prievartavimą nuo plėšimo teismai turi atsižvelgti į tai, kad reikalaujamas turto kaltininkas paprastai nurodo reikalavimo motyvą, priežastį, pavyzdžiui, sumokėti išpirką už pagrobtą automobilį, už nepalankių nukentėjusiajam žinių nepaskelbimą ir panašiai. Kai pareikalavus perduoti konkretų turtą, nurodant reikalavimo motyvą, pavartojamas

⁷⁰ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 205.

⁷¹ Teismų praktika. 2004, Nr. 21.

⁷² Lietuvos teismų praktika. Trečiasis papildytas leidimas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001, p. 105.

smurtas ir dėl to nukentėjusysis tuoj pat perduoda reikalaujamą turtą ar jo dalį, tokia veika kvalifikuojama tik kaip turto prievartavimas. Pareikalavęs perduoti konkretų turtą ir jo negavęs, kaltininkas tuo pačiu motyvu, pavartojęs smurtą ar ne, iš karto pats paima kitokį turtą, veika turėtų būti kvalifikuojama iš sutapties ir pagal baudžiamajame įstatyme nurodytus vagystės ar plėšimo straipsnius, priklausomai nuo turto užvaldymo būdo. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, jog turto prievartavimas, kaip turtinis nusikaltimas, dažniausiai padaromas iš savanaudiškų paskatų. Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas prieš tai minėtame nutarime įvardijo turto prievartavimą sunkiu savanaudišku nusikaltimu. Visgi autorė pritartų O. Fedosiuko nuomonei, kad savanaudiškas motyvas lieka už nusikaltimo sudėties ribų, įstatymas nereikalauja nustatyti savanaudiškumo motyvo, todėl ir teorinė diskusija šiuo klausimu nėra tikslinga. Kalbant apie kaltininko motyvus savavaldžiavimo atveju, jei kaltininkas neteisėtai įgyvendindamas savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę peržengia turimos teisės ribas, būtų galima konstatuoti turint savanaudišką motyvą, tačiau tai vėlgi tik teorinė diskusija. Lietuvos teismai savo nuosprendžiuose ir nutartyse kartais nurodo nusikalstamos veikos motyvą ir tikslą, kartais nenurodo. Iš esmės nusikaltimo motyvas ir tikslas neįrodinėtini elementai baudžiamojoje byloje, įrodinėtinas tik kaltės požymis.

Apibendrinant turto prievartavimo (BK 181 str. 1 d.) ir savavaldžiavimo (BK 294 str. 1 d.) subjektyviosios pusės požymius, akcentuotina, kad analizuojamos nusikalstamos veikos skiriasi pagal tyčios rūšis – turto prievartavimas padaromas tik tiesiogine tyčia, o savavaldžiavimas galimas tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Svarbiausias subjektyvusis kriterijus, atribojantis šias nusikalstamas veikas – kaip kaltininkas suvokia reikalavimo pagrįstumą (intelektualinis aspektas). Ypatingai svarbus (aktualus) turto prievartavimo ir savavaldžiavimo bylose yra kaltininko klaidos aspektas.

3. TURTO PRIEVARTAVIMĄ IR SAVAVALDŽIAVIMĄ KVALIFIKUOJANTYS POŽYMAI, JŲ PANAŠUMAI BEI SKIRTUMAI

Nusikalstamų veikų sudėtys pagal tam tikrus kriterijus yra klasifikuojamos į rūšis: pagrindinės, kvalifikuotos ir privilegijuotos sudėtys⁷³. LR BK 181 str. (turto prievartavimas) ir BK 294 str. (savavaldžiavimas) turi paprastas ir kvalifikuotas sudėtis. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų paprastosios sudėtys darbe jau išanalizuotos, toliau bus aptariami šias nusikalstamas veikas kvalifikuojantys požymiai bei jų tarpusavio ryšiai (panašumai ir skirtumai).

Baudžiamųjų įstatymų reformavimo procese kvalifikuotas sudėtis buvo siūloma konstruoti remiantis dviem kriterijais: pirma, kvalifikuojančios aplinkybės objektyviai turi turėti įtakos nusikaltimo sunkumui; antra, jos turi būti specifinės būtent šiam nusikaltimui, todėl netikslinga jas įtraukti į bendrojoje dalyje pateiktą atsakomybę sunkinančių aplinkybių sąrašą⁷⁴. Tokiu būdu naujajame LR BK buvo atsisakyta kai kurių turto prievartavimą ir savavaldžiavimą kvalifikuojančių požymių. Galiojančioje baudžiamojo kodekso redakcijoje turto prievartavimą kvalifikuojanti sudėtis sukonstruota straipsnio 2 ir 3 dalyse:

„2. Tas, kas prievartaudamas turtą panaudojo fizinį smurtą, atėmė asmeniui laisvę, sunaikino ar sugadino jo turtą arba kitokiu būdu padarė jam didelės turtinės žalos, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

3. Tas, kas prievartavo didelės vertės turtą arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba prievartavo turtą dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dešimties metų“.

Baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje pateikta savavaldžiavimą kvalifikuojanti sudėtis:

„2. Tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų“.

⁷³ Pagrindinėmis vadinamos tokios nusikalstamų veikų sudėtys, kuriose yra aprašytas minimalus kiekis požymių, apibūdinančių veiką kaip nusikalstamą. Kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėtys yra tokios, į kurias įtraukiami papildomi, palyginti su pagrindine sudėtimi, požymiai, didinantys nusikalstamos veikos pavojingumą ir dėl to nustatoma griežtesnė bausmė. Privilegijuotos yra tokios nusikalstamų veikų sudėtys, kurios formuluojamos įtraukiant į pagrindinę sudėtį papildomus požymius, mažinančius veikos pavojingumą. Žr. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Justitia. Vilnius, 2006, p. 187-189.

⁷⁴ PIESLIAKAS, V. *Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse*. Vilnius, 1995, p. 95.

Taigi BK 181 straipsnis „turto prievartavimas“ turi net dvi dalis, kuriose aprašyti veiką kvalifikuojantys požymiai, o BK 294 straipsnis „savavaldžiavimas“ turi vieną dalį su kvalifikuojančiais požymiais. Remiantis loginiu įstatymo aiškinimu, akivaizdu, jog turto prievartavimas su tiek daug alternatyvių veiką kvalifikuojančių požymių yra žymiai pavojingesnė nusikalstama veika nei savavaldžiavimas, kurio konstrukcijoje numatyti tik du alternatyvūs veiką kvalifikuojantys požymiai.

Aukščiau minėta savavaldžiavimo kvalifikuota sudėtis taikoma tada, kai savavališkas teisės įgyvendinimas susijęs su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu. Fizinė ar psichinė prievarta naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti tikrą ar tariamą prievolę, ji gali būti panaudota tiek prieš tą asmenį, kurį siekiama priversti įvykdyti atitinkamą prievolę, tiek ir prieš jam artimą asmenį. *Psichinė prievarta* savavaldžiaujant – tai įvairūs grasinimai nukentėjusiajam ar jam artimam asmeniui. Psichinės prievartos požymis darbe jau buvo analizuotas kaip turto prievartavimo paprastoje sudėtyje numatytas būtinas požymis, pasireiškiantis per normos dispozicijoje nurodytus alternatyvius grasinimus. Psichinę prievartą apskritai gali sudaryti įvairaus turinio ir intensyvumo grasinimai, tačiau taikant psichinės prievartos požymį kaip savavaldžiavimą kvalifikuojantį požymį, būtina atsižvelgti į tai, kad kaltininkas siekia priversti nukentėjusįjį įvykdyti jo prievolę ir taip įgyvendinti atitinkamą savo ar kito asmens teisę. Todėl kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis suponuoja tik pačius pavojingiausius grasinimus, paprastai – panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti turtą ar kitokiu būdu padaryti didelę turtinę žalą.⁷⁵ Taigi tiek prievartaujant turtą (paprasta sudėtis), tiek savavaldžiaujant (kvalifikuota sudėtis) grasinimai gali būti patys įvairiausi, tačiau savavaldžiavimo atveju faktas, kad kaltininkas įgyvendina teisę (tikrą ar tariamą), gali sumažinti tam tikrų grasinimų pavojingumą. Inkriminuojant bet kurią iš analizuojamų nusikalstamų veikų, grasinimo realumas (tikrumas) visada turi būti nustatinėjamas, nesvarbu, kokia forma jis išreikštas (raštu, žodžiu ar konkludentiniais veiksmais).

Kitas savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis – *fizinės prievartos panaudojimas*. Fizinė prievarta – tai neteisėtas tyčinis, prieš nukentėjusiojo valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, siekiant jo gyvybės atėmimo, žalos sveikatai padarymo, fizinio skausmo ar kitokių fizinių kančių sukėlimo, laisvės atėmimo arba bejėgiškumo būklės sukėlimo⁷⁶. Baudžiamojo kodekso komentaro autoriai fizinio smurto⁷⁷ sampratos esmę prievartaujant

⁷⁵ ABRAMAVIČIUS, A.; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 495.

⁷⁶ *Ibid.*, 294 str.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 181 str.

turtą aiškina beveik analogiškai fizinės prievartos esmei savavaldžiaujant, tik dar nurodo „kitos nenatūralios būklės sukėlimą“. Autorės manymu, teisinė kategorija „fizinė prievarta“ yra platesnė ir švelnesnė, nebūtinai sąlytis tarp asmenų (pvz., nukentėjusiajam esant patalpoje, tiesiog užrakinant duris), nei teisinė kategorija „fizinis smurtas“, kuris numatytas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne⁷⁸ sąvoka „prievarta“ apibūdinama kaip jėgos naudojimas verčiant ką daryti, o sąvoka „smurtas“ kaip šiurkšti prievarta. Taigi darytina išvada, jog „fizinis smurtas“ yra šiurkštesnis veiksmas nei „fizinė prievarta“, tačiau teisės teorijoje šios sąvokos dažniausiai sutapatinamos. Pagal Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato išaiškinimą „<... fizinio smurto panaudojimas apima smūgių sudavimą, kitokius veiksmus, dėl kurių asmuo kenčia fizinės kančias ar apribojama jo laisvė, taip pat lengvo ar apysunkio kūno sužalojimo padarymą“⁷⁹ (pagal naują redakciją atitiktą nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą). Fizinis smurtas prievartaujant turtą naudojamas kaip įbauginimo forma. Galimi atvejai, kada fizinis smurtas naudojamas kaip kerštas nukentėjusiam už reikalavimo nevykdymą, kai turto prievartavimo veiksmai jau nutraukti, tokiu atveju fizinis smurtas turėtų būti kvalifikuojamas kaip atskiras nusikaltimas, o ne kaip turto prievartavimo kvalifikuojamasis požymis. Tačiau gali pasitaikyti atveju, kada fizinis smurtas panaudojamas kaip kerštas už reikalavimo nevykdymą, kuris kartu yra ir tolesnė bauginimo forma, kad nukentėjusysis įvykdytų reikalavimą, tokiu atveju veika galėtų būti kvalifikuojama kaip turto prievartavimas. Fizinis smurtas turto prievartavimo veikoje apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, fizinio skausmo sukėlimą, o sunkus sveikatos sutrikdymas ir nužudymas turi būti kvalifikuojami pagal BK 135 str. 2 d. 9 punktą (sunkus sveikatos sutrikdymas dėl savanaudiškų paskatų), arba pagal BK 129 str. 2 d. 9p. (nužudymas dėl savanaudiškų paskatų). Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas yra taip pat nurodęs, kad nužudymo prievartaujant turtą atveju veiką pakanka kvalifikuoti tik kaip nužudymą dėl savanaudiškų paskatų⁸⁰. Jeigu kaltininkas prievartaudamas turtą įbauginimo tikslais panaudojo lytinę prievartą prieš nukentėjusįjį ar kitą, jam artimą asmenį, ši nusikalstama veika kvalifikuojama atskirai pagal atitinkamą BK straipsnį kartu su turto prievartavimu. Jau minėta darbe, kad turto prievartavimo konstrukcija labai sudėtinga, dažnai konkuruoja su kitomis nusikaltimų sudėtimis, todėl turi būti taikomos normų konkurencijos taisyklės. Taigi pagal normų konkurencijos taisyklę fizinį smurtą, panaudotą prievartaujant turtą, būtina kvalifikuoti kaip atskirą nusikaltimą tik tada, kai už

⁷⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2011-03-16], prieiga per internetą: <<http://www.lki.lt/dlkz>>.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. Teismų praktika. 1996, Nr. 3-4, p. 106.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 106.

ši smurtą numatyta griežtesnė atsakomybė nei už kvalifikuotą turto prievartavimą⁸¹. Fizinė prievarta, kaip savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis, taip pat apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, fizinio skausmo sukėlimą, neteisėtą laisvės atėmimą, kurių atskirai kvalifikuoti nereikia. Pagal normų konkurencijos taisyklės atskirai nuo savavaldžiavimo kvalifikuotini nužudymas (BK 129 straipsnis), sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 straipsnis), turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 straipsnis)⁸². Fizinė prievarta savavaldžiavimo nusikalstamoje veikoje naudojama tik kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti prievolę.

Laisvės atėmimas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis taikytinas tais atvejais, kai tai sudaro sąlygas efektyviau bauginti nukentėjusįjį ir greičiau priversti jį įvykdyti neteisėtą reikalavimą. Pagal seną turto prievartavimo normos redakciją laisvės atėmimo, kaip turto kvalifikuojančio požymio nebuvo, o tik kaip atskira nusikalstama veika. Todėl atvejai, kai prievartaujant turtą atimama laisvė įbauginimo tikslais, kartais būdavo kvalifikuojami kaip turto prievartavimas panaudojant fizinio smurto požymį, kartais, kaip kitokios prievartos požymį, o dar kitais atvejais – kaip atskiras nusikaltimas pagal atitinkamus baudžiamojo kodekso straipsnius (neteisėtas laisvės atėmimas arba vaiko pagrobimas). Praktines kvalifikavimo problemas išsprendė BK 181 str. 2 d. alternatyvaus nusikalstamą veiką kvalifikuojančio laisvės atėmimo požymio nustatymas. Tai išsprendė daugybę kvalifikavimo problemų, nes laisvės apribojimas, kurį apėmė fizinio smurto panaudojimas, per siaura teisinė kategorija turto prievartavimo atžvilgiu. Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas savo nutarime yra išaiškinęs, kad fizinio smurto požymis apima laisvės apribojimą⁸³, tačiau laisvės atėmimo vertinimo problema prievartaujant turtą liko neišspręsta. Kaip minėta, remiantis naujojo Baudžiamojo kodekso komentaro autorių pozicija, fizinio smurto panaudojimas prievartaujant turtą ar savavaldžiaujant taip pat apima laisvės atėmimą. Autorės manymu, reikėtų pritarti O. Fedosiuko pozicijai, jog atribojant laisvės atėmimą kaip fizinio smurto požymio panaudojimą, ir laisvės atėmimą kaip atskirą turto prievartavimą kvalifikuojantį požymį, svarbu laikas, kuriam atimama laisvė (jis turėtų būti pakankamas laisvės atėmimo kvalifikuojančio požymio inkriminavimui). „Norint inkriminuoti turto prievartautojui laisvės atėmimo požymį, būtina nustatyti, kad laisvės suvaržymas asmeniui turėjo savarankišką reikšmę viso nusikaltimo schemeje, užtikrinant neteisėtą turtinės naudos

⁸¹ FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 162.

⁸² *Cit. op.* 73, 294 str.

⁸³ *Cit. op.* 76, 106.

gavimą⁸⁴. Taigi nagrinėjamas kvalifikuojantis požymis apima: 1) žmogaus pagrobimą, t. y., perkeliant iš jo buvimo vietos į kitą vietą prieš nukentėjusiojo valią; 2) žmogaus laivės apribojimą, sulaikant jį buvimo vietoje ir suvaržant jo judėjimą ar judesių laisvę surišant, surakinant ir neleidžiant išeiti iš patalpos ir pan. Kvalifikuojant turto prievartavimą, susijusį su laisvės atėmimu (BK 181 str. 2 d.), neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 str.) ar vaiko pagrobimo (BK 156 str.) atskirai kvalifikuoti nereikia, turto prievartavimas atimant asmeniui laisvę šias veikas visiškai apima. Pasitaiko atveju, kai prievartaujant turtą pagrobus asmenį ir turint tikslą už jo paleidimą prievartauti turtą iš kitų asmenų, nusikaltėlis dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių nespėjo pareikšti reikalavimo. Tokiu atveju nusikaltėlio veika turėtų būti kvalifikuojama pagal neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 str.) ar vaiko pagrobimo (BK 156 str.) ir rengimosi prievartauti turtą (BK 181 str. 2 d.) sutaptis. Gali būti situacija, kada žmogus pagrobiamas įkaitu verčiant tarptautinę viešąją organizaciją, valstybę ar jos instituciją atlikti turtinio pobūdžio veiksmą ar susilaikyti nuo jo kaltininko ar kitų asmenų naudai kaip įkaito paleidimo sąlyga, tokiu atveju veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimo, susijusio su laisvės atėmimu (BK 181 str. 2 d.) ir žmogaus pagrobimo įkaitu (BK 252 str.) sutaptis. Laisvės atėmimas prievartaujant turtą gali pasireikšti: 1) kaip priemonė pristatyti į tam tikrą vietą reikalavimui išsakyti; 2) kaip asmens laikymas nelaisvėje ilgesnį laiką ir verčiant jį atlikti tam tikrus veiksmus, pvz., pasirašyti paskolos sutartį, skambinti artimiesiems ir prašyti paskolinti pinigų ir pan.; 3) kaip žmogaus pagrobimas siekiant išpirkos; 4) kaip laikymas nelaisvėje, kad neatliktų tam tikrų turtinių veiksmų, pvz., nedalyvautų varžytinėse; 5) kaip priemonė apriboti galimybes užkirsti kelią nusikaltėlių tikslams ir pan.⁸⁵. Svarbiausia, jog laisvės atėmimu prievartaujant turtą siekiama įbauginti nukentėjusįjį, kad šis greičiau įvykdytų jam pareikštą neteisėtą turtinį reikalavimą. Taigi laisvės atėmimo prievartaujant turtą kvalifikavimas pakankamai sudėtingas, nes sukelia normų konkurencijos (visumos ir dalies)⁸⁶ įveikimo problemą.

Turto sunaikinimas ar sugadinimas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis (BK 181 str. 2 d.) taikytinas tik tada, kai tai padaroma nukentėjusiojo įbauginimo tikslais. Savavaldžiaujant gali būti grasinama nukentėjusiajam sunaikinti ar sugadinti turtą kaip priemonė įvykdyti prievolę (tikrą ar tariamą), tokiu atveju kaltininko nusikalstama veika turėtų būti kvalifikuojama kaip psichinės prievartos panaudojimas

⁸⁴ *Cit. op.* 77, p. 166.

⁸⁵ *Cit. Op.* 73, 181 str.

⁸⁶ Bendroji visumos ir dalies konkurencijos įveikimo taisyklė – turi būti taikoma bendra norma, nes ji atitinka visus padarytos veikos požymius. Plačiau žr. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 341; PAVILONIS, V., BIELIŪNAS, E. *Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugumai ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai*. Vilnius, 1984, p. 21.

savavaldžiaujant (BK 294 str. 2 d.). Teisinėje literatūroje turto sunaikinimu laikoma kilnojamojo ar nekilnojamojo turto suniokojimas, kai turtas netenka savo ekonominės ir ūkinės vertės, nebetinkamas naudojimui pagal paskirtį, ir jo nebegalima atstatyti į pradinę padėtį. Turto sugadinimas reiškia turto ūkinės ar kitokios vertės sumažinimą, kai jis iš dalies tampa nebetinkamas naudoti, tačiau gali būti atstatytas ar suremontuotas. Turto sunaikinimas ar sugadinimas vien iš keršto už kaltininko reikalavimų nevykdymą, kai turto prievartavimo aktas nebetęsiamas, neturėtų būti traktuojamas kaip kvalifikuojantis turto prievartavimą požymis, tačiau galėtų būti kvalifikuojamas kaip atskiras nusikaltimas pagal BK 187 str. (turto sunaikinimas ar sugadinimas). Taigi turto sunaikinimo ar sugadinimo kvalifikuojantis požymis (BK 181 str. 2 d.) turto prievartavimo veikoje taip pat sukelia normų konkurenciją, kuri turi būti įveikiama pritaikius normų konkurencijos (visumos ir dalies) įveikimo taisykles.

Didelės turtinės žalos padarymas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis apima žalą, kuri pasireiškia kaip nukentėjusiojo ar kito asmens turto netekimas ar sužalojimas, turėtos išlaidos, negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų kaltininko veiksmų (CK 6.249 str.)⁸⁷. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog įstatymų leidėjas nustatė būtent „didelės turtinės žalos“ padarymą kaip turto prievartavimą kvalifikuojantį požymį, taigi „neturtinė žala“ lieka už šio požymio ribų. Savavaldžiavimo paprastojoje sudėtyje (BK 294 str. 1 d.) numatytas kaip būtinasis objektyviosios pusės požymis „didelės žalos padarymas asmens teisėms ir teisėtiems interesams“. Kaip buvo minėta darbo ankstesnėje dalyje (2.2. objektyvieji požymiai) teisinė kategorija „žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams“ apima tiek turtinės, tiek neturtinės žalos padarymą (CK 6.250 str., 6.251 str.), tačiau esant savavaldžiavimą kvalifikuojantiems požymiams – fizinės ar psichinės prievartos panaudojimui – veika kvalifikuojama pagal BK 294 str. 2 d. net ir formaliai nenustačius didelės žalos požymio. Apie padarytos turtinės žalos dydį prievartaujant turtą, sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į padarytos žalos piniginę išraišką, į nukentėjusiojo turtinę padėtį, išlaikytinių buvimą ir kitas aplinkybes⁸⁸. Apskritai turtinės žalos dydžio nustatinėjimas yra vertinamasis požymis. Pabrėžtina, kad taikant šį požymį kaip turto prievartavimą kvalifikuojantį požymį, būtina nustatyti juridškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp kaltininko nusikalstamos veikos ir kilusios didelės žalos, kaltininko tyčią, tiesiogiai ar netiesiogiai apimančią didelės žalos atsiradimą. Pasitaiko atvejų, kai kaltininkas siekia didelės žalos padarymo, tačiau pasekmės neatsirado dėl nuo jo nepriklausančių

⁸⁷ *Cit. op.* 73, 181 str.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. Teismų praktika. 1996, Nr. 3-4, p. 106.

aplinkybių, pvz., perduoti pažymėti banknotai, policijos pasala ir pan. Tokiu atveju veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas prievartaujant turtą padaryti didelę turtinę žalą (BK 22 str. ir 181 str. 1 d.). Kaip buvo minėta, turto prievartavimo nusikaltimo sudėtis yra materiali, tačiau ką tik aptartas vienas iš turto prievartavimą kvalifikuojamųjų požymių – didelės turtinės žalos padarymas – siejamas su padariniais. Tai tik dar kartą patvirtina turto prievartavimo normos konstrukcijos sudėtingumą lyginant su daugeliu kitų nusikaltimų sudėčių, taip pat ir su savavaldžiuviu.

Turto prievartavimą kvalifikuojantys požymiai nustatyti ir BK 181 straipsnio 3 dalyje, kurie didina nusikalstamos veikos pavojingumą ir dėl to įstatymo leidėjo valia už juos nustatyta griežtesnė sankcija nei už BK 181 straipsnio 2 dalyje nurodytus veiką kvalifikuojamuosius požymius. Vienas iš tokių požymių – *didelės vertės turto prievartavimas*. Tai tokie atvejai, kai kaltininkas vertė nukentėjusįjį suteikti turtinę naudą, kurios piniginei išraiška viršija 250 MGL dydžio sumą (BK 190 str.). Sprendžiant apie didelės vertės turto prievartavimą, reikia atsižvelgti tiek į objektyviai išreikšto reikalavimo dydį, tiek į kaltininko siekių gauti didelę turtinę naudą tikrumą. Priklausomai nuo kaltininko pareikšto turtinio reikalavimo pobūdžio, didelės vertės požymis nustatomas įvertinus kaltininko reikalauto ir gauto turto vertę, turtinių teisių ir prievolių bei kitos turtinės naudos piniginę išraišką⁸⁹. Didelės vertės turto aiškaus apskaitos kriterijaus nėra, praktikoje galimi įvairūs sunkumai kvalifikuojant didelės vertės požymį, dažnai pasitelkiama specialistų pagalba (*kasacinė byla Nr. 2K-392/2010*). Autorės manymu, priimtinas O. Fedosiuko pasiūlymas kaip universalų kriterijų stambaus masto (didelės vertės) nustatymui turto prievartavimo bylose paimti kaltininko aktyvo tiesioginio padidėjimo vertę, jei neteisėtas kaltininko reikalavimas būtų visiškai įvykdytas. Tais atvejais, kai negalima apskaičiuoti reikalaujamos turtinės naudos, didelės vertės požymį inkriminuoti būtų neteisinga⁹⁰. Paminėtina to paties autoriaus kritiška pozicija dėl „didelės vertės“ požymio nustatymo būtent BK 181 straipsnio 3 dalyje, suteikiant šiam požymiui didesnį pavojingumo laipsnį nei „didelės turtinės žalos“ požymiui turto prievartavimo konstrukcijoje. Autorius teisingai pastebi, jog „<... didesnis pavojingumas suteikiamas ne realios žalos atsiradimo faktui, bet kaltininko tyčiai neteisėtai gauti didelės vertės turtinę naudą“⁹¹. Manytina, jog šis O. Fedosiuko pastebėjimas vertas gilesnių teisinių diskusijų.

Kitas didesnio pavojingumo turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis yra turto prievartavimas, padarytas *dalyvaujant organizuotoje grupėje*. Šis veiką kvalifikuojantis

⁸⁹ *Cit. op.* 73, 181 str.

⁹⁰ *Cit. op.* 77, p. 191-192.

⁹¹ *Ibid.* p. 192.

požymis baudžiamajame įstatyme atsirado neseniai, 2003 m. liepos mėn. 4 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu⁹² turto prievartavimo sudėtis buvo papildyta šiuo požymiu, įtvirtinant jį straipsnio 3 dalyje. Prieš tai galiojusioje įstatymo redakcijoje nusikalstama veika, padaryta organizuotos grupės, buvo laikoma nusikaltimą sunkinančia aplinkybe. Pagal galiojantį baudžiamąjį įstatymą bendrininkavimo formų sistema įtvirtinta BK 25 straipsnyje. Pagal minėto straipsnio 3 dalį organizuota grupė yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria daryti kelis nusikaltimus arba vieną sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį. Taigi turto prievartavimas, padarytas dalyvaujant organizuotoje grupėje, inkriminuojamas tada, kai grupė atitinka BK 25 str. 3 dalyje numatytus požymius. Organizuotoje grupėje pasiskirstymas vaidmenimis ar užduotimis apima tiek paprastą, tiek sudėtinį bendrininkavimą, kitaip tariant, visi grupės nariai gali būti susitarę padaryti turto prievartavimą kaip bendravykdytojai arba atskiriems grupės dalyviams atliekant organizatoriaus, kurstytojo ar padėjėjo vaidmenis⁹³. Savavaldžiavimas, padarytas organizuotoje grupėje, taip pat galimas, tačiau kvalifikuojant veiką organizuotos grupės požymis turėtų būti pritaikytas kaip nusikalstamą veiką sunkinanti aplinkybė (BK 60 str. 2 d.).

Paskutinis turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis kaip padidinto pavojingumo požymis – *didelės mokslinės, istorinės, ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas*. Pabrėžtina, kad šiuo atveju svarbi ne daikto vertė, bet didelė jo reikšmė. Tokio prievartaujamo turto vertė gali viršyti 250 MGL dydžio sumą, gali jos ir neviršyti, tačiau lemiamą reikšmę prievartaujamų vertybių vertės pinigine išraiška turės tik tada, jeigu daiktas nebus pripažintas didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčia vertybe. Remiantis Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymu⁹⁴, kilnojamiosios kultūros vertybės – tai pagal paskirtį ir prigimtį kilnojamieji visuomenės ir žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti daiktai, turintys didelę kultūrinę vertę, tai yra reikšmingi etniniu, archeologiniu, istoriniu, meniniu, moksliniu, techniniu, religiniu ir kitokiais požiūriais, ir įtraukti į valstybinę kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą. Kokie daiktai yra pripažįstami kultūros vertybėmis, turinčiomis didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės, nustato Kilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo ekspertų komisija. Baudžiamosiose bylose, su kuriomis teko susipažinti, kaltinimo turto prievartavimu pagal

⁹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139, 140, 176, 180, 181, 190, 201, 212, 249, 281 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 74-3423.

⁹³ *Cit. op.* 73, 181 str.

⁹⁴ Valstybės žinios. 2004, Nr. 73-2513.

ši požymį nebuvo nė vieno. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad šiuo turto prievartavimą kvalifikuojančiu požymiu BK 181 str. 3 d. buvo papildyta palyginti neseniai, tik 2007 metais, taip pat dėl dalyko specifiškumo.

Paminėtina Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla, kuri darbe jau buvo cituojama, ir puikiai iliustruoja situaciją, kuomet nusikalstama veika gali būti perkvalifikuojama iš turto prievartavimo stambiu mastu (BK 181 str. 3 d.) į savavaldžiavimą panaudojant fizinę ar psichinę prievartą. *Lietuvos apeliacinis teismas apeliacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal LR generalinės prokuratūros prokuroro ir nukentėjusiojo V. M. apeliacinius skundus dėl pirmos instancijos teismo nuosprendžio, kuriuo N. S. ir P. U. nuteisti pagal BK 294 str. 2 d. už tai, kad savavališkai vykdė - N. S. savo, o P.U. kito asmens - teisę susigrąžinti 100 000 Lt. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad byloje ištirti įrodymai nepatvirtina teismo išvadų dėl konflikto šalių ankstesnių turtinių santykių, nuosprendyje nenurodytas santykių atsiradimo pagrindas, aiškiai neapibrėžtas nukentėjusiojo įsiskolinimo dydis, kas yra būtina sprendžiant veikos perkvalifikavimo klausimą iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą. Apeliacinis teismas padarė kitokią išvadą, t. y., kad kaltinamieji neturėdami jokio teisinio pagrindo reikalavo, jog nukentėjusysis V. M. perduotų didelės vertės turtą N. S. Teisėjų kolegija konstatavo, kad nesant jokių pagrindų, dėl kurių N. S. ir P. U. galėjo reikalauti pinigų iš nukentėjusiojo, nuteistųjų veika negali būti laikoma savavaldžiavimu, todėl pirmos instancijos teismo nuosprendį pakeitė ir kaltinamųjų veikas kvalifikavo pagal BK 181 straipsnio 3 dalį⁹⁵. Manytina, kad apeliacinės instancijos teismo kvalifikacija teisinga. Didelės vertės turto prievartavimas priskirtinas sunkių nusikaltimų grupei, todėl norint pašalinti inkriminavimą pagal šį turto prievartavimą kvalifikuojantį požymį, neabejotinai turėjo būti nustatytas turtinio reikalavimo (100 000 Lt) pagrįstumas. Pirmos instancijos teismo išvada inkriminuojant savavaldžiavimą nepagrįsta jokiais byloje ištirtais įrodymais, t. y., teismas aiškiai ir pagrįstai neįvardijo, ar nuteistieji turėjo tikrą ar tariamą teisę reikšti turtinę pretenziją, koks turtinės pretenzijos dydis. Taigi galima teigti, kad pirmos instancijos teismas buvo objektyviai šališkas, išsamiai ir visapusiškai neištyrė visų bylos aplinkybių.*

Apibendrinant turto prievartavimą (BK 181 str. 2 ir 3 d.) ir savavaldžiavimą (BK 294 str. 2 d.) kvalifikuojančius požymius, akcentuotina tai, kad fizinės ir psichinės prievartos panaudojimas savavaldžiaujant pasireiškia tik kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti tikrą ar tariamą teisę, o fizinis smurtas, laisvės atėmimas, turto

⁹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nuosprendis Nr. 1A-111/2008.

sunaikinimas ar sugadinimas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantys požymiai taikomi tik tada, kai tai daroma nukentėjusiojo įbauginimo tikslais. Taikant didelės turtinės žalos požymį prievartaujant turtą – būtina nustatyti juridiskai reikšmingą priežastinį ryšį tarp kaltininko veikos ir atsiradusios didelės žalos, bei kaltininko tyčią, tiesiogiai ar netiesiogiai apimančią didelės žalos atsiradimą. Turto prievartavimo normos 3 dalyje nustatyti veiką kvalifikuojantys požymiai laikomi didinantys nusikalstamos veikos pavojingumą: 1) didelės vertės turto prievartavimas; 2) turto prievartavimas, padarytas organizuotoje grupėje; 3) didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas. Turto prievartavimo normos konstrukcija alternatyvių kvalifikuojamųjų požymių kontekste daug sudėtingesnė nei savavaldžiavimo normos konstrukcija. Skiriasi veikas kvalifikuojančių požymių skaičius ir pavojingumo laipsnis. Turto prievartavimas, numatytas BK 181 str. 2 ir 3 dalyse, pagal BK 11 str. 5 d. priskiriamas sunkių nusikaltimų grupei, o savavaldžiavimas, numatytas BK 294 str. 2 d., pagal BK 11 str. 4 d. – prie apysunkių nusikaltimų.

4. TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SUDĖČIŲ LYGINAMASIS TYRIMAS KITŲ VALSTYBIŲ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Lyginamajam turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikalstamų veikų ir sudėties elementų tyrimui pasirinkta Vokietijos, Rusijos, Anglijos, Austrijos ir Šveicarijos baudžiamieji įstatymai. Per ilgą okupacijos laikotarpį Lietuva neturėjo galimybių išvystyti savo baudžiamosios teisės tradiciją, todėl atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir rengiant LR naująjį Baudžiamąjį kodeksą, buvo atsižvelgiama į kitų šalių patirtį, įstatymus ir teisės doktriną. Tam didžiausią įtaką darė Vokietijos baudžiamoji teisė, kuri ryškiausiai atspindi kontinentinės teisės tradicijas Europoje, ir Rusijos baudžiamoji teisė, kuri ilgą laiką galiojusi Lietuvoje, paliko nemažą pėdsaką mūsų sąmonėje. Žvilgsnis į kitos teisinės sistemos – anglosaksų – baudžiamosios teisės nuostatas gali padėti suvokti tam tikrus baudžiamosios teisės ypatumus, taigi lyginamajam tyrimui pasirinkta Anglijos baudžiamoji teisė. Austrija ir Šveicarija pasirinktos atsitiktine tvarka.

Vokietijos baudžiamajame kodekse turto prievartavimas (*Erpressung*) numatytas 253 straipsnyje. Pagal Vokietijos teisės tradicijas ši nusikaltimo sudėtis apima ir veikas, atitinkančias šantažo požymius. Įstatymų leidėjas aiškiai nenurodo šantažo požymio, tačiau jis subsumuojamas grasinimo rėmuose, tai yra, grasinimai nemalonumais (*Drohung mit einem empfindlichem Übel*) apima įvairaus pobūdžio grasinimus. Kaip atskiras, savarankiškas nusikaltimas išskirtas plėšikiškas prievartavimas (*räuberische Erpressung*), numatytas BK 255 straipsnyje. Pagal BK 253 str. turto prievartavimą padaro tas, kas norėdamas neteisėtai sau ar kitiems suteikti finansinių privalumų (turtinės naudos), verčia kitą asmenį jėga atlikti tam tikrą veiksmą, toleruoti tam tikrą veiksmą, ar neatlikti tam tikro veiksmo, ir taip padaro žalos šio ar kito asmens turtui⁹⁶. To paties straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad veika yra teisėta, jeigu tikslas, kuriam pasiekti buvo panaudota jėga ar grasinimas, neprieštarauja moralei. Taigi pagal straipsnio dispoziciją neteisėtumas gali būti paneigiamas. BK 253 str. 4 d. numatyti sunkesni turto prievartavimo atvejai – kai nusikaltėlis veikia profesionaliai⁹⁷ arba kaip nusikalstamos grupuotės, kuri susikūrė tam, kad verstųsi turto prievartavimu, narys. Objektivioji nusikaltimo pusė pasireiškia jėgos ar grasinimų panaudojimu prieš kitą asmenį ir

⁹⁶ Deutsch Strafgesetzbuch, ursprüngliche Fassung vom 15. Mai 1871 als Reichsstrafgesetzbuch, Inkrafttreten der letzten Änderung: 1. Januar 2011 (Art. 7 G vom 22. Dezember 2010). [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-21], prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>>.

⁹⁷ Profesionaliai veikti šiuo atveju reiškia tai, kad nusikaltėlio pagrindinis pajamų šaltinis – turto prievartavimas. Šį požymį numato ir kitų valstybių įstatymai, pvz., Austrijos, Šveicarijos.

prievartaujamojo asmens turtine dispozicija⁹⁸. Padarytos žalos dydis nėra labai reikšmingas, svarbiausia tai, kad padarydamas materialinių nuostolių kitam, kaltininkas siekia sau turtinės naudos. Taigi savanaudiškumo motyvas aiškiai nurodytas straipsnio dispozicijoje (priešingai Lietuvoje). Tyčia turto prievartavimo atveju turi būti nukreipta į prievartos⁹⁹ panaudojimą, prievartaujamojo turto svetimumą bei neteisėtą praturtėjimą¹⁰⁰. Baudžiamojo kodekso 255 straipsnis apima sunkesnę turto prievartavimą – plėšikišką prievartavimą. Skirtumas tarp turto prievartavimo (253 str.) ir plėšikiško prievartavimo (255 str.) tas, kad pirmu atveju grasinimo panaudojimas nukreiptas prieš daiktą (turtą), kitu atveju – prieš asmenį, grasinant pavojumi sveikatai ar gyvybei. Pažymėtina, jog Vokietijos BK neturi savavaldžiavimo normos. Nusikalstama veika, atitinkanti LR BK 294 straipsnį, gali būti kvalifikuojama pagal kitus Vokietijos BK straipsnius, pavyzdžiui, 242 str. (vagystė), 235 str. (nepilnamečių atėmimas)¹⁰¹, 241 str. (grasinimas), 242 str. (spaudimas). Kaip Vokietijoje traktuojami nusikalstami veiksmai, atitinkantys savavaldžiavimą Lietuvos baudžiamajame kodekse, pailiustruosiu pavyzdžiu: *Kreditorius A paima savavališkai iš skolininko B pinigus (banknotus). Jis pasiima tokią sumą, kurią jam skolingas B*. Tokiu atveju galėtų būti inkriminuojama vagystės norma (242 str.). Objektyvioji nusikaltimo pusė pasireiškia „svetimų“ pinigų paėmimu, nes labai tikėtina, kad skolininkas jau nebeturės jam kaltininko paskolintų pinigų (banknotų), taigi bus „svetimi“ pinigai. Jei kaltininkas suvokia, kad šie pinigai (konkretūs banknotai) priklauso skolininkui ir nori juos paaimti, tuomet bus subjektyviosios pusės požymis – tyčia. Pagal Vokietijos nusikaltimo sudėties struktūrą reikia nustatyti neteisėtumo¹⁰² požymį. Taigi šiuo atveju svetimų pinigų paėmimas bus neteisėtas, nes kaltininkas turi teisę apskritai į

⁹⁸ Turtinė dispozicija, kai, pavyzdžiui, asmuo perduoda iš jo reikalaujamus pinigus arba kitus daiktus, kurie sudaro turto prievartavimo dalyką. Pagal Vokietijos baudžiamąjį įstatymą asmuo, prieš kurį panaudojama jėga arba grasinimai turi būti identiškas su asmeniu, atliekančiu finansinę dispoziciją. Žr.: TRÖNDLE, H.; FISCHER, T. *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, Kommentar, 53. Auflage, § 253, Rn. ff, C.H. Beck, München, 2006.

⁹⁹ Prievarta prievartaujant turtą traktuojama tik kaip psichinio poveikio priemonė ir siejama su grasinimais panaudoti smurtą prieš asmenį arba prieš turtą. Žr.: DREHER, E.; TRÖNDLE, H. *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*. München, 1991.

¹⁰⁰ TRÖNDLE, H.; FISCHER, T. *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, Kommentar, 53. Auflage, § 253, Rn. ff, C.H. Beck, München, 2006.

¹⁰¹ Darbe buvo minėta, kad Klaipėdos apylinkės prokuratūroje M. Rinau buvo pareikšti įtarimai dėl savavaldžiavimo, kaltinant savavališkai paėmus vaiką iš mamos, Klaipėdos miesto apylinkės teismas tuo pagrindu leido jį suimti, buvo išduotas arešto orderis. Vėliau baudžiamoji byla buvo nutraukta dėl savavaldžiavimo, nesant nusikaltimo sudėties požymio – didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Tokie kaltinamojo M. Rinau veiksmai Vokietijoje sankcionuojami pagal tokias situacijas apimančią nepilnamečių atėmimo normą (235 str.).

¹⁰² Vokietijos baudžiamojoje teisėje nusikalstamos veikos sudėties elementai traktuojami kitaip nei Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Vokietijos baudžiamoji teisė turi atskirą kaltės požymį, kuris nesusijęs su tyčia ar neatsargumu. Vienas iš kaltės elementų yra neteisėtumo suvokimas, t. y., kaltininko suvokimas, kad jo elgesys yra teisiškai draudžiamas. Apie Vokietijos nusikalstamos veikos struktūrą plačiau žr. BIELINIS, Andrius. Tyčinė nusikalstama veika Vokietijos ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje: lyginamoji analizė. *Teisės problemos*, 2007, Nr. 3 (57), p. 82-84.

tam tikrą sumą pinigų, o ne į šiuos konkrečius banknotus. Vokietijos teisės doktrinoje vyrauja dvi pozicijos dėl kvalifikacijos esant tokiai veikai:

- 1) kreditorius A *neteisėtai* pasisavino pinigus, kadangi jis turi teisę tik į tam tikrą sumą pinigų;
- 2) nereikia griežtai atsižvelgti į tai, kad būtent konkretūs banknotai ar monetos nepriklauso kreditoriui. Svarbiausia, kad jis pasiima tokią pinigų sumą, į kurią jis turi teisę. Taigi vadovaujantis šita pozicija, svetimų pinigų paėmimas bus *teisėtas*, jei paimama suma, lygiavertė skolininko turimai prievolei (jei didesnė – tokiu atveju neteisėtas pinigų paėmimas bus)¹⁰³.

Pirmoji pozicija labiau atitinka Lietuvos baudžiamajame kodekse sukonstruotą savavaldžiavimo normos esmę. Dauguma Vokietijos teisės mokslininkų (Tröndle H., Fischer T., Hellmann U.) taipogi palaiko pirmąją poziciją, nes ji labiau apsaugo teisinę sistemą. Sekant antrąją poziciją, atvejais, kada kaltininkas grasina, pavyzdžiui, nužudyti, jei šis neatiduos skolos, galėtų būti inkriminuojamas tik grasinimas (BK 241 str.). Jei kaltininkas sąžiningai klysta, manydamas, jog turi teisę į tuos konkrečius pinigus, kuriuos jis pasiima, tokiu atveju nebus neteisėtumo požymio, taigi nebus ir nusikaltimo pagal Vokietijos baudžiamuosius įstatymus. Paminėtinas Vokietijos BK 289 straipsnis, kuriama įtvirtinta įkeisto daikto sugrąžinimo (vok. *Pfandkehr*) norma, kurioje numatyta neteisėtas savo ar kito asmens daikto paėmimas savininko naudai iš uzufruktoriaus, įkaito turėtojo arba kito asmens, turinčio teisę naudoti ar turėti paimtą daiktą¹⁰⁴.

Savavaldžiavimo normos savo baudžiamuosiuose įstatymuose nenumato ir Austrijos bei Šveicarijos teisė. Šveicarija savo Konstitucijos¹⁰⁵ 9 straipsnyje įtvirtino sąžiningumo principą ir apsaugos nuo savavališko elgesio principą. Kaip ir Vokietija, Austrija bei Šveicarija atvejus, kada neteisėtais būdais įgyvendinama teisė, sprendžia savaip, didelė laisvė paliekama teismų praktikai. Dėl minėtų valstybių baudžiamosios teisės panašumų darytina prielaida, jog savavaldžiavimo veiksmai Austrijoje ir Šveicarijoje traktuojami panašiai kaip ir Vokietijoje.

Austrijos BK¹⁰⁶ 144 str. numato paprastą turto prievartavimą, kai siekiant neteisėtai praturtėti ar praturtinti trečiuosius asmenis, verčiama jėga ar pavojingais grasinimais kitą asmenį toleruoti, neveikti ar atlikti tam tikrą veiksmą, priešingą jo ar kito asmens

¹⁰³ KREY, V.; HELLMANN, U. *Strafrecht Besonderer Teil*, Band 2. Vermögensdelikte, 15., neu bearbeitete Auflage, Rn. 93, 94, S. 49-52, Stuttgart, 2002.

¹⁰⁴ *Cit op.* 96, 289 str.

¹⁰⁵ SR 101 Federal Constitution of the Swiss Confederation. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/a9.html>>.

¹⁰⁶ Österreich Strafgesetzbuch vom 23. Jänner 1974. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <<http://www.de.wikipedia.org/wiki/strafgesetzbuch.%28%C3%96sterreich%29>>.

turtiniams interesams. Tokia veika bus teisėta, jei tikslas neprieštarauja moralei, t. y., neteisėtumas gali būti pašalinamas (analogiška konstrukcija ir Vokietijos BK 253 str., žr. aukščiau). Austrijos BK 145 str. numato sunkesnę turto prievartavimą, veiką kvalifikuojantys požymiai pasireiškia per grasinimų įvairovę: atimti gyvybę; suluošinti arba pastebimai subjauroti; pagrobti; padegti; panaudoti sprogmenis ar jonizuojančias spinduliuotes; sunaikinti finansiškai; pakenkti visuomeninei padėčiai. Taip pat pavojingesne laikoma veika, jeigu asmeniui, prieš kurį buvo nukreipta jėga ar pavojingas grasinimas, ilgesniam laikui dėl šių priemonių panaudojimo sukelta skausminga būseną, arba turto prievartavimas įvykdytas profesionaliai¹⁰⁷, arba pakartotinai prieš tą patį asmenį. Ypatingai pavojinga turto prievartavimo kvalifikacija numatyta atvejais, kada nusikaltimas priveda prie prievartaujamojo arba kito asmens, prieš kurį buvo panaudojama jėga arba pavojingas grasinimas, savižudybės ar bandymo nusižudyti. Kaip matyti iš pateiktos Austrijos BK turto prievartavimo koncepcijos, turto prievartavimas apima tik *pavojingus* grasinius (kitose šalyse grasinimai gali būti įvairesnio pobūdžio, ne tokie pavojingi, svarbiausia - realūs).

Šveicarijos BK¹⁰⁸ turto prievartavimas konstruojamas vienoje normoje. Pagal baudžiamojo įstatymo 156 straipsnį turto prievartavimą padaro tas, kas ketindamas neteisėtai pasisavinti sau ar suteikti kitam asmeniui turtinę naudą, panaudodamas prievartą ar grasinius padaryti nemenką žalą, vertė kitą asmenį atlikti veiksmą, kenkiantį jo ar kito asmens turtui. Straipsnio 2 ir 3 dalyse konstruojamos alternatyvios turto prievartavimą kvalifikuojančios aplinkybės – nusikalstamos veikos profesionalumas¹⁰⁹ ar pakartotinumumas to paties asmens atžvilgiu, jėgos panaudojimas, grasinimas panaudoti smurtą prieš kūną ar gyvybę. Straipsnio 4 dalis normuoja dar sunkesnius atvejus – kai grasinimas nukreipiamas į fizinio smurto panaudojimą arba gyvybės atėmimą daugelio žmonių, arba, kai grasinama sugadinti tam tikrus daiktus, kurie turi didelę visuomeninę vertę. Šveicarijos baudžiamasis kodeksas nenumato atskiros šantažo sudėties, iš turto prievartavimo teisinės konstrukcijos, būtent grasinimo padaryti nemenką žalą, galima numanyti, jog ši norma apima ir šantažo veiksmus. Pastebėtina, kad Šveicarijos ir Austrijos baudžiamieji įstatymai konstruoja pavojingesnius grasinius, tokius, kaip grasinimas pavojumi daugelio žmonių gyvybei, sveikatai ar turtui (Šveicarija), jonizuojančiomis spinduliuotėmis arba sprogmenimis (Austrija) ir pan. Bendras analizuojamų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose turto prievartavimą

¹⁰⁷ *Cit. op.* 95.

¹⁰⁸ Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-19], prieiga per internetą: <<http://www.gesetze.ch/inh/inhsub311.0.htm>>.

¹⁰⁹ *Cit. op.* 95.

kvalifikuojantis požymis – profesionalumas (Austrija, Vokietija, Šveicarija). Pagal visų analizuojamų valstybių įstatymus šio nusikaltimo dalykas – turtinė nauda (taip pat ir Lietuvoje). Subjektyviosios pusės požymiai sutampa visose šalyse.

Kita šalis, pasirinkta lyginamajam turto prievartavimo ir savavaldžiavimo tyrimui – **Anglija**. Anglijos baudžiamųjų įstatymų ypatybė ta, kad nėra turto prievartavimo sąvokos (angl. - *extortion*), o turto prievartavimo požymiai atitinka šantažo (angl. - *blackmail*) sudėtį. Anglijoje atsakomybę už turtinius nusikaltimus, tame tarpe ir turto prievartavimą, reglamentuoja 1968 m. Vagystės aktas¹¹⁰. Angliškoji *blackmail* koncepcija pakankamai laisvos konstrukcijos, apimanti visus įmanomus turto prievartavimo ir šantažo būdus, paliekama daug laisvės teismų interpretacijai. Pagal Vagystės akto 21 straipsnį šantažą sudaro keturi elementai: reikalavimas; reikalaujama grasinant; reikalavimas turi būti nepagrįstas; du alternatyvūs tikslai – turtinė nauda sau ar kitiems asmenims arba nuostolių (turtinės žalos) sukėlimas kitam. Skirtumas nuo kitų valstybių, kurios pasirinktos lyginamajam tyrimui, tas, kad Anglijos šantažo konstrukcijoje nenumatytas savanaudiškumo motyvas, net priešingai, pakanka, jog nusikalstama veika yra *žalinga* nukentėjusiojo turto atžvilgiu. Šantažo konstrukcijoje numatyti du pagrindai, pašalinantys reikalavimo neteisėtumą: 1) jei kaltininkas turi objektyvų pakankamą pagrindą reikalavimui; ir 2) grasinimų naudojimas yra tinkama priemonė pastiprinti reikalavimą. Pagal Anglijos teisės tradicijas didelė laisvė suteikiama teismams aiškinant įstatymus. Baudžiamojoje byloje *R v Collister & Warhurst (1995)*, teismas nurodė, kad reikalavimas prievartaujant turtą nebūtinai turi būti aiškiai išreikštas, gali būti ir numanomas iš aplinkybių bei kaltininko elgesio. Inkriminuojant šantažo normą reikalavimo grasinant požymis atsispindi byloje *R v Lawrence and Pomroy (1971)*, kur kaltinamieji buvo nuteisti pripažįstant, jog smurto grėsmė gali būti numanoma, nereikia, kad ji būtų aiškiai išreikšta.¹¹¹ Kad asmuo būtų kaltas dėl šantažo, būtina nustatyti nepagrįsto reikalavimo požymį (reikalavimo nepagrįstumą), o jei kartais reikalavimas buvo teisiškai pagrįstas – tai grasinimą netinkama priemone reikalavimui sustiprinti. Byloje *R v Harvey (1981)* teismas išaiškino, kad žodis „tinkamas“ platesnės reikšmės nei žodis „teisėtas“. Jei asmuo yra įsitikinęs, kad jo veiksmai yra neteisėti, tai jis negali grasinimo laikyti tinkamu. Joks neteisėtas veiksmas negali būti laikomas tinkamu. Baudžiamojoje byloje *R v Bevans*

¹¹⁰ Theft Act 1968. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-08], prieiga per internetą: <<http://www.lawteacher.net/PDF/TA%201968.pdf>>.

¹¹¹ Pagal Anglijos teismų praktiką turto prievartavimo baudžiamosiose bylose, kaip grasinimo ar reikalavimo vertinimo kriterijus suformuluotas *adekvataus žmogaus* kriterijus (angl. *a reasonable-man test of menace*). Pagal šį kriterijų žiūrima, kaip sveiko proto, stabilumo ir drąsos asmuo turėtų suprasti reikalavimą ar grasinimą, ir būti jų paveiktas. Žr., WILIAMS, C. *Textbook of Criminal Law*. London, 1978, p. 798.

(1988) kaip turto prievartavimo tikslą teismas nurodė tik „turtinės“ naudos siekimą sau ar kitiems asmenims, arba „turtinės“ žalos padarymą kitam asmeniui.¹¹²

Analogiškos lietuviškajai savavaldžiavimo definicijos Anglijos teisė neturi. Panaši teisinė kategorija numatyta Administracinio Teisingumo akto 40 straipsnyje¹¹³, kuriame numatyta atsakomybė už neteisėtą puolimą (angl. - *harassment*¹¹⁴) prieš skolininkus. Minėto įstatymo 40 straipsnyje nurodyta, kad asmuo padaro teisės pažeidimą, jei turėdamas teisinį pagrindą (sutartį) priverčia mokėti skolą, reikalaudamas įvairiais metodais ir priemonėmis, grasinimais, kurie sukelia skolininkui ar jo šeimos nariams kančią, nelaimę, pažeminimą, kitokį pavojų. Taip pat baudžiama, jei apgaule bando išsireikalauti skolą, arba susitaria su kitais asmenimis, pasamdo kitą asmenį išreikalauti skolą neteisėtomis priemonėmis.

Didelę įtaką Lietuvos baudžiamiesiems įstatymams darė **Rusijos** baudžiamoji teisė, todėl, autorės manymu, tikslingai lyginamajam tyrimui pasirinktas Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas (toliau – RF BK). Pagal RF BK¹¹⁵ 163 str. (turto prievartavimas) tiek objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, tiek subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai panašūs į LR BK 181 str. numatytus požymius. Skirtumas objektyviųjų požymių tas, kad RF baudžiamajame įstatyme suformuluotas „reikalavimas“ perduoti turtą ar teisę į turtą, arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, paremtas alternatyviais grasinimais, o pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo įstatymo turto prievartavimo normos dispozicijoje nurodytą požymį - „vertimas“ perduoti turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar susilaikyti nuo jų atlikimo. Sąvoka „reikalavimas“ suponuoja labiau apibrėžtą, konkretesnį ir griežtesnį nurodymą asmeniui atlikti ar neatlikti tam tikrus veiksmus, o sąvoka „vertimas“ suprantama kaip psichologinio pobūdžio spaudimas, norint paveikti asmens valią atlikti tam tikrus veiksmus ar susilaikyti nuo jų, ir gali pasireikšti atvirai ar užmaskuotai pagal LR baudžiamąjį įstatymą. RF BK 163 str. 2 ir 3 dalyse nurodytos turto prievartavimą kvalifikuojančios aplinkybės: grupė iš anksto susitarusių asmenų; smurto panaudojimas; didelės vertės turtinis reikalavimas; organizuota grupė; labai didelės vertės turtinis reikalavimas; sunkus sveikatos sutrikdymas. Pastebėtina, kad Rusijos baudžiamasis

¹¹² The Law of Blackmail. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-10], prieiga per internetą: <<http://www.e-lawresources.co.uk/Blackmail.php>>.

¹¹³ Administration of Justice Act 1970. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-16], prieiga per internetą: <http://www.insolvencyhelpline.co.uk/debt_factsheets/harassment_of_people_in_debt_by_creditors.php>.

¹¹⁴ Angliškai Harassment reiškia priekabiavimą, puolimą, tačiau atsižvelgiant į normos konstrukciją, galima teigti, jog ši įstatyminė norma apima požymius, iš esmės atitinkančius savavaldžiavimo, numatyto Lietuvos baudžiamajame įstatyme, požymius.

¹¹⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации. Собрание законодательства Российской Федерации. Москва, 1996, 163 str. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <<http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>>.

įstatymas nenumato tokio veiką kvalifikuojančio požymio, kaip turto sunaikinimas ar sugadinimas, o veiką kvalifikuojančio požymio – grupės iš anksto susitarusių asmenų – nenumato LR BK turto prievartavimo norma.

Rusijos Federacijos baudžiamieji įstatymai numato ir savavaldžiavimo normą. Pagal RF BK 330 str. „Savavaldžiavimas – tai yra savavališki veiksmai, prieštaraujantys įstatymais ar kitais norminiais teisės aktais nustatyta tvarkai, kurių teisėtumas yra ginčijamas organizacijos arba asmens, jei tokiais veiksmis padaryta esminė žala <...>“¹¹⁶. Pagal Rusijos teisės doktriną savavaldžiavimo objektu laikoma visuomeniniai santykiai, kurių turinį sudaro valstybės nustatyta tvarka, pagal kurią asmenys privalo įgyvendinti savo subjektyvias teises bei vykdyti pareigas¹¹⁷. Objektvyioji pusė pasireiškia savavališkų veiksmų atlikimu, pažeidžiant įstatymais ar kitais teisės aktais nustatytą tvarką, veiksmų teisėtumas turi būti ginčijamas ir tokiais veiksmis padaroma esminės žalos. Taigi nusikaltimo sudėtis formali, įstatymas reikalauja padarinių – esminės žalos. Savavaldžiavimo subjektyvieji požymiai ypatumų neturi. RF BK 330 str. 2 dalyje numatytos veiką kvalifikuojančios aplinkybės, t. y., kai veiksmai, nurodyti straipsnio 1 dalyje, padaryti panaudojant smurtą arba grasinant jį panaudoti. Grasinimas panaudoti smurtą suprantamas kaip psichinės prievartos panaudojimas, taigi teigtina, jog kvalifikuojantys požymiai sutampa su Lietuvos savavaldžiavimo normos dispozicijoje nurodytais veiką kvalifikuojamaisiais požymiais.

Apibendrinant turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikalstamų veikų traktuotes pasirinktų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, visų pirma konstatuotina, kad daugumos Vakarų Europos valstybių baudžiamojoje teisėje nėra šių nusikaltimų santykio nustatymo problemos, nes savavaldžiavimas nėra kriminalizuota veika, arba požymiai, atitinkantys „lietuviškąjį“ savavaldžiavimą, nurodyti kituose baudžiamųjų įstatymų normose. Taigi teisės vykdymas neleistinomis priemonėmis neturi atskiros teisinės reikšmės ir pripažintinas nusikalstamu tik tokiu atveju, jeigu atitinka kito nusikaltimo požymius. Analizuojant turto prievartavimo sudėčių konstrukcijas, galima teigti, kad pagal visų valstybių įstatymus, nustačius, jog yra veikos neteisėtumą šalinančių aplinkybių, nusikalstama veika neturėtų būti kvalifikuojama pagal turto prievartavimo normą, o kokios nusikalstamos veikos požymius atitinka tokia veika, kiekvienoje valstybėje traktuojama savaip, kitaip nei Rusijos Federacijoje ar Lietuvoje, kur yra nustatyta savavaldžiavimo norma. Iš pasirinktų lyginamajam tyrimui užsienio valstybių, tik RF BK 330 str. yra numatyta savavaldžiavimo norma, tačiau ji nėra taip detalizuota

¹¹⁶ *Ibid.*, 330 str.

¹¹⁷ Комментарий освоенной части уголовно права Российской Федерации. Москва, 2004, p. 830.

kaip LR BK 294 str., palikta didelė normos interpretacijos laisvė teismams ir teisės doktrinai. Turto prievartavimo objektyvieji požymiai vienos šalyse (Austrija, Rusija) konstruojami detalai, kitose šalyse (Šveicarija, Anglija) – nedetalizuojami, paliekama tai teismų interpretacijai. Visų analizuotų valstybių baudžiamieji įstatymai konstruoja bendrą turto prievartavimo ir šantažo nusikaltimo sudėtį, išskyrus Angliją, kur apskritai atsisakyta turto prievartavimo sąvokos, o numato bendrą šantažo definiciją. Pagal Anglijos teisę turto prievartavimo dalyku gali būti ne tik turtinė nauda, bet ir turtinė žala kitam asmeniui. Kalbant apie subjektyvius nusikalstamos veikos požymius, galima teigti, jog esminių skirtumų nėra, atsižvelgiant į tyčios formų ir kaltės sąvokos traktuotę Vokietijos, Austrijos, Šveicarijos baudžiamojoje teisėje.

Tikslinga būtų paminėti, jog, viena vertus, dėl magistro darbo apimties ribotumo, kita vertus, dėl darbo temos apibrėžtumo, nėra galimybės plačiau apžvelgti užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų nagrinėjama tema. Tačiau šio darbo autorė šiek tiek pasidomėjo ir kitų užsienio šalių baudžiamaisiais įstatymais, norėdama geriau suvokti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo teisinių koncepcijų santykį. Konstatuotina, jog labai maža dalis Vakarų Europos valstybių turi savavaldžiavimo normas savo baudžiamuosiuose įstatymuose (pvz., Ispanija). Daugumoje buvusios Sovietų Sąjungos valstybių savavaldžiavimas kriminalizuotas (pvz., Lenkija, Latvija, Vengrija ir kt.), tam įtakos turėjo paveldėta tarybinės teisės koncepcija.

Išvados ir pasiūlymai

Apibendrinant atliktą turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumų bei skirtumų lyginamąją analizę, šių nusikalstamų veikų traktuotes pasirinktų užsienio šalių įstatymuose bei teisės doktrinoje, būtina padaryti kai kurias **išvadas**.

1. Turto prievartavimas, kaip teisinė kategorija, turi senesnes ištakas ir žinomas kaip platesnio masto ir visuotinai pavojingesnis reiškinys nei savavaldžiavimas. Remiantis daugumos teisės mokslininkų nuomone, turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratų pirminiu šaltiniu laikytina 1903 m. Rusijos baudžiamasis statutas.

2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėtys įtvirtintos skirtinguose LR BK skyriuose, kas rodo skirtingą šių nusikalstamų veikų pavojingumą visuomenei, o tai reiškia ir baudžiamosios atsakomybės skirtumą tarp šių nusikalstamų veikų. Dėl šios priežasties turto prievartavimo baudžiamosiose bylose kaltininkas visada suinteresuotas įrodyti savo turtinių pretenzijų pagrįstumą, kad išvengti griežtesnės baudžiamosios atsakomybės, todėl teisminėje praktikoje nemaža atvejų, kai nusikalstama veika iš turto prievartavimo perkvalifikuojama į savavaldžiavimą. Taigi savavaldžiavimo norma baudžiamojoje teisėje lyg ir savotiškas „gelbėjimosi ratas“ turto prievartautojams, švelnesnė alternatyva didelio pavojingumo nusikaltimui – turto prievartavimui.

3. Išanalizavus turto prievartavimo ir savavaldžiavimo teises konstrukcijas, jų santykį, darytina išvada, kad šių nusikalstamų veikų sudėties požymiai turi tarpusavio sąsajų, kurios lemia jų atskyrimo problematiką. Teisės teorijoje išskiriamas esminis atribojimo kriterijus – kaltininko turtinės pretenzijos teisėtumas arba neteisėtumas. Tačiau teisminė praktika dažnai nesilaiko šios teisinės doktrinos nuostatos, dažniausiai kvalifikavimo problemos kyla būtent dėl to, kad teismai atmestinaai nustatinėja teisės buvimo pagrindą, konstatuoja tariamos teisės vykdymą neatsižvelgdami į klaidos aspektą, kas laikytina lemtingu posūkiu baudžiamojoje byloje kvalifikuojant veiką pagal BK 294 str. (savavaldžiavimas) ar pagal BK 181 str. (turto prievartavimas).

4. Kvalifikacijos problemos kyla ir iš to, kad savavaldžiavimo ar turto prievartavimo baudžiamosiose bylose turtinės pretenzijos dažnai grindžiamos teise į moralinės žalos atlyginimą (CK 6. 250 str.). Konstatuoti du probleminiai momentai: viena vertus, atsiradus šiam institutui, kaltininkui, kuris prievartauja turtą, padaugėjo galimybių pateisinti savo nusikalstamus veiksmus įrodinėjant teisės į moralinės žalos atlyginimą

turėjimą, kita vertus, pripažįstant teisės į moralinės žalos atlyginimą įgyvendinimo faktą, probleminis lieka tokios žalos dydžio nustatymas.

5. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai įgyvendinant tikrą ar tariamą teisę turtinis reikalavimas aiškiai neatitinka turimos teisės apimtys. Teisės doktrinoje vyrauja aiški nuostata, jog kaltininko turtinis reikalavimas turi būti lygiavertis nukentėjusiojo turtinei prievolei, tokiu atveju kaltininko nusikalstamą veiką galima kvalifikuoti kaip savavaldžiavimą. Jei reikalavimas viršija prievolės apimtį – tai jau turto prievartavimo dalykas. Tokį doktrinos aiškinimą rodo ir susiklosčiusi teismų praktika turto prievartavimo ir savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose, kuriose kartais nustatinėjamas įsiskolinimo dydis, kitais atvejais neatsižvelgiama į įsiskolinimo dydžio nustatymo svarbą.

6. Turto prievartavimas ir savavaldžiavimas skiriasi pagal nusikalstamos veikos baigtumo momentą – pirmu atveju nusikaltimo sudėtis formali, pakanka, kad kaltininko tyčia nukreipta į turtinio reikalavimo, paremto grasinimu, įvykdymą, antru atveju nusikaltimo sudėtis materialinė, nes įstatymas reikalauja padarinių – didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

7. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo santykio problema ypač išryškėjo analizuojant praktinę medžiagą, kurioje sprendžiami perkvalifikavimo klausimai – iš turto prievartavimo (BK 181 str.) į savavaldžiavimą (BK 294 str.), ir atvirkščiai. Tokiose bylose teismai neretai apsiriboja lakoniškomis išvadomis, jog kaltinamojo kaltė visiškai įrodyta, arba, priešingai, nėra neginčijamų kaltės įrodymų ir pan. Visapusiškai ir išsamiai neišnagrinėjus įrodymų, pasiremiant abstrakčiais teiginiais apie ankstesnius skolinius santykius, nenustačius reikalavimo pagrįstumo tikra ar tariama teise, priimami nepagrįsti sprendimai, kurie turi platesnę socialinę reikšmę – daro žalą valstybės teisinei sistemai.

8. Atliekant lyginamąjį turto prievartavimo ir savavaldžiavimo tyrimą pasirinktų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, konstatuotina, kad turto prievartavimas kriminalizuotas analizuojamų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, o konceptualios savavaldžiavimo normos nenumato nė vienos šalies, išskyrus Rusijos, baudžiamieji įstatymai. Požymiai, atitinkantys „lietuviškąjį“ savavaldžiavimą, numatyti kitų nusikalstamų veikų sudėtyse, todėl kiekviena valstybė tokias problemas sprendžia savaip. Taigi sąsajų tarp turto prievartavimo ir savavaldžiavimo užsienio valstybėse, išskyrus Rusiją, nėra, šių veikų atribojimo problematikos taip pat nėra.

Kad būtų įgyvendinta LR Baudžiamojo kodekso paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, būtina užkirsti kelią situacijai, kai viena baudžiamojo įstatymo norma tampa tarsi „gelbėjimosi ratas“ kitos normos atžvilgiu tam, kad išvengti sunkesnės baudžiamosios atsakomybės. Atsižvelgiant į padarytas išvadas, tikslinga pateikti **pasiūlymus**.

1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo santykio praktinę problematiką spręsti per teisinio reguliavimo sritį, t. y., BK 294 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos – savavaldžiavimo – derėtų apskritai atsisakyti.
2. Siūlytina orientuotis į Vokietijos pavyzdį, sprendžiant analogiškas problemas, taip būtų galima ištaisyti egzistuojančią, autorės manymu, teisės spragą, kuria naudojasi turtą prievartaujantys asmenys tam, kad išvengti atsakomybės už sunkų nusikaltimą, siekdami, kad jiems būtų inkriminuojama savavaldžiavimo norma (BK 294 str.).
3. LR CK 1.137 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir sąžiningumo principų. Taipogi įtvirtintas draudimas piktnaudžiauti savo teisėmis ir tuo padaryti žalos kitiems asmenims. Taigi Lietuvos Respublikoje civilinė teisė saugo teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką. Žalos atlyginimo institutas civilinėje teiseje nukentėjusiajam suteikia galimybę reikalauti atlyginti žalą (turtinę ir neturtinę), padarytą piktnaudžiaujant savo teisėmis. Taigi BK 294 str. 1 d. norma sudėties visiškai netikslinga, nes tai civilinės teisės dalykas, taip kriminalizuojami įvairūs civiliniai teisiniai ginčai.
4. Pagal LR BK 294 str. 2 d. veiką kvalifikuojantis požymis - fizinės prievartos panaudojimas. Baudžiamojo įstatymo XVII ir XVIII skyriuose numatyti nusikaltimai žmogaus gyvybei ir sveikatai. Panaudojus fizinę prievartą pasekmės gali būti įvairios, t. y., tokios, kuriuos numatytos minėtuose BK skyriuose. Todėl fizinės prievartos panaudojimo atvejai įgyvendinant savo teisę galėtų būti kvalifikuojami atitinkamai pagal tuos baudžiamojo kodekso straipsnius, kuriuose numatytos pasekmės, atsiradusios savavaldžiautojui panaudojus fizinį smurtą.
5. Savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis – psichinės prievartos panaudojimas, apima tik sunkius grasinimus, atsižvelgiant į tai, jog kaltininkas vis dėlto vykdo teisę. LR BK 145 straipsnis įtvirtina sunkius grasinimus, todėl siūlytina taikyti minėtą normą, kai savavaldžiaujant panaudojamas psichinės prievartos požymis.
6. Siekiant užtikrinti neturtinių teisių įgyvendinimo tvarką, BK XXIII skyriaus 163 str. įtvirtinta norma dėl tėvų, globėjų piktnaudžiavimo turimomis teisėmis ir

pareigomis. Šią normą siūlytina taikyti ir atvejais, kada savavaldžiaujant paimamas vaikas.

7. Pateikti pasiūlymai reikalauja platesnių teisnių diskusijų, išsamaus tyrimo užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų ir suformuotos teisminės praktikos analizės. Tačiau, autorės manymu, būtina reforma savavaldžiavimo normos, kad išvengti manipuliacijų šia norma dėl švelnesnės kvalifikavimo alternatyvos realiams turto prievartautojams.

Santrauka

Turto prievartavimas ir savavaldžiavimas – pavojingos nusikalstamos veikos, kuriomis kėsiniama į valstybės saugomus teisinius gėrius. Turto prievartavimu kėsiniama į nuosavybę, turtines teises bei turtinius interesus, o savavaldžiavimu kėsiniama į valstybės nustatytą valdymo tvarką. Magistrinio darbo aktualumą, visų pirma, nulėmė turto prievartavimo ir savavaldžiavimo santykio problematika, susijusi su šių nusikalstamų veikų praktiniu atribojimu, kita vertus, labai trūksta mokslinių darbų, apimančių turto prievartavimo ir savavaldžiavimo santykio teorinę ir praktinę analizę. Pirmą kartą lyginamuoju metodu atliktas tyrimas, lyginant analizuojamų nusikalstamų veikų ir sudėties elementų traktuotę LR baudžiamuosiuose įstatymuose ir pasirinktų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose.

Pirmojoje darbo dalyje apžvelgiamos turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos, jų teisinės ištakos, istorinė raida, įtvirtinimas teisės aktuose.

Antra dalis apima turto prievartavimo ir savavaldžiavimo baudžiamąjį teisinį vertinimą, doktrininį ir teisminį aiškinimą. Tai sudaro didžiąją magistro darbo dalį. Analizuojamų nusikalstamų veikų analizė pateikiama laikantis tradicinio modelio: objektas, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė.

Trečiojoje darbo dalyje analizuojami turto prievartavimą ir savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai, kurie nusikalstamą veiką daro labiau pavojingą, sąsajos, siejančios šias nusikalstamas veikas kvalifikuojamųjų požymių kontekste.

Ketvirtojoje darbo dalyje apžvelgiami pasirinktų užsienio šalių baudžiamieji įstatymai, kriminalizuojantys turto prievartavimą ir savavaldžiavimą, teorinės nuostatos, oficialūs išaiškinimai, apimantys šių nusikalstamų veikų požymius.

Magistro darbo pabaigoje formuluojamos išvados, pateikiami pasiūlymai.

Summary

Corpora delicti of the extortion of property and arbitrary conduct: similarities and differences

Extortion of property and arbitrary conduct are dangerous criminal acts, which attempt to legal goodnnesses which are protected by the state. Extortion of property attempts to property, things in action and legal interests, and arbitrary conduct attempts to method of government of state. My Master's thesis urgency is at first because of relation problems between arbitrary conduct and extortion of property, which are related to practical delimitation of these criminal acts, otherwise there is a lack of scientific works, which would include practical and theoretical analysis of extortion of property and arbitrary conduct. It is a first time when it is done a reserch by comparative method of study, when it is compared how these criminal acts and their elements are treated in Lithuania criminal law and in other criminal law of selected foreign states.

In the first part of my work there are reviewed conceptions of arbitrary conduct and extortion of property, their legal sources, historical development and consolidation in legal acts.

The second part of my Master's thesis involves doctrinal and judicial explanation, legal criminal estimation of arbitrary conduct and extortion of property. It makes the biggest part of my Master's thesis. The analysis of these criminal acts is presented in traditional model: object, objectivist side, subject and subjective side.

Qualifying signs of arbitrary conduct and extortion of property, which make the criminal act more dangerous, and connections which link these criminal acts in the context of qualifying signs are analysed in the third part of my work.

In the fourth part of my work it is reviewed criminal laws of selected foreign states, which are criminalizing arbitrary conduct and extortion of property , theoretical provisions, official clarifications, which include signs of these criminal acts. In the end of Master's thesis there are formulated conclusions and presented some suggestions.

Panaudotų šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žinios, 1992, Nr.33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Teisinės informacijos centras: Vilnius, 2006.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Žinios, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Žinios, 1961, Nr. 18-147.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Žinios, 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Žinios, 1985, Nr. 1-1 (aktuali redakcija).
7. LTSR Baudžiamasis kodeksas. Vilnius. 1978.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139, 140, 176, 180, 181, 190, 201, 212, 281 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Žinios, 2003, Nr. 74-3423.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“. Žinios, 1994, Nr. 60-1182.
10. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. balandžio 21 d. įsakas. Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1989, Nr. 13.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas. Žinios, 2005, Nr. 1-7.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. Žinios, 2006, Nr. 36-1292.

Užsienio šalių ir tarptautiniai teisės aktai

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991.
2. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolai. Žinios, 1996, Nr. 15-386.
3. Administration of Justice Act 1970. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-16], prieiga per internetą:
<http://www.insolvencyhelpline.co.uk/debt_factsheets/harassment_of_people_in-debt-by_creditors.php>.
4. SR 101 Federal Constitution of the Swiss Confederation. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/a9.html>>.

5. Österreich Strafgesetzbuch vom 23. Jänner 1974. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <http://www.de.wikipedia.org/wiki/strafgesetzbuch.%28%C3%96sterreich%29>.
6. Deutsch Strafgesetzbuch, ursprüngliche Fassung vom 15. Mai 1871 als Reichsstrafgesetzbuch, Inkrafttreten der letzten Änderung: 1. Januar 2011 (Art. 7 G vom 22. Dezember 2010). [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-21], prieiga per internetą: http://www.gesetze_im_internet.de/stgb/.
7. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-19], prieiga per internetą: <http://www.gesetze.ch/inh/inhsub311.0.htm>.
8. Theft Act 1968 [Žiūrėta 2011-03-08], prieiga per internetą: <http://www.lawteacher.net/PDF/TA%201968.pdf>.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации. Собрание законодательства Российской Федерации. Москва, 1996. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-22], prieiga per internetą: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>.
10. Уголовный кодекс РСФСР. Москва, 1943.

Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A.; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. *Specialioji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
2. ABRAMAVIČIUS, A.; *at al.* Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003.
3. ABRAMAVIČIUS, A.; *at al.* Baudžiamoji teisė. Specialioji dali, pirma knyga. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
4. ABRAMAVIČIUS, A.; *at al.* Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis, antra knyga. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
5. ALIUKONIENĖ, R.; *at al.* Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
6. BIKELIS, Skirmantas. Nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo samprata ir jo baudžiamoji teisinė reikšmė. *Jurisprudencija*. 2006, 7(85); 57-63.
7. BIELINIS, Andrius. Tyčinė nusikalstama veika Vokietijos ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje: lyginamoji analizė. *Teisės problemos*, 2007, Nr. 3 (57).
8. DRAKŠIENĖ, A.; DRAKŠAS, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė: vadovėlis*. Vilnius, 2007.

9. DRADŠIENĖ, A.; STAUSKIENĖ, E. *Nusikaltimai nuosavybei Lietuvos ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose*. Vilnius. 1998.
10. DREHER, E.; TRÖNDLE, H. *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*. München, 1991.
11. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-17], prieiga per internetą: <www.lki.lt/dlkz/>
12. FEDOSIUK, O. *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
13. FEDOSIUK, Oleg. Turtinė nauda kaip nusikalstamos veikos dalykas: sisteminė normų analizė. *Jurisprudencija*, 2004, t. 60 (52).
14. FEDOSIUK, Oleg. Šantažas užsienio ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje. *Teisės problemos*. 1998. Nr. 3-4. P. 158-165.
15. FEDOSIUK, Oleg. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, t. 21(13); P. 101-115.
16. Французский уголовный кодекс 1818 г. с изменениями и дополнениями по 1 июня 1940 г. Москва, 1947.
17. GIRARD, P. F. *Romėnų teisė*. Kaunas, 1932.
18. JOVAIŠAS, K. *Nuosavybės teisinis režimas*. Teisės institutas. Vilnius. 2006.
19. JOVAIŠAS, Karolis. Nusikaltimai nuosavybei. *Teisės problemos*, 1995, Nr. 3.
20. JANULAITIS, A.; JURGINIS, J. *Kazimiero teisynas (1468 m.)*. Vilnius: Mintis, 1967.
21. KAVOLIS, M.; BIELIACKIS, S. *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas, 1934.
22. КОСТРОВ, Г.; ХАДИСОВ, Г. *Спорные вопросы квалификации вуюмогательства*. Махачкала, 1983.
23. Комментарий осовенной части уголовново права Российской Федерации. Москва, 2004.
24. KREY, V.; HELLMANN, U. *Strafrecht Besonderer Teil, Band 2*. Stuttgart, 2002.
25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2004.
26. LTSR BK komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.
27. MARCINAUSKAITĖ, Renata. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2008, 11 (113); 42-49.
28. NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. *Romėnų teisė*. Kaunas, 1996.

29. PIESLIAKAS V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Justitia. Vilnius, 2006
30. PIESLIAKAS, V. *Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse*. Vilnius, 1995.
31. PAVILONIS, V., BIELIŪNAS, E. *Nusikaltimų kvalifikavimas esant jų daugumai ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai*. Vilnius, 1984.
32. SINKEVIČIUS, E., FEDOSIUKAS, O. *Turto problema baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Justitia, 1999, Nr. 5-6.
33. STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji teisė. Paskaitos*. Kaunas: Lietuvos universiteto teisių fakulteto leidinys, 1925.
34. VALIKONYTĖ, I., LAZUTKA, S., GUDAVIČIUS, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529m.)*. Vaga, 2001.
35. WILIAMS, C. *Textbook of Criminal Law*. London, 1978.
36. ŠNAIDER, G. I. *Kriminologija*. Maskva, 1994.
37. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.
38. TRÖNDLE, H.; FISCHER, T. *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*. Kommentar. München, 2000.

Praktinė medžiaga

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. Teismų praktika, 2004, Nr. 21.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“. Teismų praktika, 1996, Nr. 3-4.
3. Įstatymų dėl baudžiamosios atsakomybės už turto prievartavimą taikymo teismų praktikos apibendrinimas. Teismų praktika, 1996, Nr. 3-4, p. 95-102.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. kovo mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.14.4.1.; 1.2.28.4.; 2.1.2.4.; 2.1.2.8.; 2.1.7.3.; 2.4.2.1.; 2.4.5.2.1.; 2.4.7 (S).
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-392/2010. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.14.4.2.; 1.2.28.4.; 2.6.7.6 (S).
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. birželio mėn. 9. d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245/2009. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.4.5.2.; 1.1.8.10.5.; 1.2.14.4.2.; 2.1.15.3.1 (S).

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio mėn. 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-432/2009. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.2.14.4.1.; 1.2.28.4 (S).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio mėn. 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2008. Procesinio sprendimo kategorijos: 1.1.7.2.6.; 1.2.14.4.2.; 1.2.19.4.; 2.3.6.4.5.1.; 2.4.2.1.; 2.4.7.
9. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. vasario mėn. 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43/2010.
10. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. balandžio mėn. 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-133/2010.
11. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-84/2009.
12. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. balandžio mėn. 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188/2009.
13. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. gegužės mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-102/2009.
14. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. lapkričio mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-191/2009.
15. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. spalio mėn. 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-358/2008.
16. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-89/2008.
17. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-111/2008.
18. Lietuvos Respublikos Vilniaus apygardos teismo 2008 m. lapkričio mėn. 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-220/2008.
19. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2010 m. kovo mėn. 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-138/2010.
20. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2010 m. birželio mėn. 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-320-175/2010.
21. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. vasario mėn. 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-40-238/2009.
22. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. kovo mėn. 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-16-120/2009.

23. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. gegužės mėn. 08 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-205-508/2009.
24. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. gegužės mėn. 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-278-175/2009.
25. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009m. birželio mėn. 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-306-383/2009.
26. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. rugsėjo mėn. 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-422-383/2009.
27. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. rugsėjo mėn. 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-442-348/2009.
28. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. spalio mėn. 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-453-245/2009.
29. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio mėn. 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-539-238/2009.
30. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2008 m. liepos mėn. 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1V-13/2008.
31. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2008 m. lapkričio mėn. 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-81-138/2008.
32. Lietuvos Respublikos Kauno apygardos teismo 2007 rugsėjo mėn. 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-466-397/2007.
33. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. balandžio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-131-174/2010.
34. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-430-462/2010.
35. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-422-113/2010.
36. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. vasario mėn. 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66-174/2009.
37. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. kovo mėn. 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-25-382/2009.
38. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. balandžio mėn. 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-54-106/2009.
39. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. liepos mėn. 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-287-557/2009.

40. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. sausio mėn. 31 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-3-382/2008.
41. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. liepos mėn. 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-273-417/2008.
42. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. rugsėjo mėn. 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-347-462/2008.
43. Lietuvos Respublikos Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. lapkričio mėn. 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-266-462/2008.
44. Lietuvos Respublikos Šiaulių apygardos teismo 2009 m. gegužės mėn. 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-129-332/2009.
45. The Law of Blackmail. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-03-16], prieiga per internetą: <http://www.e_lawresources.co.uk/Blackmail.php>.

Internetinė prieiga

1. <<http://www.alfa.lt/straipsnis/10237333>>.
2. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos statistinė ataskaita. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-20], prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt>>.

Priedas Nr. 1

Turto prievartavimo dinamika 2003 – 2010 metais

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Užregistruota nusikalstamų veikų	198	345	333	210	178	225	181	178
Perduotas kaltinamasis aktas teismui	93	202	191	150	114	153	84	95
Nutraukta pagal BPK 3 str.	23	68	67	68	65	62	68	83
Nutraukta pagal BPK 212 str.	19	56	60	39	29	30	22	43

Savavaldžiavimo dinamika 2003 – 2010 metais

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Užregistruota nusikalstamų veikų	193	227	233	244	205	195	238	229
Perduotas kaltinamasis aktas teismui	55	78	75	101	105	76	72	126
Nutraukta pagal BPK 3 str.	67	137	163	149	135	134	155	209
Nutraukta pagal BPK 212 str.	45	74	74	65	53	49	58	67

Lentelėse pateikti statistiniai duomenys apie turto prievartavimo ir savavaldžiavimo kitimo tendencijas per paskutiniuosius aštuonerius metus, pradedant nuo naujojo LR BK įsigaliojimo 2003 metų gegužės 1 d.¹¹⁸.

¹¹⁸ Informacija gauta pasinaudojus Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos ryšių ir informatikos departamento duomenų baze. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-04-20], prieiga per internetą: <www.vrm.lt>.

